

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการโครงการปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาทักษะชีวิตวัดทุ่งสะเดียง อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์” ผู้วิจัยได้กำหนดการศึกษาแนวคิดทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยแบ่งการนำเสนอ ดังนี้

- ๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการ
- ๒.๒ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการโครงการ
- ๒.๓ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับวัด
- ๒.๔ วัดทุ่งสะเดียงกับโครงการปฏิบัติธรรม
- ๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการ

การบริหารงานเป็นเรื่องที่สำคัญต่อการดำเนินงานของทุก ๆ องค์กร เพราะการบริหารงานสามารถบ่งชี้ให้เห็นได้ว่าองค์กรมีความเจริญก้าวหน้าเพียงใดการบริหารงานขององค์กรที่ดีนั้นผู้บริหารองค์กรจะต้องมีความสามารถในการวางแผนให้บุคลากร สามารถทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพและก่อให้เกิดประโยชน์ประสิทธิผลสูงสุดทั้งนี้เพราะผู้บริหารจะต้องคำนึงถึงปัจจัยทางด้านสิ่งแวดล้อมซึ่งการวินิจฉัยสั่งการเป็นเครื่องมือที่แสดงให้เห็นศักยภาพและความสามารถของตัวผู้บริหารเอง

๒.๑.๑ ความหมายการบริหารจัดการ

คำว่า **การบริหาร** (administration) มีรากศัพท์มาจากภาษาละติน “administatrae” หมายถึง ช่วยเหลือ (assist) หรืออำนวยการ (direct) การบริหารมีความสัมพันธ์หรือมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า “minister” ซึ่งหมายถึง การรับใช้หรือผู้รับใช้ หรือผู้รับใช้รัฐ คือ รัฐมนตรี สำหรับความหมายดั้งเดิมของคำว่า administer หมายถึง การติดตามดูแลสิ่งต่างๆ ส่วนคำว่า **การจัดการ** (management) นิยมใช้ในภาคเอกชนหรือภาคธุรกิจซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้ง เพื่อมุ่งแสวงหากำไร (profits) หรือกำไรสูงสุด (maximum profits) แต่อย่างไรก็ตามทั้งสองคำนี้ ก็อาจใช้แทนกันได้ ซึ่งหมายถึงการบริหาร เช่นเดียวกัน

การบริหาร (Administration) เป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินงานขององค์กร เพราะเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะชี้ให้เห็นความสำเร็จ หรือความล้มเหลว ความมีประสิทธิภาพ

หรือความไร้ประสิทธิภาพของหน่วยงาน การบริหารเป็นเครื่องบ่งชี้ให้ทราบถึงความเจริญก้าวหน้าของสังคม ความก้าวหน้าของวิทยาการต่างๆ การบริหารเป็นมรรคที่สำคัญจะนำไปสู่ความก้าวหน้า การบริหารเป็นลักษณะการทำงานร่วมกันของกลุ่มบุคคลในองค์การซึ่งมีการวินิจฉัยสั่งการนักบริหารจะต้องคำนึงถึงปัจจัยสิ่งแวดล้อมต่างๆ การวินิจฉัยสั่งการเป็นเครื่องแสดงให้ทราบถึงความสามารถของนักบริหาร และความเจริญเติบโตของการบริหารชีวิตประจำวันของมนุษย์ไม่ว่าในครอบครัวหรือองค์การโดยอ้อมเกี่ยวข้องกับการบริหารอยู่เสมอ ดังนั้น การบริหารจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจและจำเป็นต่อการที่จะดำรงชีวิตของมนุษย์ในสังคม

“บริหาร” มาจากคำว่า Administration หรือบางตำราก็ใช้คำว่า Management ตามหนังสือ Webster Dictionary คำว่า Administration มีความหมายเหมือนกับคำว่า Management ฉะนั้น จึงมีการใช้ทั้งสองคำนี้ในลักษณะเดียวกัน แต่คำว่า Management มักจะใช้ในการบริหารองค์การหรือหน่วยงานที่มุ่งในด้านผลกำไร แต่การบริหารในวงการศึกษาก่อหรือการบริหารงานโครงการสุขภาพในสถานศึกษานี้มิได้มุ่งหวังผลกำไรจึงควรใช้คำว่า Administration จึงจะเหมาะสมกว่าการบริหาร หมายถึง กิจกรรมที่บุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไปร่วมกันดำเนินการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์^๑ รวมถึงการใช้ศิลปะหรือความสามารถในการรวมวัตถุและกำลังคนเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนด^๒ เป็นกระบวนการจัดองค์การและการใช้ทรัพยากรต่างๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ล่วงหน้า^๓ “การบริหารจัดการ” และ “การจัดการ” ได้ดังนี้

๑. “การบริหาร” (Administration) จะใช้ในการบริหารระดับสูงโดยเน้นที่การกำหนดนโยบายที่สำคัญและการกำหนดแผนของผู้บริหารระดับสูงเป็นคำนิยามใช้ในการบริหารรัฐกิจ (Public Administration) หรือใช้ในหน่วยงานราชการและคำว่า “ผู้บริหาร” (Administrator) จะหมายถึงผู้บริหารที่ทำงานอยู่ในองค์กรของรัฐหรือองค์กรที่ไม่มุ่งหวังกำไรการบริหารคือ กลุ่มของกิจกรรมประกอบด้วยวางแผน (Planning) การจัดองค์กร (Organizing) การสั่งการ (Leading/Directing) หรือการอำนวยความสะดวกและควบคุม (Controlling) ซึ่งจะมีความสัมพันธ์โดยตรงกับทรัพยากรขององค์กร (6M’s) เพื่อนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์และด้วยจุดมุ่งหมายสำคัญในการบรรลุความสำเร็จตามเป้าหมายขององค์กรอย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประสิทธิผลครบถ้วนเป็นการขับเคลื่อนงานภายในองค์กรให้เดินไปข้างหน้าโดยอาศัยผู้อื่นด้วยการเป็นผู้นำ (Leadership) การแนะแนว (Guiding) และการกระตุ้น (Motivative) ความเพียรของผู้อื่นเพื่อสู่เป้าหมายขององค์กรและยังรวมไปถึงการให้กำลังใจ

^๑ Herbert A. Simon, **Administrative Behavior**, (New York : Macmillan, 1947), p. 3.

^๒ Hutchinson, Jonh G., **Organization : Theory and Classical Concepts**, (New York : McGraw-Hill, 1967), p. 12.

^๓ Ernest Dale, **Management : Theory and Practice**, (New York : McGraw-Hill,1973), p.4.

(Inspiring) การสื่อสาร (communicating) การวางแผน (Planning) และการจัดการ (Management)^๔

๒. “การจัดการ” (Management) จะเน้นการปฏิบัติการให้เป็นไปตามนโยบายหรือแผนที่วางไว้ซึ่งนิยมใช้ในการจัดการธุรกิจ (Business Management) ส่วนคำว่า “ผู้จัดการ” (Manager) จะหมายถึงบุคคลในองค์กรซึ่งทำหน้าที่รับผิดชอบต่อกิจกรรมในการบริหารทรัพยากรและกิจการงานอื่นๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ขององค์กร^๕ “Management คือ การใช้ศิลปะในการทำงานให้บรรลุเป้าหมายร่วมกับผู้อื่น”^๖ การบริหารเป็นกระบวนการที่ผู้จัดการใช้ศิลปะและกลยุทธ์ต่างๆ ดำเนินกิจการตามขั้นตอนต่างๆ โดยอาศัยความร่วมมือแรงร่วมใจของสมาชิกในองค์การการตระหนักถึงความสามารถความถนัดความต้องการและความมุ่งหวังด้านความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติงานของสมาชิกในองค์การควบคู่ไปด้วยองค์การจึงจะสัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้^๗ ความหมายเกี่ยวกับการบริหารไว้ ๒ นัยคือ

๑. คำว่าบริหารมาจากภาษาบาลีว่า ปริหาร มาจากศัพท์ว่า ปริ แปลว่า รอบ และหรรธาตุในความนำไปดั่งนั้นคำว่า บริหาร จึงแปลว่านำไปโดยรอบอีกสำนวนหนึ่งคำว่าบริหาร แปลว่า อ้อมหนี หลีกหนีหลบหนีดังในประโยคภาษาบาลีว่า “ปภิปริหริตสมตโถ” แปลว่า ผู้สามารถเพื่อการอ้อมหนี หลีกหนีหลบหนีซึ่งปัญหาหรือแปลว่าผู้สามารถบริหารปัญหาและนำปัญหาไปโดยรอบหรือกำจัดปัญหาให้หมดสิ้นไป

๒. การบริหารแปลมาจากภาษาอังกฤษว่า Administer และ Administration แปลความหมายคือ การปกครองดำเนินการอำนวยการจัดการจัดให้วางส่งเสริมและบำรุง^๘ การบริหารหมายถึง การปกครอง (Government) การดูแลรักษาหมู่คณะและการดำเนินงานหรือจัดการงาน (Management) กิจกรรมต่างๆ ของหมู่คณะหรือองค์การต่างๆ ให้ได้บรรลุผลสำเร็จจุล่งตามนโยบาย (Policy) และวัตถุประสงค์ (Purpose/Objective) ขององค์การนั้นๆ ด้วยดีมีประสิทธิภาพ (Efficiency) และการบริหารหมู่คณะคือการปกครองดูแลตลอดทั้งแนะนำสั่งสอนอบรมพระภิกษุ

^๔ E.N. Chapman, **Supervisor Survival Kit**, (second edition, California : Science Research Associates Inc., 1995), p. 3.

^๕ ศิริวรรณ เสรีรัตน์, รศ. และคณะ, **องค์การและการจัดการ (ฉบับสมบูรณ์) (Organization and Management)**, (กรุงเทพมหานคร: Diamond in Business World, ๒๕๔๕), หน้า ๑๘-๑๙.

^๖ Don Hellriegel, **Management** (third edition, Addison - Wesley: Publishing Company. Inc., 1982), p. 6.

^๗ พะยอม วงศ์สารศรี, **องค์การและการจัดการ**, (กรุงเทพมหานคร: พรานนกการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๓๖.

^๘ สิริภพ เหล่าลาภะ, **พุทธศาสตร์การเมือง**, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๕), หน้า ๑๔๐.

สามเณรและคฤหัสถ์ที่มีอยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดให้ประพฤติอยู่ในพระธรรมวินัยและตามกฎหมายของบ้านเมืองกฎข้อบังคับระเบียบคำสั่งและการประกาศของมหาเถรสมาคม^๙ การทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น (Getting things done through other people) เมื่อว่าตามคำนิยามนี้

การบริหารพระพุทธศาสนาเริ่มมีอันเป็นรูปธรรมสองเดือนนับจากวันที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ นั่นคือในวันอาสาฬหบูชาเมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาเป็นครั้งแรกแก่ พระปัญจวัคคีย์ ซึ่งทำให้เกิดพระสังฆรัตนะขึ้นเมื่อมีพระสังฆรัตนะเป็นสมาชิกใหม่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาอย่างนี้ พระพุทธเจ้าก็ต้องบริหารคณะสงฆ์และวิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ซึ่งดำรงสืบต่อมาจนถึงปัจจุบันเป็นเวลากว่า ๒,๕๐๐ ปี เป็นข้อมูลให้เราได้ศึกษาเรื่องพุทธวิธีบริหาร นอกจากนี้ยังมีพุทธพจน์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารกระจายอยู่ในพระไตรปิฎกการศึกษาพุทธพจน์เหล่านั้นก็จะทำให้ทราบถึงพุทธวิธีบริหาร^{๑๐} นำไปสู่กระบวนการของการทำกิจการที่มีการวางแผน (Planning) การอำนวยการ (Directing) และความร่วมมือ (Coordinating) โดยเฉพาะกิจกรรมด้านเศรษฐกิจ”^{๑๑}

การบริหาร (Administration) และการจัดการ (Management) ทั้ง ๒ คำมีความหมายใกล้เคียงกันแต่นิยมใช้ต่างสถานการณ์กัน กล่าวคือ “การบริหาร” มักใช้กับการบริหารกิจการสาธารณะหรือการบริหารราชการ ส่วนคำว่า “การจัดการ” มักใช้กับการบริหารธุรกิจเอกชนเนื่องจากการศึกษาเป็นกิจการที่มุ่งประโยชน์สาธารณะ และจัดเป็นส่วนของราชการเราจึงใช้คำว่าการบริหารการศึกษา ซึ่งการบริหาร หมายถึง บริการประเภทหนึ่งที่จะช่วยให้กลุ่มบุคคลรวมกันทำภารกิจได้บรรลุตามเป้าหมาย ส่วนคำว่า การจัดการ หมายถึง กระบวนการกิจกรรม ที่ทำหน้าที่รับผิดชอบในการดำเนินการขององค์กรธุรกิจให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนด โดยสรุปการบริหารหรือการจัดการโดยทั่วๆ ไปเป็นคำที่มีความหมายใช้แทนกันได้ นักวิชาการได้ให้ความหมายของการบริหารหลายทัศนะแตกต่างกัน โดยมีคุณธรรมสำหรับนักบริหารว่า นักบริหารจะต้องเป็นผู้มีคุณลักษณะดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ คือ ๑) จักขุมา หมายถึง ต้องมีปัญญามองการณ์ไกล ต้องเป็นผู้ฉลาดสามารถในการวางแผนและฉลาดในการใช้คน คุณลักษณะข้อนี้ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Conceptual Skill ๒) วิจิโร หมายถึง ต้องเป็นผู้มีความสามารถในการจัดการธุระต่าง ๆ หรือกิจกรรมทั้งปวงได้ดี มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านข้อนี้ตรงกับคำว่า Technical Skill ๓) นิสสยสมปนโน หมายถึง เป็นผู้มีความสัมพันธ์ดีกับเพื่อน

^๙ พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคล), *การบริหารวัด*, พิมพ์ครั้งที่๘, (นครปฐม: เพชรเกษมการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๖.

^{๑๐} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *พุทธวิธีบริหาร*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๔.

^{๑๑} Dale Yoder, *Personnel Principles and Policies*, (fourth printing, Englewood Cliffs: New Jersey Prentice - Hall, Inc. 1956), p. 7.

ร่วมงานและบุคคลอื่นซึ่งเป็นทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ ข้อนี้ตรงกับคำว่า Human Relation Skill คุณลักษณะทั้ง ๓) ประการนี้มีความสำคัญมากน้อยต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับระดับความแตกต่างของนักบริหาร ถ้าเป็นนักบริหารระดับต้นจะต้องเป็นผู้มีคุณลักษณะข้อ ๒) วิจฺจโร และข้อ ๓) นิสสยสมปนฺโน เพราะต้องลงมือปฏิบัติงานร่วมกับผู้ร่วมงานหรือทีมงานอย่างใกล้ชิด แต่อย่างไรก็ตามผู้บริหารระดับต้นจำเป็นต้องพัฒนาคุณลักษณะข้อ ๑) จักขุมา ไปด้วย ก็คือการพัฒนาปัญญาเพื่อเตรียมพร้อมเลื่อนขั้นสู่ตำแหน่งผู้บริหารระดับกลางต่อไปจากคุณลักษณะและทักษะของผู้บริหารระดับต่างๆ ตามที่ได้กล่าวถึง^{๑๒} การบริหาร หมายถึง ศาสตร์ที่ต้องใช้ศิลปะและเทคนิคอย่างสูง เพื่อการวินิจฉัยตัดสินใจในกระบวนการวางแผนและการควบคุมการปฏิบัติงานให้เกิดประสิทธิภาพต่องานนั้น^{๑๓} ภาระหน้าที่ของบุคคลใดๆ ที่ปฏิบัติตนเป็นผู้บริหารที่จะต้องเข้ามาทำหน้าที่จัดระเบียบและดำรงไว้ซึ่งสภาพภายใน (ทั้งที่เป็นคน วัสดุเงินทุน ฯลฯ) ของกลุ่มหรือหน่วยงาน เพื่อให้กลุ่มดังกล่าวสามารถทำงานจนบรรลุวัตถุประสงค์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ^{๑๔} กระบวนการทางสังคม ซึ่งพิจารณาได้เป็น ๓ ทาง คือ ๑) ทางโครงสร้าง เป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชาและผู้ใต้บังคับบัญชาตามลำดับขั้นตอนของสายบังคับบัญชา ๒) ทางหน้าที่ เป็นขั้นตอนของหน่วยงานที่ระบุหน้าที่ บทบาทความรับผิดชอบและเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ เพื่อให้สำเร็จตามเป้าหมาย ๓) ทางปฏิบัติการ เป็นกระบวนการบริหารดำเนินการในสถานการณ์ที่บุคคลต่อบุคคลกำลังมีปฏิสัมพันธ์ หรือร่วมทำปฏิกิริยาเกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน^{๑๕} โดยการใช้ศาสตร์และศิลป์นำเอาทรัพยากรการบริหาร (Administration Resources) มาประกอบตามกระบวนการบริหาร (Process of Administration) ให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ^{๑๖} การบริหารและหน้าที่ของนักบริหารไว้ว่าการบริหารหมายถึงศิลปะแห่งการทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่นนักบริหารมีหน้าที่วางแผนจัดองค์การอำนวยความสะดวกทรัพยากรบุคคลและทรัพยากรอื่นๆ ให้ดำเนินงานไปในทิศทางเดียวกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ มีการกำหนดแนวทางหรือนโยบายการสั่งการการอำนวยความสะดวกการสนับสนุนและการตรวจสอบให้ผู้ปฏิบัติ

^{๑๒} พระธรรมโกศาจารย์" (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓๘-๓๙.

^{๑๓} ภาวิดา ธาราศรีสุทธิ, **การบริหารโรงเรียนประถมศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๗), หน้า ๗.

^{๑๔} ประยูรธ เจริญสวัสดิ์, **การบริหารงานบุคคล**, (กรุงเทพมหานคร: กรมพลศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๐), หน้า ๓.

^{๑๕} วชิร บวรณสิงห์, **การบริหารหลักสูตร**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓), หน้า ๙.

^{๑๖} สมพงศ์ เกษมสิน, **การบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖), หน้า ๖.

สามารถดำเนินงานให้ได้ตามเป้าหมายที่ต้องการ^{๑๗} เป็นกิจกรรมที่บุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไปมาทำงานร่วมมือกันดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายๆ อย่างร่วมกันโดยประกอบไปด้วยส่วนต่าง ๆ ดังนี้^{๑๘}

๑. บุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป
๒. ต้องมีการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน
๓. ต้องมีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ในการกระทำร่วมกันเด่นชัด
๔. วัตถุประสงค์นั้นๆ ต้องตรงกันในหมู่บุคคลผู้ร่วมกระทำ

การบริหาร คือ การทำงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การโดยมีหลักการดังนี้

๑. ต้องมีองค์การ (Organization) และองค์การนั้นต้องมีการกำหนดวัตถุประสงค์ (Objective) อันแน่ชัด

๒. ต้องมีคนทำงานร่วมกันคนเป็นส่วนสำคัญในการบริหารหรือการทำงาน

๓. ต้องมีทรัพยากรในการบริหารซึ่งนอกจากคน (Man) แล้วจะต้องมีทรัพยากรอื่นๆ ที่สำคัญได้แก่ เงิน (Money) วัสดุ (Material) ในการทำงาน

๔. ต้องมีการจัดการในการบริหารหรือการทำงานเพื่อให้การทำงานเป็นไปโดยราบรื่นและบรรลุวัตถุประสงค์^{๑๙}

การบริหารคือกระบวนการที่ผู้บริหารใช้อำนาจตลอดจนทรัพยากรต่างๆ เช่น คน เงิน วัสดุ อุปกรณ์ที่มีอยู่หรือคาดว่าจะมีการจัดการดำเนินงานของสถาบันหรือหน่วยงานนั้นๆ ให้ดำเนินไปสู่จุดหมายที่ต้องการ^{๒๐} โดยอาศัยความร่วมมือร่วมใจของสมาชิกในองค์การ การตระหนักถึงความสามารถความถนัดความต้องการและความมุ่งหวังด้านความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติงานของสมาชิกในองค์การควบคู่ไปด้วยองค์การจึงจะสัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้^{๒๑} ทำงานเพื่อ

^{๑๗} มัลลิกา ต้นสอน, *การจัดการยุคใหม่*, (กรุงเทพมหานคร: เอกซเปอร์เน็ทจำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๑๐.

^{๑๘} บรรจบ เนียมมณี, *หลักการบริหาร*, (กรุงเทพมหานคร : คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๓), หน้า ๒๖๑.

^{๑๙} ประทาน คงฤทธิ์, *สุขาภิบาลในฐานะปกครองตนเอง*, (กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐประศาสนศาสตร์, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๗๖.

^{๒๐} พันัส หันนาคินทร์, *ประสบการณ์ในการบริหารบุคลากร*, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๐.

^{๒๑} พะยอม วงศ์สารศรี, *องค์การและการจัดการ*, (กรุงเทพมหานคร : พรานนกการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๓๖.

จุดประสงค์อย่างเดียวกัน^{๒๒} งานของหัวหน้าหรือผู้นำที่จะต้องกระทำเพื่อให้กลุ่มต่างๆ ที่มีคนหมู่มากมาอยู่รวมกันและร่วมกันทำงานเพื่อวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้จนสำเร็จผลได้โดยประสิทธิภาพ”^{๒๓} การบริหารหรือการจัดการคือกระบวนการอย่างหนึ่งภายในองค์การซึ่งมีลำดับการทำงานเป็นขั้นตอนมีกลุ่มบุคคลเป็นกลไกสำคัญในการบริหารงานมีเงินทุนเครื่องจักรและวัสดุครุภัณฑ์ต่างๆ เป็นองค์ประกอบด้วย^{๒๔} การบริหารคือ ศิลปะในการใช้คนเงินวัสดุอุปกรณ์จากภายในองค์การและจากนอกองค์การเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การอย่างมีประสิทธิภาพ^{๒๕} กระบวนการวางแผนการทำงานกับคนและโดยอาศัยคนเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การภายใต้สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง”^{๒๖} การบริหารไว้ ๒ นัยคือ ๑) คำว่าบริหารมาจากภาษาบาลีว่า บริหาร มาจากศัพท์ว่า ปริ แปลว่ารอบและธาตุในความนำไป ดังนั้นคำว่าบริหารจึงแปลว่านำไปโดยรอบอีกสำนวนหนึ่งคำว่า บริหาร แปลว่า อ้อมหนี, หลีกหนี, หลบหนีดังในประโยคภาษาบาลีว่า “ปญฺหปริหริตสมตฺถโ” แปลว่าผู้สามารถเพื่อการอ้อมหนีหลีกหนีหลบซึ่งปัญหาหรือแปลว่า ผู้สามารถบริหารปัญหาและนำปัญหาไปโดยรอบหรือกำจัดปัญหาให้หมดสิ้นไป ๒) คำว่าบริหาร.แปลมาจากภาษาอังกฤษว่า Administer และ Administration แปลความหมายคือ การปกครองดำเนินการอำนวยการจัดการจัดให้วางส่งเสริมและบำรุง^{๒๗}

สรุปได้ว่า การบริหารจัดการเป็นการร่วมมือกันดำเนินงานในด้านต่างๆ ตามแผนขององค์การหรือหน่วยงานให้บรรลุผลสำเร็จ โดยจะต้องอาศัยความร่วมมือของบุคคลหลายคน ช่วยกันทำ ทั้งนี้ผู้นำจะต้องมีความรู้ ความสามารถในการดำเนินการด้านการประเมินสภาวะแวดล้อมเป็นอย่างดี เพราะถ้าผู้นำไม่มีความรู้ ไม่มีทักษะ ผู้ปฏิบัติงานก็จะมีแนวทางหรือหลักในการดำเนินงาน การบริหารจัดการก็จะไม่บรรลุผลสำเร็จ

^{๒๒} จุมพล สวัสดิยากร, **หลักการบริหารและมนุษยสัมพันธ์**, (กรุงเทพมหานคร : สุวรรณภูมิ, ๒๕๕๒), หน้า ๑๐.

^{๒๓} ธงชัย สันติวงษ์, **หลักการบริหารคิดและทำอย่างผู้จัดการใหญ่**, (กรุงเทพมหานคร : เอเวียเพรสการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๒.

^{๒๔} อีรวุฒิ บุญยโสภณ และวีระพงษ์ เฉลิมจิระรัตน์, **องค์การและการจัดการ**, (กรุงเทพมหานคร : อักษรปริทรรศน์, ๒๕๕๔), หน้า ๑๒.

^{๒๕} สมคิด บางโม, **หลักการจัดการ**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทนำอักษรการพิมพ์, ๒๕๕๘), หน้า ๓๙.

^{๒๖} สมยศ นาวิการ, **การบริหารและพฤติกรรมองค์การ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๕.

^{๒๗} สิริภาพ เหล่าลาภะ, **พุทธศาสตร์การเมือง**, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๕๕), หน้า ๑๔๐.

ตารางที่ ๒.๑ สรุปความหมายของการบริหารจัดการ

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
Herbert A. Simon (1947,p.3)	การบริหารจัดการ เป็นกิจกรรมที่บุคคลตั้งแต่ ๒ คน ร่วมกันดำเนินการเพื่อให้ประสบผลสำเร็จ Hutchinson, G. Jonh เป็นศิลปะการรวมคนเพื่อความสำเร็จ Ernest Dale เป็นกระบวนการจัดองค์การและการใช้ทรัพยากร ให้บรรลุวัตถุประสงค์
E.N. Chapman (1995, p. 3)	การบริหารโดยให้บุคลากรทำหน้าที่ ๑. เป็นผู้นำ (Leadership) ๒. การแนะแนว (Guiding) ๓. การกระตุ้น (Motivative) ๔. การให้กำลังใจ (Inspiring) ๕. การสื่อสาร (communicating) ๖. การวางแผน (Planning) ๗. การจัดการ(Management)
ศิริวรรณ เสรีรัตน์ (๒๕๔๕, หน้า ๑๘-๑๙)	การบริหาร เน้นการกำหนดนโยบาย การจัดการ เน้นการปฏิบัติการ
Don Hellriegel (1982, p.6)	เป็นการใช้ศิลปะในการทำงานให้บรรลุเป้าหมาย ร่วมกับผู้อื่น
Dale Yoder (1956, p. 6)	กระบวนการของการทำกิจการที่มีการวางแผน (Planning) การอำนวยการ (Directing) และความ ร่วมมือ(Coordinating) โดยเฉพาะกิจกรรมด้าน เศรษฐกิจ
พะยอม วงศ์สารศรี (๒๕๔๒, หน้า ๓๖)	เป็นการศิลปะและกลยุทธ์ต่าง ๆ โดยการร่วมแรงของ สมาชิกในองค์กร
สิริภาพ เหล่าลาภะ (๒๕๔๕, หน้า ๑๔๐)	เป็นผู้สามารถบริหารปัญหา และสามารถจัดปัญหาให้หมดไป
พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคล) ๒๕๔๘, หน้า ๒๖)	การปกครองเป็นการดูแลหมู่คณะ ให้มีประสิทธิภาพใน การดำเนินงาน

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
ธงชัย สันติวงษ์ (๒๕๒๓, หน้า ๒๑)	เป้าหมายของการจัดองค์การและการจัดการก็คือเพื่อให้องค์การบรรลุวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ
บุญทัน ดอกไธสง (๒๕๓๗, หน้า ๑)	การจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพมากที่สุดเพื่อตอบสนองความต้องการของบุคคล องค์กร หรือประเทศหรือการจัดการเพื่อผลกำไรของทุกคนในองค์กร
วิรัช วิรัชนิการวรรณ (๒๕๓๒, หน้า ๖)	งานบริหารจัดการมี ๓ ด้านคือ ๑. ในด้านที่เป็นผู้นำหรือหัวหน้างาน ๒. ในด้านของภารกิจหรือสิ่งที่ต้องทำ ๓. ในด้านของความรับผิดชอบ และจะเน้นการปฏิบัติการให้เป็นไปตามนโยบายและแผนที่วางไว้ ซึ่งนิยมใช้ในการจัดการธุรกิจ
ธนจรัส พูนสิทธิ์ (๒๕๕๑, หน้า ๒๐)	การดำเนินงานตามลำดับขั้นอันประกอบด้วย ๑. การวางแผน (Planning) ๒. การจัดองค์การ (Organizing) ๓. การอำนวยการ (Actuating) ๔. การควบคุม (Controlling)
ธีรวุฒิ บุญยโสภณ และวีระพงษ์ เณิมจิระรัตน์ (๒๕๓๔, หน้า ๑๒)	กระบวนการอย่างหนึ่งภายในองค์การซึ่งมีลำดับการทำงานเป็นขั้นตอน มีกลุ่มบุคคลเป็นกลไกสำคัญในการบริหารงานมีเงินทุน เครื่องจักร และวัสดุครุภัณฑ์ต่างๆ เป็นองค์ประกอบด้วย
ธงชัย สันติวงษ์ (๒๕๒๓, หน้า ๒๑)	เป้าหมายของการจัดองค์การและการจัดการก็คือเพื่อให้องค์การบรรลุวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ
มัลลิกา ต้นสอน (๒๕๔๔, หน้า ๑๐)	การกำหนดแนวทาง หรือนโยบาย การสั่งการ การอำนวยการ การสนับสนุน และการตรวจสอบให้ผู้ปฏิบัติสามารถดำเนินงานให้ได้ตามเป้าหมายที่ต้องการ
พะยอม วงศ์สารศรี (๒๕๔๒, หน้า ๓๖)	การตระหนักถึง ความสามารถ ความถนัด ความต้องการ และมุ่งหวังด้านความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติงานของสมาชิกในองค์การควบคู่ไปด้วยองค์การจึงจะสัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้
สมพงษ์ เกษมสิน (๒๕๒๖, หน้า ๔๑)	การใช้ศาสตร์และศิลป์ในการนำเอาทรัพยากรการบริหารมาประกอบกันตามกระบวนการบริหารให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ
สมาน รังสียกฤษฎ์, และสุธี สุทธิสมบูรณ์	วิธีการปฏิบัติงานเป็นอุปกรณ์ในการดำเนินงานหรืออีกนัยหนึ่ง การบริหารคือการทำงาน คือการทำงานสำเร็จ

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
(๒๕๒๗, หน้า ๑๓๗)	โดยอาศัยบุคคลอื่น
วีระ อัมพันธุ์ (๒๕๒๖, หน้า ๑-๑๐)	การบริหารต้องใช้ความรู้ในภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติในการบริหารงานต้องอาศัยบุคคล เงินทุน อุปกรณ์ ต่างๆ และการจัดการ

๒.๑.๒ แนวคิดหลักการบริหารจัดการ

การบริหารเป็นวิธีการทำให้งานสำเร็จโดยอาศัยผู้อื่น (Getting things done through other people) และกล่าวว่าหน้าที่ของผู้บริหารเป็นกรอบในการพิจารณาของผู้บริหารให้สำเร็จมี ๕ ประการตามคำย่อภาษาอังกฤษว่า “POSDC” ดังนี้คือ

๑. P คือ Planning หมายถึงการวางแผนเป็นการกำหนดแนวทางการดำเนินงานเพื่อความสำเร็จที่จะตามมาในอนาคตผู้บริหารที่ดีต้องมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลเพื่อกำหนดทิศทางขององค์กร

๒. O คือ Organizing หมายถึงการจัดองค์กรเป็นการกำหนดโครงสร้างความสัมพันธ์ของสมาชิกและสายบังคับบัญชาภายในองค์กรมีการแบ่งงานกันทำและการกระจายอำนาจ

๓. S คือ Staffing หมายถึงงานบุคลากรเป็นการสรรหาบุคลากรใหม่การพัฒนาบุคลากรและการใช้คนให้เหมาะสมกับงาน

๔. D คือ Directing หมายถึงการอำนวยการเป็นการสื่อสารเพื่อให้เกิดการดำเนินการตามแผนผู้บริหารต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและต้องมีภาวะผู้นำ

๕. C คือ Controlling หมายถึงการกำกับดูแลเป็นการควบคุมคุณภาพของการปฏิบัติงานภายในองค์กรรวมทั้งกระบวนการแก้ปัญหาภายในองค์กร^{๒๘}

หลัก POSDCoRB ในหนังสือ ความรู้เบื้องต้นทางการบริหารรัฐกิจ ระบุว่า การบริหารรัฐกิจได้รับการยอมรับว่าเป็นศาสตร์ทางการบริหารมากขึ้นเมื่อมีผลงานของนักวิชาการด้านการบริหารรัฐกิจผู้ที่ได้รับการกล่าวถึงเสมอและถือเป็นจุดสูงสุดในการยอมรับนับถือ คือ ผลงานการเขียนของ Luther Gulick and Lyndall Urwick ในปี ค.ศ. ๑๙๓๓ ชื่อหนังสือ Papers on the Science of Administration ซึ่งมีการเสนอกระบวนการบริหารหรือหลักเกณฑ์การบริหารขึ้นมาจนเป็นที่โด่งดังและต่อมา Gulick ได้พัฒนาปรับปรุงอักษรย่อหลักการบริหารเป็น ๗ ตัวโดยได้มาจากงานวิเคราะห์

^{๒๘} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธวิธีในการบริหาร, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓ - ๕.

ของ Henry Fayol และกลายเป็นอักษรย่อต้นบัญญัติทั้ง ๗ หมายถึง กิจกรรมการปฏิบัติงานของหัวหน้าฝ่ายบริหาร อักษรย่อมีดังนี้ POSDCoRB (พอสดคอร์บ)^{๒๙}

ทักษะที่สำคัญที่ผู้บริหารจำ เป็นต้องมี เพื่อจะได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพมีหลายประการ แต่อาจสรุปได้เป็นทักษะด้านต่างๆ ๓ ด้าน คือ ทักษะเกี่ยวกับเทคนิค ทักษะเกี่ยวกับคน และทักษะเกี่ยวกับความคิด (เชิงปัญญา)^{๓๐} หลักบริหารจัดการโดยทั่วไปยึดหยุ่นได้ และต้องใช้ได้กับเงื่อนไขที่เปลี่ยนแปลงซึ่งดังกล่าวนี้มีหลักของการบริหารจัดการไว้ ๑๔ ข้อดังนี้

๑. การแบ่งงานกันทำเป็นความเชี่ยวชาญพิเศษที่นักเศรษฐศาสตร์เห็นว่าจำเป็นสำหรับความมีประสิทธิภาพในการใช้แรงงานต้องประยุกต์ใช้หลักการนี้ในงานทุกชนิดทั้งงานการจัดการและงานเทคนิค

๒. อำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบอำนาจและความรับผิดชอบมีความสัมพันธ์กันซึ่งความรับผิดชอบเกิดจากอำนาจหน้าที่อำนาจเป็นส่วนประกอบของปัจจัยที่เป็นทางการต่างๆ ได้มาจากตำแหน่งผู้บริหารและปัจจัยส่วนบุคคลเป็นการประสมประสานของการมีไหวพริบประสบการณ์คุณค่าทางศีลธรรมความรับผิดชอบในอดีตฯลฯซึ่งอำนาจหน้าที่ต้องอยู่คู่กับความรับผิดชอบ

๓. ความมีระเบียบวินัยเป็นการยอมรับเคารพข้อตกลงซึ่งกันและกันการประยุกต์ใช้พลังและสัญลักษณ์ภายนอกของการยอมรับวินัยต้องมีความเหนือกว่าในทุกระดับเพื่อให้สามารถบังคับใช้ได้

๔. การมีผู้บังคับบัญชาเพียงคนเดียวหมายถึงพนักงานควรจะได้รับคำสั่งจากบังคับบัญชาเพียงคนเดียว

๕. การมีเป้าหมายเดียวกันข้อนี้ยึดหลักการว่ากิจกรรมของแต่ละกลุ่มต้องมีจุดหมายและแผนการเดียวกันข้อแตกต่างจากการมีผู้บังคับบัญชาเพียงคนเดียวคือหลักการนี้สัมพันธ์กับการจัดองค์การของบริษัทมากกว่าบุคคลหมายความว่าความคิดเห็นต้องมาจากผู้บริหารสูงสุด

๖. ผลประโยชน์ส่วนตัวมีความสำคัญน้อยกว่าผลประโยชน์ขององค์กรหมายถึงผลประโยชน์เฉพาะของผู้จัดการและพนักงานถือเป็นรองจากผลประโยชน์ทั้งหมดขององค์กรพอใจสูงสุดทั้งนายจ้างและลูกจ้างเท่าที่จะทำได้

๘. การรวมอำนาจหลักข้อนี้ไม่ได้รวมถึงการรวมอำนาจหน้าที่แต่หมายถึงขอบเขตของการรวมอำนาจหน้าที่หรือกระจายอำนาจผู้บริหารระดับสูงจะต้องกำหนดระดับการรวมอำนาจและการกระจายอำนาจที่เหมาะสมทั้งนี้ขึ้นกับสถานการณ์และลักษณะขององค์การ

^{๒๙} เต็มศักดิ์ ทองอินทร์, ความรู้เบื้องต้นทางการบริหารรัฐกิจ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๓๗.

^{๓๐} พิมล จรรย์นามวัฒน์, การบริหารจัดการขององค์การของรัฐ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สบายใจการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๒๓๘.

๙. สายการบังคับบัญชาเป็นสายการบังคับบัญชาเพื่อให้การติดต่อสื่อสารขององค์กรคล่องตัว

๑๐. คำสั่งองค์การจะกำหนดตำแหน่งหน้าที่สำหรับทุกคนและทุกคนจะเข้าใจตำแหน่งหน้าที่ของเขา

๑๑. หลักความเสมอภาคการจัดการใช้หลักเท่าเทียมกันตลอดทั้งความเมตตาและความยุติธรรม

๑๒. ความมั่นคงในงานการออกจากงานบ่อยๆเป็นเหตุผลของการบริหารจัดการที่ไม่ดีและชี้ว่าเป็นอันตรายตลอดจนทำให้เสียค่าใช้จ่ายธุรกิจที่มั่งคั่งโดยทั่วไปจะแสดงถึงความรู้สึกมั่นคงของพนักงานด้วย

๑๓. ความคิดริเริ่มผู้บริหารที่มีประสิทธิภาพจะต้องมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในการพัฒนาและการบริหารงาน

๑๔. ความสามัคคีเป็นหลักการที่ว่าสามัคคีคือพลังความเข้ากันได้ระหว่างสมาชิกในองค์กรจะทำให้เกิดความแข็งแกร่ง^{๓๑}

การบริหาร เป็นทั้งศาสตร์และศิลปะในการทำงานให้สำเร็จโดยใช้คนอื่นตามความถนัดหรือทักษะส่วนบุคคลอันได้แก่ การวางแผน การจัดองค์การการสั่งการและการควบคุม รวมถึงการใช้ทรัพยากรอื่นๆ เพื่อความสำเร็จขององค์กรที่กำหนดไว้ส่วนการบริหารนั้นเป็นแนวทางหรือวิธีการที่ผู้บริหารใช้ในการปฏิบัติหน้าที่ให้องค์กรบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายขององค์กรกำหนดไว้ ตามขั้นตอนและหลักเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์อย่างมีระบบ และได้ขยายความเกี่ยวกับกระบวนการบริหารตามเป็นแนวคิดของ Gulick ว่ากระบวนการบริหาร ประกอบด้วย ๗ กิจกรรมหรือเรียกว่า POSDCoRB^{๓๒} กระบวนการบริหารเกิดได้หลายแนวคิด เช่น โปสต์คอร์บ (POSDCoRB) เกิดจากแนวคิดของลูเธอร์ กุลลิค (Luther Gulick) และลินดอล เออร์วิค (Lyndall Urwick) ประกอบด้วยขั้นตอนการบริหาร ๗ ประการ ได้แก่ การวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การบริหารงานบุคคล (Staffing) การอำนวยการ (Directing) การประสานงาน (Coordinating) การรายงาน (Reporting) และการงบประมาณ (Budgeting) ขณะที่กระบวนการบริหารตามแนวคิดของเฮนรี ฟาโยล (Henry Fayol) ประกอบด้วย ๕ ประการ ได้แก่ การวางแผน (Planning) การจัดองค์การ

^{๓๑} เฮนรีฟาโยล (Henry Fayol) อ้างใน ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, องค์การและการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทธรรมสารจำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๓๗-๓๘.

^{๓๒} ประพันธ์ สุริหาร, ศัพท์เทคนิคทางการบริหาร, (ขอนแก่น : ภาควิชาบริหารการศึกษาคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๓), หน้า ๑๘.

(Organizing) การบังคับการ (Commanding) การประสานงาน (Coordinating) และการควบคุมงาน (Controlling) หรือรวมเรียกว่า พอccc (POCCC)^{๓๓}

การบริหารมีลักษณะเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์กล่าวคือ การบริหารจัดการเป็นศาสตร์สาขาหนึ่งซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปเพราะมีองค์ประกอบของความรู้ (Knowledge) มีหลักเกณฑ์ (Principle) และทฤษฎี (Theory) ที่เกิดจากการศึกษาค้นคว้าเชิงวิทยาศาสตร์เป็นศาสตร์ทางสังคมซึ่งอยู่กลุ่มเดียวกับวิชาจิตวิทยา สังคมวิทยา และรัฐศาสตร์ส่วนในทางปฏิบัตินั้นจะขึ้นอยู่กับความสามารถประสบการณ์และทักษะของผู้บริหารแต่ละคนที่จะนำความรู้หลักการและทฤษฎีไปปรับหรือประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์และสิ่งแวดล้อมได้ซึ่งเป็นเรื่องศิลปะดังนั้นก็บริหารที่เก่งต้องมีศาสตร์และศิลปะ^{๓๔} อธิบายองค์ประกอบของการบริหารที่สำคัญและมีความจำเป็นต่อการดำรงนี้

๑. วัตถุประสงค์ที่แน่นอนกล่าวคือจะต้องรู้ว่า จะดำเนินการไปทำไมเพื่ออะไรและต้องการอะไรจากการดำเนินการเช่นต้องมีวัตถุประสงค์ในการให้บริการหรือในการผลิตต้องรู้ว่า จะผลิตเพื่อใครต้องการผลตอบแทนเช่นใดถ้าหากไม่มีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์แล้วก็ไม่มีความหมายที่จะบริหารการดำเนินงานต่าง ๆ จะไม่มีผลสำเร็จเพราะไม่มีเป้าหมายกำหนดไว้แน่นอน

๒. ทรัพยากรในการบริหารได้แก่ ๔M และเครื่องมือประกอบการทำงานรวมไปถึงความสามารถในการจัดการทรัพยากรในการบริหารได้แก่ ๔Ms คือมนุษย์ (Man) เงิน (Money) วัสดุอุปกรณ์ (Material) และความสามารถในการจัดการ (Management) หรือ ๖M's ที่มีเครื่องจักร (Machine) และตลาด (Market) เพิ่มขึ้นซึ่งในปัจจุบันมีความจำเป็นมากขึ้น

๓. มีการประสานงานระหว่างกันหรือเรียกได้ว่ามีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันกล่าวคือ เป้าหมายและวัตถุประสงค์รวมทั้งทรัพยากรในการบริหารทั้ง ๔Ms หรือ ๖M's ดังกล่าวจะต้องมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและเกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันหรือกล่าวได้ว่าจะต้องมีระบบของการทำงานร่วมกันและที่เกิดขึ้นจริง ๆ ด้วยการนำปัจจัยทั้งหลายเบื้องต้นมาไว้ร่วมกันแล้วไม่เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันไม่เกิดความสัมพันธ์ระหว่างกันการบริหารก็จะไม่เกิดขึ้น

๔. ประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการบริหารงานนั้นสิ่งที่วัดผลสำเร็จของงานว่าบรรลุเป้าหมายของวัตถุประสงค์ขององค์การก็คือ ประสิทธิภาพขององค์การหมายถึงความสามารถขององค์การในอันที่จะบริหารงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การในการใช้ทรัพยากรขององค์การที่มีอยู่ระยะสั้นโดยเปรียบเทียบกับปัจจัยนำเข้าและค่าใช้จ่ายกับปัจจัยนำออกและรายได้ขององค์การ^{๓๕}

^{๓๓} วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, การบริหารเมืองหลวงและการบริหารท้องถิ่น : สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส ญี่ปุ่น และไทย, (กรุงเทพมหานคร : โพธิ์เพชร, ๒๕๔๕), หน้า ๓๔.

^{๓๔} เด่น ชะเนติยง, การบริหารงานบุคคล, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ๒๕๓๓), หน้า ๕๒.

^{๓๕} สมคิด บางโม, องค์การและการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร : วิทยพัฒน์, ๒๕๔๕), หน้า ๖๒-๖๓.

หลักการบริหารจัดการของ ฟาโยลมาปรับปรุงประยุกต์กับการบริหารราชการ ในที่สุดได้คำตอบ คือ POSDCORB ซึ่งหมายถึงกระบวนการบริหาร ๗ ประการ คือ

๑. P = Planning หมายถึง การวางแผนเป็นการกำหนดโครงการอย่างกว้าง ๆ ว่าทำอะไรบ้าง เพื่ออะไร มีแนวทางปฏิบัติอย่างไร การวางแผนจะต้องทำก่อนการลงมือปฏิบัติ

๒. O = Organizing หมายถึง การจัดการองค์กร กล่าวคือ เป็นการจัดสายงานแบ่งแยกอำนาจการบริหารให้ผู้ปฏิบัติงานทราบบทบาทหน้าที่ของแต่ละคน เพื่อจะได้ทำงานให้บรรลุวัตถุประสงค์

๓. S = Staffing หมายถึง การจัดหาบุคคล เป็นการบริหารงานทางด้านบุคคลอันได้แก่ การจัดอัตรากำลัง การสรรหา การพัฒนาบุคลากร การสร้างบรรยากาศการทำงานที่ดีการประเมินผลการทำงาน และการให้พ้นจากงาน

๔. D = Directing หมายถึง การวินิจฉัยสั่งการบอกทิศทางการทำงานเสนอแนะวิธีการทำงานหลังจากที่ได้วิเคราะห์อย่างรอบคอบแล้วว่า ควรทำอะไรบ้าง อย่างไร ไปในทิศทางใด

๕. Co = Coordinating หมายถึง การประสานงาน อันได้แก่ การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยงานย่อยและบุคคลในตำแหน่งต่าง ๆ ให้สามารถทำงานร่วมกันได้ซึ่งอาจจะต้องใช้เทคนิคต่าง ๆ เช่น การสื่อสารการกำหนดระเบียบแผนในการทำงาน เป็นต้น

๖. R = Reporting หมายถึง การรายงาน การทำงานทุกอย่างจะมีการรายงานไปยังผู้บังคับบัญชาเหนือตนขึ้นไปว่าตนเองได้ทำอะไรบ้าง อย่างไร ได้ผลประการใด

๗. B = Budgeting หมายถึง การจัดทำงบประมาณค่าใช้จ่ายให้ถูกต้องเหมาะสมกับกิจกรรม^{๓๖}

จะเห็นได้ว่า POSDCoRB ของกูลิคนี้มีลักษณะซ้ำซ้อนกับ POCCC ของฟาโยลแต่จัดขั้นตอนไว้ละเอียดกว่าจึงได้มีผู้นิยมนำมาใช้และเผยแพร่ในเวลาต่อมาการบริหารจัดการไว้ว่าการบริหารจัดการ หมายถึง ศักยภาพทางการบริหารจัดการซึ่งแบ่งออกเป็น ๒ ด้าน

๑. ศักยภาพของระบบสนับสนุนการบริหารจัดการและศักยภาพในการบริหารจัดการของผู้บริหารโดยที่ศักยภาพของระบบสนับสนุนการบริหารจัดการประเมินได้จากความเข้มแข็งของ องค์ประกอบทางการบริหาร ซึ่งได้แก่

๑. การวางแผน

๒. การฝึกอบรม

^{๓๖} Gulick L. and Urwick J., *Papers on the Science of Administration*, (New York : Institute of Public Administration, 1973), pp. 18-19

๓. การนิเทศงาน
๔. การบริหารงานบุคคล
๕. ความพร้อมของชุมชน
๖. การบริหารวัสดุครุภัณฑ์
๗. การบริหารระบบสารสนเทศ และ
๘. การเตรียมความพร้อมของชุมชน

๒. ศักยภาพของผู้บริหาร ประเมินได้จากความสามารถของผู้บริหารใน ๖ ด้านซึ่งได้แก่

๑. ความสามารถในการจัดหาและระดมทรัพยากรเข้าสู่การบริหารจัดการ
๒. ความสามารถในการควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกให้อยู่ในกรอบ
๓. ความสามารถในการจัดสรรและแบ่งปันทรัพยากร
๔. ความสามารถในการบริหารจัดการขวัญและกำลังใจ
๕. ความสามารถในการบริหารจัดการที่ตอบสนองความต้องการของประชาชน
๖. ความสามารถในการบริหารจัดการพัฒนาที่เบ็ดเสร็จครบวงจร^{๓๗)}

สรุปได้ว่า แนวคิดหลักการบริหารจัดการเป็นการผสมผสานระหว่างศาสตร์และศิลป์ เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปตามกรอบของแผนงานที่ได้วางไว้ ให้บรรลุผลสำเร็จและการดำเนินการงานจะต้องมีประสิทธิภาพ

ตารางที่ ๒.๒ สรุปแนวคิดหลักของการบริหารจัดการ

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) (๒๕๔๙, หน้า ๓-๕)	การบริหารเป็นการทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยผู้อื่น
เด่น ชะเนติยัง (๒๕๓๓, หน้า ๕๒)	การบริหารเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ ส่วนการปฏิบัติอยู่ที่ทักษะของผู้บริหาร
สมคิด บางโม (๒๕๔๕, หน้า ๖๒-๖๓)	๑. วัตถุประสงค์ที่แน่นอน ๒. ทรัพยากรในการบริหาร ๓. มีการประสานงานระหว่างกัน ๔. ประสิทธิภาพและประสิทธิผล
เต็มศักดิ์ ทองอินทร์ (๒๕๔๗, หน้า ๓๗)	กระบวนการหรือหลักเกณฑ์การบริหารที่มีประสิทธิภาพ

^{๓๗)} พิรสิทธิ์ คำวนณศิลป์ และศุภวัฒน์กร วงศ์ธนวุธ, การพัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการองค์การบริหารส่วนตำบลในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, (ขอนแก่น : โรงพิมพ์พระธรรมขันธ์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๑.

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
พิมลจรรย์ นามวัฒน์ (๒๕๔๒, หน้า ๒๓๘)	ทักษะเกี่ยวกับเทคนิค ทักษะเกี่ยวกับคน ทักษะเกี่ยวกับความคิด
วิรัช วิรัชนิภาวรรณ (๒๕๔๕, หน้า ๓๙)	แนวคิดของเฮนรี ฟาโยล ๑. การวางแผน ๒. การจัดองค์การ ๓. การบังคับการ ๔. การประสานงาน ๕. การควบคุม
ศิริวรรณ เสรีรัตน์และคณะ (๒๕๔๕, หน้า ๓๗-๓๘)	ทักษะที่สำคัญที่ผู้บริหารจำเป็นต้องมี ๑. การแบ่งงานกันทำ ๒. อำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ ๓. ความมีระเบียบวินัย ๔. การมีผู้บังคับบัญชาเพียงคนเดียว ๕. การมีเป้าหมายเดียวกัน ๖. ผลประโยชน์ส่วนตัวมีความสำคัญน้อยกว่า ผลประโยชน์ขององค์กร ๘. การรวมอำนาจ ๙. สายการบังคับบัญชา ๑๐. คำสั่ง ๑๑. หลักความเสมอภาค ๑๒. ความมั่นคงในงาน ๑๓. ความคิดริเริ่ม ๑๔. ความสามัคคี
Gulick L. and Urwick J. (1973, pp. 18-19)	หลักการบริหารจัดการของ ฟาโยล ๑. P = Planning หมายถึง การวางแผนเป็นการกำหนด ๒. O = Organizing หมายถึง การจัดการองค์กร ๓. S = Staffing หมายถึง การจัดหาบุคคล ๔. D = Directing หมายถึง การวินิจฉัยสั่งการบอกทิศ

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
	ทางการทำงาน ๕. Co = Coordinating หมายถึง การประสานงาน ๖. R = Reporting หมายถึง การรายงาน ๗. B = Budgeting หมายถึง การจัดทำงบประมาณ ค่าใช้จ่ายให้ถูกต้องเหมาะสม

๒.๑.๓ ทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการ

การบริหารนับได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญยิ่งขององค์กรต่าง ๆ นักวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านได้ให้ทัศนะไว้ว่า การบริหาร หมายถึง การทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น (Getting things done through other people) เมื่อว่าตามคำนิยามนี้ การบริหารพระพุทธศาสนาเริ่มมีอันเป็นรูปธรรมสองเดือนนับจากวันที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ นั่นคือในวันอาสาฬหบูชา เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาเป็นครั้งแรกแก่พระปัญจวัคคีย์ ซึ่งทำให้เกิดพระสังฆรัตนะขึ้น เมื่อมีพระสังฆรัตนะเป็นสมาชิกใหม่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาอย่างนี้ พระพุทธเจ้าก็ต้องบริหารคณะสงฆ์ และวิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ซึ่งดำรงสืบต่อมาจนถึงปัจจุบันเป็นเวลากว่า ๒,๕๐๐ ปี เป็นข้อมูลให้เราได้ศึกษาเรื่องพุทธวิธีบริหาร นอกจากนี้ยังมีพุทธพจน์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารกระจายอยู่ในพระไตรปิฎก การศึกษาพุทธพจน์เหล่านั้นก็จะทำให้ทราบถึงพุทธวิธีบริหาร^{๓๘}

นอกจากนี้ การบริหารยังหมายถึงการปกครอง (Government) การดูแลรักษาหมู่คณะ และการดำเนินงานหรือจัดการงาน (Management) กิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่คณะ หรือองค์กรต่าง ๆ ให้ได้บรรลุผลสำเร็จลุล่วงตามนโยบาย (Policy) และวัตถุประสงค์ (Purpose/Objective) ขององค์กรนั้น ๆ ด้วยดีมีประสิทธิภาพ (Efficiency) และการบริหารหมู่คณะ คือ การปกครองดูแลตลอดทั้งแนะนำสั่งสอนอบรม พระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ ที่มีอยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดให้ประพฤติอยู่ในพระธรรมวินัย และตามกฎหมายของบ้านเมือง กฎข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง และการประกาศของมหาเถรสมาคม^{๓๙} เป็นการทำงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมกับผู้อื่น การบริหาร

^{๓๘} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธวิธีในการบริหาร, พิมพ์ครั้งที่ ๔. (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๔.

^{๓๙} พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ขยมงคลโล), การบริหารวัด, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (นครปฐม : เพชรเกษมการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๖.

จำเป็นต้องใช้ศาสตร์และศิลป์ในการนำเอาทรัพยากรการบริหารมาประกอบตามกระบวนการบริหาร เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพผู้บริหารจึงต้องทำงานกับคณะบุคคลหรือในกลุ่มเพื่อประกอบภารกิจให้ได้ตามที่ต้องการ^{๔๐} ตลอดถึงการความพยายามที่จะสั่งแนะนำ และผสมผสานความพยายามของมนุษย์ ซึ่งมีจุดรวมที่มุ่งสู่ปลายทางหรือเป้าหมายบางอย่างการบริหารเป็นกิจกรรมที่จำเป็นสำหรับผู้บริหารในองค์การซึ่งมีหน้าที่สั่งการให้ความสะดวกในการทำงานของกลุ่มที่มีวัตถุประสงค์เดียวกัน^{๔๑}

ในสมัยครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงเปลี่ยนแนวความคิดเกี่ยวกับมนุษย์และจุดมุ่งหมายของมนุษย์จากแนวเดิม ซึ่งเป็นความคิดตามหลักศาสนาพราหมณ์และลัทธิอื่นๆ พระพุทธองค์ทรงสอนว่า การยึดมั่นในตัวตน (อัตตา) ทำให้เกิดความทุกข์ขึ้นในสังคัม ทำให้คนเราคิดถึงตัวเองมากกว่าสังคัม ส่วนการละตัวตน จะทำให้คนเรามีความสำนึกต่อสังคัมได้มากขึ้น การละตัวตนจะต้องอาศัยการจัดระบบสังคัมเสียใหม่ แต่การเสนอให้เปลี่ยนแปลงสังคัมย่อมติดขัดที่ผู้ปกครองซึ่งรักษาอำนาจของตนเนื่องจากตนมีฐานะที่ดีอยู่แล้ว ดังนั้นจึงได้เสนอหลักการบริหารทางพระพุทธศาสนา ที่ถือว่าเป็นต้นแบบของการบริหารที่มาตั้งแต่สมัยพุทธกาล^{๔๒} ดังนี้

๑. ในการบัญญัติพระวินัย มีการบัญญัติพระวินัยเพื่อใช้ปกครองสงฆ์ หรือใช้เป็นหลักปฏิบัติของพระภิกษุ แต่พระวินัยนั้นเป็นพุทธบัญญัติทั้งหมด หาใช่สงฆ์หรือผู้แทนสงฆ์เป็นผู้บัญญัติ อย่างไรก็ตามที่รัฐสภาเป็นผู้บัญญัติกฎหมายในระบอบประชาธิปไตยไม่ จุดประสงค์ในการบัญญัติพระวินัยก็เพื่อให้สงฆ์อยู่ร่วมกันด้วยดี พ้นจากมลทินและกิเลสต่างๆ ทำให้ประชาชนเกิดความเลื่อมใสและเป็นเครื่องส่งเสริมการปฏิบัติธรรม ดังข้อความว่า

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แล เราจักบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลาย อาศัยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ คือ เพื่อความดีแห่งสงฆ์ ๑) เพื่อความสราญแห่งสงฆ์ ๑) เพื่อข่มผู้เกียติ ๑) เพื่ออยู่สำราญแห่งภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก ๑) เพื่อป้องกันอาสวะอันจักบังเกิดในปัจจุบัน ๑) เพื่อกำจัดอาสวะอันจักบังเกิดในอนาคต ๑) เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส ๑) เพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว ๑) เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม ๑) เพื่อถือตามพระวินัย ๑)^{๔๓}

^{๔๐} จำรัส นองมาก, *ร่วมวงบริหาร*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เพิ่มเสริมกิจการพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๙๓.

^{๔๑} ชาญชัย อาจินสมาจาร, *การบริหารการศึกษา*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์ดี, ๒๕๔๑), หน้า ๓๙.

^{๔๒} ปรีชา ช่างขวัญยืน, *ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔๒-๔๓.

^{๔๓} อัง.ทุก.(ไทย) ๒๐/๔๓๖/๑๐๙.

๒. ในด้านการบริหารพระวินัยในสมัย เมื่อยังมีพระสาวกไม่มากนักพระพุทธร่องค์ทรงบริหารพระศาสนาด้วยพระองค์เอง โดยมีพระสาวกที่สำคัญ เช่น พระสารีบุตร และพระมหาโมคคัลลานะ ช่วยแบ่งเบาภาระบ้างตามความจำเป็น ต่อมาเมื่อมีพระสาวกเพิ่มขึ้น และมีผู้ขอเข้าอุปสมบทในพุทธศาสนามากขึ้น ก็ได้ทรงอนุญาตให้พระสาวกให้อุปสมบทแก่ผู้เข้ามาขอบวชได้ โดยให้ผู้ขอบวชเปล่งวาจาถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ครั้นต่อมาเมื่อภิกษุเพิ่มขึ้นอีกพระองค์ทรงมอบความเป็นใหญ่ให้แก่สงฆ์ในการทำกิจกรรมทั้งปวงของพุทธศาสนาเช่นการ ให้บรรพชาอุปสมบท การกรานกฐิน การกำหนดเขตสีมา การระงับอธิกรณ์ เป็นต้น ซึ่งเท่ากับมอบให้สงฆ์เป็นผู้บริหารงานพระศาสนาตามระเบียบที่ได้ทรงกำหนดไว้นั่นเอง ส่วนการบริหาร คณะสงฆ์ในรูปองค์กร เช่น มหาเถรสมาคมนั้นไม่บัญญัติในพระวินัย แต่ก็ไม่ได้ขัดพระวินัย เป็นต้น

๓. ด้านอธิกรณ์ของสงฆ์ สถาบันตุลาการทางพระพุทธศาสนามีลักษณะบางอย่างคล้ายกับสถาบันตุลาการทางอาณาจักร มีกฎหมายหรือระเบียบที่สังคมวางไว้เป็นบรรทัดฐานแห่งการกระทำของบุคคลในสังคม ป้องกันไม่ให้มีการกระทำหรือความประพฤติที่เป็นปฏิปักษ์ต่อความสงบสุขของสังคม ฝ่ายอาณาจักรมีกฎหมายเป็นหลักในการปกครอง ส่วนฝ่ายพุทธจักรมีวินัยเป็นหลัก ทั้งฝ่ายอาณาจักรและพุทธจักรมีกระบวนการพิจารณาคดีหรืออธิกรณ์ และมีวิธีลงโทษตามโทษานุโทษ แต่ลักษณะการลงโทษตามพระวินัยกับโทษของกฎหมายบ้านเมืองมีข้อแตกต่างกันมาก ความผิดที่ร้ายแรงบางอย่างของบรรพชิต เช่น ความผิดทางเพศ สำหรับฝ่ายอาณาจักรอาจไม่ถือว่าผิด เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า การบริหารจัดการให้ได้ผลตามที่ต้องการพึงควรประกอบด้วยหลัก ๖ ประการ^{๔๔} ดังนี้

๑. จับจุด หมายถึง การพัฒนาที่ถูกต้อง เหมาะสม การเริ่มต้น ที่ดีต้องเริ่มที่ผู้นำสังคมไทยต้องการผู้นำที่เข้มแข็ง การพัฒนาจะต้องเริ่มที่ศรัทธาและปัญญา ผู้นำคือผู้สร้างศรัทธาและใช้ปัญญาในการแก้ปัญหา

๒. จ่อไฟ หมายถึง การจุดประกายให้เกิดศรัทธากับมวลสมาชิก หรือจุดประกายอุดมการณ์ให้เกิดขึ้นในหัวใจสมาชิกเมื่อเกิดศรัทธา การพัฒนาจะเริ่มต้น เมื่อยังไม่เกิดศรัทธาจะยังไม่เริ่มต้น ผู้นำหรือเจ้าอาวาสจะต้องจุดประกายที่ตนเองก่อนแล้วจุดประกายให้พระเถรในวัด และประชาชนรอบ ๆ วัด ในที่นี้ หมายถึง การเริ่มต้นที่หัวใจนั่นเอง

๓. ใส่เชื้อ หมายถึง การจัดประสบการณ์ การพัฒนาด้านต่าง ๆ ให้กับกลุ่ม เช่น กิจกรรมการบวชเรียน การศึกษาปฏิบัติธรรม การส่งเสริมสหกรณ์ การทำวัตรสวดมนต์ เป็นต้น

^{๔๔} คม ป้องจันทร์, นายแพทย์, ตูรายละเอียดใน กองพุทธศาสนสถาน สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, วัดพัฒนา ๕๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๑), หน้า ๑๐-๑๑.

๔. เกื้อกูล หมายถึง การสนับสนุนร่วมมือจากฝ่ายต่าง ๆ เช่น การร่วมมือกันในลักษณะ “บวร” มีทั้งองค์กรภาครัฐ – เอกชนสนับสนุนร่วมมือกันอย่างเข้มแข็ง

๕. หนุนเนื่อง หมายถึง การเติบโตของกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง มีสมาชิกเพิ่มขึ้น อุดมการณ์เหนียวแน่นขึ้น มีกิจกรรมเผยแพร่เพิ่มขึ้น

๖. ยั่งยืน หมายถึง การพัฒนาที่ยั่งยืน ทุกอย่างต้องเป็นอุดมการณ์อยู่ในใจของทุกๆ คน คนในชุมชนนั้นมีการพัฒนาสร้างสรรค์ไปโดยลำดับ

นอกจากนี้ยังมีนิยามการได้ให้ทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการ ไว้หลายท่าน ดังนี้

กระบวนการการบริหารควรประกอบด้วย ๑๐ ประการ^{๔๕} คือ

๑. การวางแผน (Planning) หมายถึง การกำหนดงานหรือวิธีการปฏิบัติงานไว้เป็นการล่วงหน้า โดยเกี่ยวกับการคาดการณ์ (Forecasting) การกำหนดวัตถุประสงค์ (Set Objective) การพัฒนากลวิธี (Develop strategies) ในการวางแผน ซึ่งต้องคำนึงถึงนโยบาย (Policy) เพื่อให้แผนงานที่กำหนดขึ้นไว้มีความสอดคล้องต้องกันในการดำเนินงาน

๒. การจัดการ (Organizing) หมายถึง การพัฒนาระบบการทำงานเพื่อให้งานต่างๆ สามารถดำเนินไปโดยมีการประสานงานกันอย่างดี

๓. การจัดคนเข้าทำงาน (Staffing) หมายถึง การจัดหาบุคคลเข้าปฏิบัติงานให้เหมาะสมตามตำแหน่งหน้าที่ที่รับผิดชอบ

๔. การตัดสินใจ (Decision) หมายถึง ความสามารถของผู้บริหารในการที่จะตัดสินใจแยกแยะและวิเคราะห์ออกมาให้ได้ว่าในการทำงานจะต้องมีการตัดสินใจในเรื่องใดบ้าง

๕. การสั่งการ (Directing) หมายถึง การศึกษาวิธีการวินิจฉัยสั่งการ รวมทั้งการควบคุมงานและนิเทศงาน ตลอดจนศิลปะในการบริหารงานที่จะทำให้การทำงานประจำวันของเจ้าหน้าที่ทุกคนเป็นไปด้วยดี

๖. การควบคุม (Controlling) หมายถึง การร่วมมือประสานงาน เพื่อดำเนินการเป็นไปด้วยดี และราบรื่น ศึกษาหลักเกณฑ์และวิธีการที่จะทำการประสานงานดีขึ้น และดำเนินการแก้ไขเมื่อเกิดปัญหาขึ้น

๗. การร่วมมือประสานงาน (Coordinating) หมายถึง การประสานงานให้ผู้ปฏิบัติงานทุกฝ่ายมีความเข้าใจในงาน เข้ามาร่วมทำงานกันอย่างพร้อมเพรียงกัน ข้อตกลงที่สำคัญยิ่งของการประสานงาน คือ ความร่วมมือ ซึ่งเป็นเรื่องของ “จิตใจ”

^{๔๕} พงษ์ศักดิ์ ปัญจพรผล, องค์การและการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏนครปฐม, ๒๕๔๒), หน้า ๖๔-๗๒.

๘. การสื่อสาร (Communicating) หมายถึง การผ่านข่าวสารข้อมูลและความเข้าใจ เพื่อให้ผู้ได้บังคับบัญชาหรือบุคคลอื่นเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามที่ต้องการ

๙. การรายงานผล (Reporting) หมายถึง การรายงานผลการปฏิบัติของหน่วยงานให้แก่ผู้บริหารและสมาชิกของหน่วยงานได้ทราบความเคลื่อนไหวของการดำเนินงาน ตลอดจนการประชาสัมพันธ์ (Public Relation) แจ้งให้ประชาชนทราบ ซึ่งโดยทั่วไปการรายงาน จะหมายถึง วิธีการของสถาบันหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการให้ข้อมูลแก่ผู้สนใจมาติดต่อสอบถามผู้บังคับบัญชาผู้ร่วมงาน ความสำคัญของการรายงานนั้นจะต้องตั้งอยู่บนรากฐานของความเป็นจริง

๑๐. การงบประมาณ (Budgeting) หมายถึง การงบประมาณ โดยศึกษาให้ทราบถึงระบบและกรรมวิธีในการบริหารเกี่ยวกับงบประมาณและการเงินตลอดจนการใช้งบประมาณในการควบคุม

อย่างไรก็ตามกระบวนการบริหาร ควรประกอบด้วย ๔ ประการ คือ

๑. การวางแผน หมายถึง หน้าที่ทางการบริหารในการกำหนดจุดหมายและการตัดสินใจเลือกวิธีการที่ดีที่สุดที่จะให้บรรลุจุดหมายนั้น

๒. การจัดองค์การ หมายถึง กำหนดอำนาจหน้าที่และตำแหน่งต่าง ๆ อย่างชัดเจน

๓. การนำ หมายถึง ความพยายามทำให้มีอิทธิพลต่อผู้อื่น เพื่อให้การปฏิบัติงานบรรลุจุดหมายขององค์การ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และประสิทธิผล

๔. การควบคุม หมายถึง การมุ่งเน้นที่จะก่อให้เกิดความมั่นใจว่าสมาชิกในองค์การได้ประพฤติปฏิบัติในทิศทางที่จะทำให้บรรลุผลตามมาตรฐานหรือจุดหมาย มุ่งเน้นให้เกิดพฤติกรรมที่พึงประสงค์และลดพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์^{๔๖}

ทฤษฎีการบริหารตะวันตกโดยมีความเชื่อว่า เป็นไปได้ที่จะหาทางศึกษาถึงศาสตร์ที่เกี่ยวกับการบริหาร (Administrative) ซึ่งสามารถใช้ได้กับการบริหารทุกชนิดไม่ว่าจะเป็นการบริหารอุตสาหกรรมหรืองานรัฐบาล โดยมีสาระสำคัญเกี่ยวกับการบริหาร (Management Functions) ซึ่งประกอบด้วยหน้าที่ทาง การบริหาร ๕ ประการ คือ^{๔๗}

๑. การวางแผน (Planning) หมายถึง ภาระหน้าที่ของผู้บริหารที่จะต้องทำ การคาดการณ์ล่วงหน้าถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่จะมีผลกระทบต่อธุรกิจ และกำหนดขึ้นเป็นแผนปฏิบัติงานหรือวิถีทางที่จะปฏิบัติเอาไว้เพื่อเป็นแนวทางของการทำงานในอนาคต

^{๔๖} วิโรจน์ สารรัตนะ, การบริหาร หลักการ ทฤษฎี และประเด็นทางการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทยวิสุทธิ์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑.

^{๔๗} Fayol, Henri, **General and industrial management**, (London : Pittman & Sons, 1964), p. 39.

๒. การจัดองค์การ (Organizing) หมายถึง ภาระหน้าที่ที่ผู้บริหารจะต้องจัดให้มีโครงของงานต่าง ๆ และอำนาจหน้าที่ ทั้งนี้เพื่อให้เครื่องจักร สิ่งของ และตัวคน อยู่ในส่วนประกอบที่เหมาะสมในอันที่จะช่วยให้งานขององค์การบรรลุผลสำเร็จได้

๓. การบังคับบัญชาสั่งการ (Commanding) หมายถึง หน้าที่ในการสั่งการงานต่างๆ ของผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ซึ่งจะกระทำให้ผลสำเร็จด้วยดี โดยที่ผู้บริหารจะต้องกระทำตนเป็นตัวอย่างที่ดีจะต้องเข้าใจคนงานของตน จะต้องเข้าใจถึงข้อตกลงในการทำงานของคนงานและองค์การที่มีอยู่รวมถึงจะต้องมีการติดต่อสื่อสารกับผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างใกล้ชิดทั้งขึ้นและลง นอกจากนี้ยังต้องทำการประเมินโครงสร้างขององค์การและผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาของตนเป็นประจำอีกด้วย หากโครงสร้างขององค์การที่เป็นอยู่ไม่เหมาะสมก็จำเป็นต้องปรับปรุงเช่นเดียวกัน ถ้าผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาคนใดหย่อนประสิทธิภาพ การไล่ออกเพื่อปรับปรุงกำลังคนที่มีอยู่ให้เหมาะสมยิ่งขึ้นก็เป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องทำ

๔. การประสานงาน (Coordinating) หมายถึง ภาระหน้าที่ที่จะต้องเชื่อมโยงงานของคนให้เข้ากันได้ และกำกับให้ไปสู่จุดมุ่งหมายเดียวกัน

๕. การควบคุม (Controlling) หมายถึง ภาระหน้าที่ในการที่จะต้องกำกับให้สามารถประกันได้ว่ากิจกรรมต่างๆ ที่ทำไปนั้นสามารถเข้ากันได้กับแผนที่ได้วางไว้แล้ว

ฟาโยล ยังมีความคิดเห็นว่า หลักการในการบริหารหรือการจัดการนั้น ควรมีความยืดหยุ่น และสามารถประยุกต์ใช้ได้กับนักบริหารทุกระดับในองค์การ เรียกว่า หลักการจัดการสากล ๑๔ ข้อ ดังนี้

๑. หลักการแบ่งงานกันทำ (Division of Work) โดยคำนึงถึงความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน (specialization) ของแต่ละคน

๒. หลักอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ (Authority and Responsibility) โดยให้สอดคล้องกับระดับความรับผิดชอบตามตำแหน่งงานนั้นๆ

๓. ระเบียบวินัย (Discipline) พนักงานทุกคนต้องยอมรับและเชื่อฟังในกฎเกณฑ์ระเบียบข้อบังคับที่องค์กรกำหนดขึ้น

๔. หลักเอกภาพในการบังคับบัญชา (Unity of Command) ในการทำงานผู้ใต้บังคับบัญชาทุกคนจะต้องรับฟังคำสั่งจากผู้บังคับบัญชาเพียงคนเดียวเท่านั้น

๕. หลักทิศทางการทำงานอย่างเดียวกัน (Unity of Direction) ในการทำงานทุกกลุ่มหรือทุกหน่วยงานในองค์การควรดำเนินการภายใต้แผนงานและทิศทางในการทำงานที่ชัดเจนอย่างเดียวกัน

๖. หลักผลประโยชน์ส่วนตัวเป็นรองผลประโยชน์ส่วนรวม (Subordination of Individual Interests The General Interest) ในการทำงานผลประโยชน์ขององค์การต้องมาก่อนผลประโยชน์ส่วนตัวโดยคำนึงถึงความสำเร็จขององค์การเป็นสำคัญ

๗. หลักการจ่ายค่าตอบแทนการทำงานที่เป็นธรรม (Remuneration) พนักงานต้องได้รับค่าจ้างที่เป็นธรรมเหมาะสมกับสภาพค่าครองชีพและความพอใจสูงสุดของทั้งฝ่ายคนงานและฝ่ายนายจ้าง

๘. หลักการรวมอำนาจ (Centralization) หมายถึง การให้มีศูนย์รวมการตัดสินใจและการควบคุมอยู่ที่ส่วนกลาง และให้มีการกระจายอำนาจหน้าที่เหมาะสมสอดคล้องและพอเหมาะกับองค์การนั้นๆ

๙. หลักสายการบังคับบัญชา (Scalar Chain) ควรกำหนดลำดับสายของการบังคับบัญชาแต่ละหน่วยงานในองค์การให้ชัดเจน ลดหลั่นกันไปตามลำดับ จากระดับสูงสุดลงมาถึงระดับต่ำสุดขององค์การ ไม่คลุมเครือหรือกำกวม

๑๐. หลักของควมมีระเบียบ (Order) ทุกสิ่งทุกอย่างควรมีระเบียบแบบแผนการกำหนดตำแหน่งหน้าที่จะต้องพิจารณาจากคุณสมบัติที่เหมาะสม

๑๑. หลักความเสมอภาค (Equity) หมายถึง ผู้บริหารควรยึดหลักการจัดการบนพื้นฐานของความยุติธรรม ความมีเมตตากรุณาต่อผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างเสมอภาคเท่าเทียมกันโดยทั่วถึงทั้งองค์การปราศจากการลำเอียง

๑๒. หลักความมั่นคง (Stability of Tenure of Personnel) ฝ่ายบริหารควรสร้างความรู้สึกในเรื่องความมั่นคงในหน้าที่การงานและรักษาพนักงานที่มีคุณภาพไว้กับองค์การ เพื่อลดอัตราการออกจากงานให้น้อยลง

๑๓. หลักความคิดริเริ่ม (Initiative) เปิดโอกาสให้ผู้ใต้บังคับบัญชาได้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาขององค์การ

๑๔. หลักความสามัคคี (Esprit de Corps) ส่งเสริมความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของพนักงานด้วยการทำงานเป็นทีมและการติดต่อสื่อสารระหว่างกันเพื่อให้เกิดเอกภาพทั้งองค์การ

นอกจากนี้กระบวนการบริหารนั้นต้องประกอบด้วย ขั้นตอนที่สำคัญหรือที่เรียกกันย่อ ๆ ว่า “POSDCORB Model” ซึ่งอธิบายตามความหมายได้ดังนี้^{๔๘}

๑. การวางแผน (P=Planning) หมายถึง การจัดวางโครงการและแผนปฏิบัติงานไว้ล่วงหน้าว่าจะต้องทำอะไรบ้างและทำอย่างไร

๒. การจัดการองค์การ (O=Organizing) หมายถึง การจัดหน่วยงาน กำหนดโครงสร้างของหน่วยงาน การจัดสายงานตำแหน่งต่าง ๆ กำหนดอำนาจหน้าที่ให้ชัดเจน

^{๔๘} Gulick L. and Urwick J., *Papers on the Science of Administration*, (New York : Institute of Public Administration, 1973), pp.18-19.

๓. การจัดหาบุคคล (S=Staffing) หมายถึง การจัดหาบุคคล เป็นการบริหารงานทางด้านบุคคล อันได้แก่ การจัดอัตรากำลัง การสรรหา การพัฒนาบุคลากร การสร้างบรรยากาศการทำงานที่ดี การประเมินผลการทำงาน และการให้พ้นจากงาน

๔. การอำนวยการ (D=Directing) หมายถึง การตัดสินใจ การวินิจฉัยสั่งการหน่วยงาน ให้เกิดความร่วมมือเพื่อดำเนินไปสู่เป้าหมายเดียวกัน

๕. การประสานงาน (Co=Coordinating) หมายถึง การประสานงานกิจการด้านต่าง ๆ ของหน่วยงาน ให้เกิดความร่วมมือเพื่อดำเนินไปสู่เป้าหมายเดียวกัน

๖. การรายงาน (R=Reporting) หมายถึง การรายงานผลการปฏิบัติของหน่วยงานให้แก่ผู้บริหารและสมาชิกของหน่วยงานได้ทราบความเคลื่อนไหวของการดำเนินงานว่าก้าวหน้าเพียงใด

๗. การงบประมาณ (B=Budgeting) หมายถึง การงบประมาณ การจัดทำงานงบประมาณ บัญชีการใช้จ่ายเงิน การควบคุมและการตรวจสอบด้านการเงิน

เทเลอร์ (Frederick W Taylor) บิดาแห่งการบริหารที่มีหลักเกณฑ์ได้พัฒนาการบริหารที่มีหลักเกณฑ์ซึ่งมีพื้นฐานอยู่ในหลักการ (Principles) ที่สำคัญ ๔ ประการ คือ^{๔๙}

๑. ต้องมีการคิดค้นและกำหนดวิธีที่ดีที่สุด (One Best Way) สำหรับงานแต่ละอย่างคือ ต้องมีการกำหนดวิธีการทำงานที่ดีที่สุดที่ช่วยให้สามารถทำงานเสร็จลุล่วงไปด้วยดีตามวัตถุประสงค์ มาตรฐานของงานจะต้องมีการจัดวางเอาไว้ โดยมีหลักเกณฑ์ที่ได้พิสูจน์มาแล้วว่าเป็นวิธีที่ดีที่สุดจริง และในเวลาเดียวกันการจ่ายผลตอบแทนแบบจูงใจต่าง ๆ ก็จ่ายให้ตามผลผลิตทั้งหมด

๒. ต้องมีคัดเลือกและพัฒนาคนงาน โดยตระหนักถึงความสำคัญและคุณค่าของการรู้จักงานให้เหมาะสมสอดคล้องกับคนงาน นอกจากนี้ต้องมีการอบรมคนงานให้รู้จักวิธีการทำงานที่ถูกวิธีด้วย และในการคัดเลือกคนงานจะต้องมีการพิจารณาเป็นพิเศษที่จะให้ได้คนที่มีความสมบัติที่ดีที่สุดตรงตามงานที่จะให้ทำ

๓. ด้วยวิธีการพิจารณาอย่างรอบคอบเกี่ยวกับวิธีการทำงาน ควบคู่กับการพิจารณาคนงานนี้ คนงานจะไม่คัดค้านต่อวิธีทำงานใหม่ที่ได้กำหนดขึ้น เพราะโดยหลักเหตุผล คนงานทุกคนจะเห็นจริงถึงโอกาสที่เขาจะได้รับรายได้สูงขึ้นจากการทำงานถูกวิธีที่จะช่วยให้ได้ผลผลิตสูงขึ้น

๔. การประสานร่วมมือกันอย่างใกล้ชิดระหว่างผู้บริหารและคนงาน ฝ่ายบริหารควรจะได้ประสานอย่างใกล้ชิดเป็นประจำกับคนงานที่เป็นผู้ปฏิบัติงาน แต่ต้องไม่ใช่โดยการลงมือปฏิบัติงานที่ควรจะเป็นงานของคนงานเท่านั้น

^{๔๙} เทเลอร์, อังในธงชัย สันติวงษ์, องค์การและการบริหาร, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๓), หน้า ๔๗ - ๔๘.

อนึ่งนักวิชาการชาวตะวันตกยังได้เสนอทฤษฎีของการบริหาร คือ ทฤษฎี Z โดยหลังจาก การศึกษาการบริหารของธุรกิจญี่ปุ่น และสหรัฐอเมริกา และได้ทำการประสมประสานกัน โดยมี แนวคิดด้านการบริหาร ดังนี้

๑. การจ้างงานระยะยาว
๒. การตัดสินใจเป็นเอกฉันท์
๓. ความรับผิดชอบเฉพาะบุคคล
๔. การประเมินผลและการเลื่อนตำแหน่งแบบค่อยเป็นค่อยไป
๕. การควบคุมในตัวเองไม่เป็นการบังคับโดยมีการวัดผลอย่างชัดเจนและเป็นทางการ
๖. เส้นทางอาชีพแบบเชี่ยวชาญเฉพาะด้านในระดับปานกลาง
๗. มีความเกี่ยวข้องในลักษณะครอบครัว^{๕๐}

แนวความคิดหรือความเชื่อที่เกิดขึ้นอย่างมีหลักเกณฑ์มีการทดสอบและการสังเกตจนเป็น ที่แน่ชัดทฤษฎีเป็นกลุ่มหรือหมวดหมู่ของมโนทัศน์ที่เชื่อมโยงซึ่งกันและกันเป็นข้อสรุปอย่างกว้าง ๆ ที่ พรรณนาและอธิบายพฤติกรรมในการจัดการองค์การทางการศึกษาอย่างเป็นระบบถ้าทฤษฎีได้รับการ พิสูจน์บ่อย ๆ ก็จะกลายเป็นกฎเกณฑ์ทฤษฎีเป็นแนวความคิดที่มีเหตุผลและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ และปฏิบัติได้ทฤษฎีมีบทบาทในการให้คำอธิบายเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทั่วไปและชี้แนะสำหรับการ วิจัยผู้วิจัยได้นำทฤษฎีการบริหารจัดการองค์การที่นักวิชาการหลายท่านได้เสนอไว้โดยแสดงสรุป ทฤษฎีตามช่วงระยะเวลา^{๕๑} การจัดระบบแนวความคิดทางด้านการจัดการนั้นเริ่มต้นในช่วงที่มีการ ปฏิวัติทางอุตสาหกรรมในประเทศอังกฤษระหว่างศตวรรษที่ ๑๘ และ ๑๙ ได้มีการปรับปรุงพัฒนา เรื่อย ๆ มาจนกระทั่งปัจจุบันซึ่งสามารถแบ่งแนวความคิดออกเป็น ๖ กลุ่มด้วยกันคือ

๑. ทฤษฎีการจัดการแบบวิทยาศาสตร์ (Scientific Management School)
๒. ทฤษฎีการจัดการเป็นกระบวนการ (Management Process School)
๓. ทฤษฎีด้านมนุษยสัมพันธ์ (Human Relations School)
๔. ทฤษฎีด้านระบบสังคม (Social System School)
๕. ทฤษฎีด้านคณิตศาสตร์ (Mathematical School)
๖. ทฤษฎีด้านระบบ (Systems School)

การจัดการโดยทั่วไปในปัจจุบันมักจัดระบบแนวความคิดเป็นสองแนวคือเป็นวิทยาศาสตร์ หรือเป็นศิลปะ (Management : Science or Art) การจัดการโดยทั่ว ๆ ไปจะมีลักษณะเป็นกระบวนการ

^{๕๐} William Ouchi, **Organization and Management** , (Eaglewood Cliffs : Prentice Hill, 1971), p. 283.

^{๕๑} ภาวิตา ธาราศรีสุทธิ และวิบูลย์ ไตรณะบุตร, **หลักและทฤษฎีการบริหารการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐-๒๕.

วิธีหรือเป็นการกำหนดขั้นตอนในการปฏิบัติงานหรือเป็นลำดับรายการในการจัดการซึ่งในการจัดการนั้นจะต้องมีลำดับรายการก่อนหลังว่าจะต้องทำอะไรก่อนและต่อ ๆ ไปจะทำอะไรซึ่งจัดว่าเป็นหลักเกณฑ์วิธีการทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Management) กระบวนการจัดการจะกำหนดขอบเขตและหน้าที่ตามขั้นตอนต่าง ๆ ไว้อย่างชัดเจนการบริหารจัดการนั้นเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ กล่าวคือ ศาสตร์นั้นต้องรู้ (To Know) ในเนื้อหาทางการบริหารจัดการส่วนศิลป์เป็นการนำความรู้ไปปฏิบัติหรือทำ (To Do) ดังนั้นการจัดการจึงเป็นทั้งสองอย่างคู่กันผู้บริหารจัดการที่ประสบความสำเร็จจึงมักเป็นผู้ที่มีทั้งศาสตร์และศิลปะในการบริหารจัดการอยู่ในตัวเอง^{๕๒}

๑. แต่ก่อนถือว่าการจัดการให้ได้รับผลสำเร็จนั้นเป็นศิลปะหรือศิลป์ (Art) ในปัจจุบันนี้การจัดการที่จะให้ได้รับความสำเร็จนั้นจะเป็นศิลปะการใช้ความสามารถหรือทักษะในการดำเนินงานให้ได้รับความสำเร็จมากกว่าอย่างอื่น

๒. ในเชิงศิลป์นี้ถือว่าการจัดการจะสำเร็จหรือไม่แค่นั้นขึ้นอยู่กับความสามารถและทักษะในการจัดการของผู้จัดการเป็นสำคัญ

๓. เรื่องของการจัดการนั้นได้มีการศึกษาอย่างมีระบบและได้มีการคิดค้นหลักการต่าง ๆ ในการจัดการและมีความจำเป็นในการปรับปรุงหลักการให้สอดคล้องกับความรู้ใหม่ ๆ การจัดการจึงกลายเป็นศาสตร์ (Science) หรือวิทยาการหรือเทคโนโลยี (Technology) สาขาหนึ่ง

๔. ในปัจจุบันนี้การจัดการเป็นศาสตร์ที่มีความก้าวหน้ามีการคิดค้นมีการวิจัยและพัฒนาไปอย่างกว้างไกลมาก

๕. แต่อย่างไรก็ตามทุกวันนี้มีการยอมรับอยู่ว่าแม้ว่าการจัดการหรือการบริหารนั้นเป็นศาสตร์สาขาหนึ่งซึ่งมีการศึกษากันอย่างมีระบบก็ตามและผู้ซึ่งได้รับความสำเร็จในการจัดการหรือการบริหารนั้นต้องอาศัยศิลปะอยู่มากสมัยก่อนยอมรับว่าเป็นศิลป์เพราะเป็นเรื่องของความสามารถส่วนบุคคลสมัยนี้ถือว่าเป็นศิลป์เพราะเป็นเรื่องของความสามารถและทักษะในการดำเนินงานมากกว่าอย่างอื่นขณะเดียวกันปัจจุบันยอมรับว่าเป็นศาสตร์ด้วยเพราะสามารถศึกษาได้อย่างมีระบบและมีการคิดค้นเป็นหลักการต่าง ๆ และนำไปปฏิบัติได้ผล^{๕๓}

ก) ทฤษฎีองค์การสมัยดั้งเดิม

๑) แนวคิดของเฟรดริกดับบลิวเทย์เลอร์ (The One Best Way)

๒) แนวคิดของอองรีฟาโยล (การบริหารงานตามหน้าที่โดยกระบวนการจัดการ ๕ อย่างหรือ POCCC)

^{๕๒} สุพจน์ บุญวิเศษ, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการบริหาร, (ชลบุรี : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๒), หน้า ๙.

^{๕๓} บรรยงค์ โตจินดา, องค์การและการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทรวมสาสน์ (1977) จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๒๕.

๓) แนวคิดของไลน์ดัลเออวิกและลูเธอร์กูลิค (POSDCoRB MODEL)

๔) แนวคิดของแมกซ์เวเบอร์ (องค์การแบบระบบราชการ)

ข) ทฤษฎีองค์การสมัยดั้งเดิมใหม่หรือแบบมนุษยสัมพันธ์

๑) แนวคิดของเอลตันเมโยบิดาแห่งการบริหารงานแบบมนุษยสัมพันธ์

๒) แนวคิดของอับราฮัมมาสโลว์

๓) แนวคิดของดักลาสแมคเกรเกอร์ทฤษฎี X และ Y

๔) แนวความคิดของเฟดเดอริกเฮิร์ชเบิร์กทฤษฎี ๒ ปัจจัย (แรงจูงใจ)

ค) ทฤษฎีองค์การสมัยใหม่

๑) ทฤษฎีระบบ IPOFE Input-Process-Output-Feedback-Environment

๒) ทฤษฎีการจัดการตามสถานการณ์

สรุปได้ว่า ทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการนั้นมีหลากหลายทฤษฎีและมีหลักการที่คล้ายกันและมีทิศทางเดียวกัน คือ ให้งานบรรลุวัตถุประสงค์อย่างสูงสุด และการที่ผู้บริหารองค์กรต่าง ๆ จะนำทฤษฎีเหล่านั้นมาใช้จำเป็นต้องศึกษาอย่างจริงจังถึงความเหมาะสมและคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดที่องค์กรจะได้รับ ตลอดจนวิเคราะห์ถึงปัจจัยต่าง ๆ ทั้งทางด้านวัฒนธรรมองค์กร และทรัพยากรที่มีอยู่ แล้วนำมาปรับประยุกต์ใช้จนเกิดเป็นระบบการบริหารที่ดีมีคุณภาพ ก็จะสร้างความเจริญรุ่งเรืองให้แก่องค์กรนั้นได้ องค์การหรือผู้ปฏิบัติจะต้องคัดเลือกทฤษฎีที่สามารถเข้ากับองค์การหรือแผนการปฏิบัติงานขององค์การให้ได้มากที่สุด เพราะถ้าเราเลือกวิธีการในการดำเนินงานที่ผิดพลาด ก็อย่าคาดหวังว่าการดำเนินงานนั้นจะประสบผลสำเร็จ ดังนั้นการเลือกแนวทางการปฏิบัติจึงเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุดในการจัดการในทุก ๆ ด้าน ผู้ปฏิบัติงานก็ต้องมีความรู้ ความสามารถ ทักษะ ในการปฏิบัติงานนั้นเป็นอย่างดีด้วย

ตารางที่ ๒.๓ สรุปทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการ

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต), (๒๕๔๙, หน้า ๔).	การบริหารพระพุทธศาสนาเริ่มมีอันเป็นรูปธรรมสองเดือนนับจากวันที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ นั่นคือในวันอาสาฬหบูชา การบริหารกระจายอยู่ในพระไตรปิฎก การศึกษาพุทธพจน์ก็จะทำให้ทราบถึงพุทธวิธีบริหาร
พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคล), (๒๕๔๘, หน้า ๒๖).	การบริหารหมู่คณะ คือ การปกครองดูแล ตลอดจนทั้งแนะนำสั่งสอนอบรม พระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ ที่มีอยู่หรือพำนักอาศัยอยู่ในวัดให้ประพฤติอยู่ในพระธรรมวินัย และตามกฎหมายของบ้านเมือง กฎข้อบังคับ

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
	ระเบียบ คำสั่ง และการประกาศของมหาเถรสมาคม
จำรัส นองมาก, ร่วมวงบริหาร, (๒๕๔๑, หน้า ๙๓).	การบริหารจำเป็นต้องใช้ศาสตร์และศิลป์ในการนำเอาทรัพยากรการบริหารมาประกอบตามกระบวนการบริหารเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพ
ชาญชัย อาจินสมาจาร, (๒๕๔๑, หน้า ๓๙).	การบริหารเป็นกิจกรรมที่จำเป็นสำหรับผู้บริหารในองค์การซึ่งมีหน้าที่สั่งการให้ความสะดวกในการทำงานของกลุ่มที่มีวัตถุประสงค์เดียวกัน
ปรีชา ช้างขวัญยืน, (๒๕๓๘, หน้า ๔๒-๔๓).	หลักการบริหารทางพระพุทธศาสนา ที่ถือว่าเป็นต้นแบบของการบริหารที่มาตั้งแต่สมัยพุทธกาล
คม ป็องขันธ, นายแพทย์, (๒๕๕๑, หน้า ๑๐-๑๑).	การบริหารจัดการประกอบด้วยหลัก ๖ ประการ ดังนี้ ๑. จับจุด หมายถึง การพัฒนาที่ถูกต้อง เหมาะสม ๒. จ่อไฟ หมายถึง การจุดประกายให้เกิดศรัทธา ๓. ใส่เชื้อ หมายถึง การจัดประสบการณ์ เช่น การศึกษาปฏิบัติธรรม การทำวัตรสวดมนต์ เป็นต้น ๔. เกื้อกูล หมายถึง การสนับสนุนร่วมมือจากฝ่ายต่างๆ ๕. หนุนเนื่อง หมายถึง การเติบโตของกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง มีกิจกรรมเผยแพร่เพิ่มขึ้น ๖. ยั่งยืน หมายถึง การพัฒนาที่ยั่งยืน
พงษ์ศักดิ์ ปัญจพรผล, (๒๕๔๒, หน้า ๖๔-๗๒).	กระบวนการการบริหารประกอบด้วย ๑๐ ประการ คือ ๑. การวางแผน (Planning) ๒. การจัดการ (Organizing) ๓. การจัดคนเข้าทำงาน (Staffing) ๔. การตัดสินใจ (Decision) ๕. การสั่งการ (Directing) ๖. การควบคุม (Controlling) ๗. การร่วมมือประสานงาน (Coordinating) ๘. การสื่อข้อความ (Communicating) ๙. การรายงานผล (Reporting) ๑๐. การงบประมาณ (Budgeting)

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
วิโรจน์ สารรัตนะ, (๒๕๔๒, หน้า ๑๑).	กระบวนการบริหาร ควรประกอบด้วย ๔ ประการ คือ ๑. การวางแผน ๒. การจัดองค์การ ๓. การนำ ๔. การควบคุม
Fayol, Henri, (1964, p. 39).	ทฤษฎีการบริหารตะวันตก การบริหาร ๕ ประการ คือ ๑. การวางแผน (Planning) ๒. การจัดองค์การ (Organizing) ๓. การบังคับบัญชาสั่งการ (Commanding) ๔. การประสานงาน (Coordinating) ๕. การควบคุม (Controlling)
Gulick L. and Urwick J., (1973, pp.18-19).	กระบวนการบริหารเรียกกันย่อ ๆ ว่า “POSDCORB Model” ซึ่งอธิบายตามความหมายได้ดังนี้ ๑. การวางแผน (P=Planning) ๒. การจัดองค์การ (O=Organizing) ๓. การจัดหาบุคคล (S=Staffing) ๔. การอำนวยการ (D=Directing) ๕. การประสานงาน (Co=Coordinating) ๖. การรายงาน (R=Reporting) ๗. การงบประมาณ (B=Budgeting)
William Ouchi, (1971, p.283).	ทฤษฎีของการบริหาร คือ ทฤษฎี Z มีดังนี้ ๑. การจ้างงานระยะยาว ๒. การตัดสินใจเป็นเอกฉันท์ ๓. ความรับผิดชอบเฉพาะบุคคล ๔. การประเมินผลและการเลื่อนตำแหน่งแบบค่อยเป็นค่อยไป ๕. การควบคุมในตัวเองไม่ใช่ว่าการโดยมีการวัดผล

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
	อย่างชัดเจนและเป็นทางการ ๖. เส้นทางอาชีพแบบเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน ๗. มีความเกี่ยวข้องในลักษณะครอบครัว
ภาวิดา ธาราศรีสุทธิ (๒๕๔๒, หน้า ๑๐-๒๕)	ทฤษฎีเป็นแนวความคิดที่มีเหตุผล และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้
สุพจน์ บุญวิเศษ (๒๕๔๒, หน้า ๙)	การจัดการทั่วไปมีลักษณะเป็นกระบวนการ เป็นการกำหนดขั้นตอนการปฏิบัติงาน เป็นลำดับขั้น การบริหารจัดการนั้น เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์
บรรยงค์ ไตรจินดา (๒๕๔๒, หน้า ๒๕)	การจัดการจะต้องใช้ความสามารถในการดำเนินงาน

๒.๑.๔ การบริหารจัดการวัดหรือสถานที่ปฏิบัติธรรม

จากการศึกษาทบทวนเอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดในการบริหารจัดการวัดนั้น การศึกษาฝึกอบรมปฏิบัติสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นข้อปฏิบัติที่สำคัญข้อหนึ่งในทางพระพุทธศาสนา เพราะจะทำให้จิตของผู้ปฏิบัติสงบเยือกเย็นเกิดปัญญา และเป็นทางดำเนินถึงปฏิเวธสัมฤทธิ์ธรรม สิ่งที่สำคัญอย่างหนึ่งสำหรับท่านผู้ปฏิบัติพระกัมมัฏฐาน คือ สถานที่ปฏิบัติหรือสำนักปฏิบัติธรรม ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการวัดหรือสถานที่ปฏิบัติธรรม พอสามารถนำมาสรุปได้ดังนี้

การบริหารหรือการปกครองตามกฎหมายอาญา มาตรา ๒๓ (พ.ศ.๒๕๔๑) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ ได้ระบุให้เจ้าคณะใหญ่ปฏิบัติหน้าที่ผู้ปกครองใน ๕ เขตการปกครอง ดังนี้ เจ้าคณะใหญ่หนกลาง ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑ ภาค ๒ ภาค ๓ ภาค ๑๓ ภาค ๑๔ และภาค ๑๕ เจ้าคณะใหญ่หนเหนือ ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๔ ภาค ๕ ภาค ๖ และภาค ๗ เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๘ ภาค ๙ ภาค ๑๐ ภาค ๑๑ และภาค ๑๒ เจ้าคณะใหญ่หนใต้ ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑๖ ภาค ๑๗ และภาค ๑๘ และ เจ้าคณะใหญ่หนธรรมยุต ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาคทุกภาค^{๕๔}

^{๕๔} กนก แสนประเสริฐ, **ประมวลพระราชบัญญัติคณะสงฆ์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๙), หน้า ๗๕.

อีกทั้งการบริหารกิจการคณะสงฆ์นั้น พระสังฆาธิการเป็นบุคลากรอันสำคัญยิ่งของ พระพุทธศาสนาในฐานะที่ได้รับมอบหมาย จากพุทธบริษัทให้เป็นผู้ดำเนินกิจการด้านต่าง ๆ ของ พระพุทธศาสนา ความเจริญหรือความเสื่อมของพระพุทธศาสนาสัมพันธ์อย่างยิ่งกับคุณภาพของพระ สังฆาธิการระดับต่าง ๆ^{๕๕} โดยวิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ซึ่งดำรงสืบมา จนถึงปัจจุบันเป็นเวลากว่า ๒,๕๐๐ ปี เป็นข้อมูลให้เราได้ศึกษาเรื่องพุทธวิธีบริหาร นอกจากนี้ยังมี พุทธพจน์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารกระจายอยู่ในพระไตรปิฎก การศึกษาพุทธพจน์เหล่านั้นก็จะทำให้ ทราบถึงพุทธวิธีการบริหาร หากใช้หน้าที่ของนักบริหารเป็นกรอบในการพิจารณาหน้าที่ (Function) ของนักบริหาร ตามคำย่อในภาษาอังกฤษว่า POSDC โดยที่ตัวอักษร S คือ Staffing หมายถึง งาน บุคลากร เป็นการสรรหาบุคลากรใหม่ การพัฒนาบุคลากรให้เหมาะกับงาน การบริหารงานบุคคลใน พระพุทธศาสนา เริ่มตั้งแต่การรับคนเข้ามาบวช ที่ต้องมีกรกลั่นกรองโดยคณะสงฆ์ พระพุทธเจ้าทรง มอบความเป็นใหญ่ให้คณะสงฆ์ในการให้การอุปสมบทแก่กุลบุตรตามแบบบัญญัติจตุตถกรรม พระสงฆ์ผู้ เป็นประธานในพิธีอุปสมบทเรียกว่าพระอุปัชฌาย์ การรับคนเข้ามาอุปสมบทต้องได้รับความเห็นชอบ เป็นเอกฉันท์จากคณะสงฆ์ที่ประชุมพร้อมกันในอุโบสถที่ประกอบพิธีอุปสมบท^{๕๖}

อาจกล่าวได้ว่าพุทธวิธีการบริหารของพระพุทธเจ้า เป็นพุทธวิธีการบริหารที่ยึดหลัก ธรรมาธิปไตยเป็นสำคัญด้วยเหตุผลที่ว่า ผู้บริหารเองก็ต้องประพฤติธรรม และใช้หลักธรรมเป็นหลัก ในการบริหาร พุทธวิธีบริหารจึงไม่เป็นทั้งเป็นอัตตาธิปไตยและโลกาธิปไตยผู้บริหารที่เป็นอัตตาธิปไตย ก็มักจะคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนตนหรือความพอใจของตนเองเป็นที่ตั้งโดยยึดคิดว่าถูกต้องคือ ถูกใจ ข้าพเจ้า ผู้บริหารประเภทนี้มักลงท้ายด้วยการเป็นเผด็จการ ส่วนผู้บริหารที่เป็นโลกาธิปไตยก็พยายาม เอาใจทุกคนเพื่อให้ตนเองอยู่ในตำแหน่งต่อไปได้ เขาพยายามทำให้ถูกใจทุกคนซึ่งก็เป็นเรื่องที่เป็นไป ไม่ได้ ผู้บริหารประเภทนี้มักหนีปัญหา เมื่อมีปัญหาขัดแย้งเกิดขึ้นภายในองค์กรก็พยายามลอยตัวหนี ปัญหา ผู้บริหารที่ดีต้องเป็นธรรมาธิปไตย เขายึดถือคิดว่าถูกต้องไม่จำเป็นต้องถูกใจข้าพเจ้าหรือต้อง ถูกใจทุกคน เขาล้ำตดสนใจลงมือทำในสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรมโดยไม่พยายามลอยตัวหนีปัญหา เขาถือ คิดว่าอำนาจหน้าที่มาพร้อมกับความรับผิดชอบ เขายอมเสียสละประโยชน์สุขส่วนตนประโยชน์สุขที่ ยิ่งใหญ่นั้นคือ ประโยชน์สุขส่วนรวม ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ถ้าเห็นว่าจะได้ประโยชน์สุขที่ยิ่งใหญ่ เพราะสละประโยชน์สุขเล็กน้อย บุคคลควรสละประโยชน์สุขเล็กน้อย บุคคลควรสละประโยชน์สุข เล็กน้อยเพื่อเห็นแก่ประโยชน์สุขที่ยิ่งใหญ่”^{๕๗}

^{๕๕} พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), พิธีมอบประกาศนียบัตรหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหาร กิจการคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ข.

^{๕๖} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธวิธีในการบริหาร, หน้า ๔-๕.

^{๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙.

ถึงกระนั้นควรมีการปรับระบบบริหารองค์การชาวพุทธ ในยุคโลกาภิวัตน์ว่า การบริหารองค์การชาวพุทธควรจะกระจายอำนาจให้มากขึ้นแม้แต่การปกครองคณะสงฆ์ก็ไม่จำเป็นต้องเลียนแบบระบบราชการที่ชักช้าไม่ทันการและคณะสงฆ์อาจจะคิดระบบการปกครองให้มุ่งพัฒนาให้วัดแต่ละวัด ให้เข้มแข็งเป็นที่พึ่งของชุมชนอย่างแท้จริง จากนั้นวัดทั้งหลายก็ต้องสร้างเครือข่ายโยงใยร่วมกันทำงานทั่วประเทศ ทั้งพยายามลดขั้นตอนสายบังคับบัญชาที่ซ้ำซ้อนไม่ทันการ โดยปรับปรุงระบบพระสังฆาธิการหรือทำเอนจิเนียริงให้กับการบริหารกิจการคณะสงฆ์^{๕๘} โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับคณะสงฆ์ในปัจจุบันได้จัดรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ออกเป็นสองส่วนด้วยกัน คือ การปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางและการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค โดยทั้งสองส่วนมิได้มีอิสระจากส่วนกลาง นั่นคือ อยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคมอันเป็นองค์กรปกครองสูงสุด โดยมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประมุขสงฆ์ ในส่วนของการปกครองส่วนภูมิภาคได้แบ่งเขตการปกครองออกเป็น ๔ เขตปกครอง อันได้แก่ ภาค จังหวัด อำเภอ และตำบล โดยมีการคัดเลือกพระภิกษุที่มีความรู้ความสามารถเข้าดำรงตำแหน่งเป็นผู้ปกครองในระดับต่าง ๆ พร้อมทั้งได้กำหนดตำแหน่งพระสังฆาธิการหรือปกครองคณะสงฆ์ตามลำดับชั้นไว้อีกด้วย โดยอำนาจหน้าที่ของการปกครองส่วนภูมิภาคนี้ได้มีกำหนดไว้ในกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ.๒๕๔๑) ไว้อย่างชัดเจน ซึ่งการจัดรูปแบบการปกครองเช่นนี้ ก็เพื่อกระจายอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบไปยังพระภิกษุรูปอื่นๆ ที่มีความรู้ความสามารถได้เข้ามามีส่วนร่วมในการที่จะช่วยกันดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย^{๕๙}

กล่าวได้ว่าวัดเป็นองค์กรหลักเป็นฐาน รองรับกิจการคณะสงฆ์และพระศาสนา เป็นหน่วยบริหารและจัดกิจการโดยตรง มีเจ้าอาวาสเป็นผู้บังคับบัญชารองเจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาสเป็นผู้ช่วยในกิจการทั่วไป ไวยาวัจกรเป็นผู้ช่วยงานการศาสนสมบัติ อนึ่ง เจ้าคณะ รองเจ้าคณะ เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาสเป็น“พระสังฆาธิการ”^{๖๐} กิจการที่คณะสงฆ์จะต้องทำหรือที่จะต้องถือเป็นธุระหน้าที่เพราะเป็นการคณะสงฆ์และการพระศาสนาหรือเพราะเกี่ยวกับการคณะสงฆ์และการพระศาสนา มี ๖ ฝ่ายคือ การเพื่อความเรียบร้อยดีงาม (การปกครอง) การศาสนศึกษา การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ การศึกษาสงเคราะห์ และการสาธารณสงเคราะห์^{๖๑}

^{๕๘} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๗๖.

^{๕๙} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), การปกครองคณะสงฆ์ไทย, หน้า ๔๙.

^{๖๐} พระธรรมปริยัติโสภณ (วรวิทย์ คงคปญฺโญ), การพัฒนาพระสังฆาธิการ ภาค ๒ ภาคปฏิบัติการ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐.

^{๖๑} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญฺโญ), การคณะสงฆ์และการพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๙.

อย่างไรก็ตามนับได้ว่า การบริหารงานของวัดมีความสำคัญในการทำให้วัดสามารถพัฒนาไปในแนวทางที่ถูกต้อง กล่าวคือ ทำให้ภิกษุสงฆ์ สามเณรมีความรู้ความสามารถทำให้ภิกษุสงฆ์ สามเณรปฏิบัติปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัย ทำให้วัดสามารถทำหน้าที่เผยแผ่วิถีชีวิตที่ประเสริฐสู่สังคม ทำให้ประชาชนรู้สึกวัดเป็นของชุมชน ทำให้วัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาเล่าเรียน และทำให้วัดมีความร่มรื่นเป็นที่พบบ้านหนาแน่นของการของประชาชน^{๖๒} และคุณสมบัติของบุคลากรทางการปกครองในองค์กรคณะสงฆ์ไว้ว่า ตามกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๔ (พ.ศ.๒๕๔๑) ได้กำหนดคุณสมบัติของพระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งพระสังฆาธิการไว้ใน หมวด ๒ ข้อ ๖ ความว่า พระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งตามข้อ ๔ ต้องมีคุณสมบัติทั่วไปดังต่อไปนี้ ๑) มีพรรษาสมควรแก่ตำแหน่ง ๒) มีความรู้สมควรแก่ตำแหน่ง ๓) มีความประพฤติเรียบร้อยตามพระธรรมวินัย ๔) เป็นผู้ฉลาดสามารถในการปกครองคณะสงฆ์ ๕) ไม่เป็นผู้มีร่างกายทุพพลภาพไร้ความสามารถ หรือมีจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ หรือเป็นโรคเรื้อน หรือเป็นวัณโรคในระยะอันตรายจนเป็นที่น่ารังเกียจ ๖) ไม่เคยต้องคำวินิจฉัยลงโทษในอธิกรณ์ที่พึงรังเกียจมาก่อน และ ๗) ไม่เคยถูกถอดถอนหรือถูกปลดจากตำแหน่งใด เพราะความผิดมาก่อน และในการกำหนดคุณสมบัติในข้อ ๖ นี้ เป็นคุณสมบัติหลักของผู้ที่จะมาดำรงตำแหน่งพระสังฆาธิการไม่ว่าจะเป็นชั้นใด ๆ ก็ตาม ให้ถือเอาคุณสมบัติตามข้อ ๖ นี้ เป็นหลักพิจารณาเป็นเบื้องต้น และต้องพิจารณาทุกข้อ ตั้งแต่ ๑) จนถึง ๗) นั้นเอง เพราะเป็นคุณสมบัติหลัก^{๖๓} สอดคล้องกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ระบุถึง กฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๕ (พ.ศ.๒๕๓๕) ข้อ ๕ ซึ่งกล่าวถึงกิจการที่คณะสงฆ์จะต้องปฏิบัติซึ่งสามารถแยกพิจารณาได้ ๖ ด้าน ดังนี้ ๑) การเพื่อความเรียบร้อยดีงามหรือการปกครอง ๒) การศาสนศึกษา ๓) การศึกษาสงเคราะห์ ๔) การเผยแผ่ ๕) การสาธารณูปการ และ ๖) การสาธารณสงเคราะห์ โดยวิธีดำเนินงานการทั้ง ๖ ให้เป็นไปตามที่กำหนดในระเบียบมหาเถรสมาคมแต่บางกิจการคงเป็นไปตามจารีตคือปฏิบัติตามจารีตก็มีอยู่^{๖๔}

กรมการศาสนาระบุว่า วัด คือ สถานที่ทางศาสนาตามปกติแล้วจะมีเสนาสนะและอาคารวัตถุต่างๆ เป็นที่พำนักอยู่อาศัยศึกษาปฏิบัติธรรมวินัยและประกอบศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์ตลอดจนเป็นที่บำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ของพุทธบริษัทโดยทั่วไป^{๖๕}

^{๖๒} พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต), การเมืองมิใช่เรื่องของสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐๑.

^{๖๓} พระศรีศาสนวงศ์ (มีชัย วีรปญโญ), อธิบายกฎหมายเถรสมาคม, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาสน์ การพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๙-๒๐.

^{๖๔} สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, กฎหมายเถรสมาคม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๕.

^{๖๕} กรมการศาสนา, ความหมายของวัด, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐๖-๑๐๗.

และหลักการบริหารวัดสมัยใหม่ ดังนี้

๑. การสร้างค่านิยม ได้แก่ การสร้างฉันทะให้เกิด ทั้งแก่ผู้บริหารเองด้วย และผู้ที่อยู่ในโครงสร้างการบริหารนั้นด้วย เพื่อให้เกิดแนวคิดและการประพฤติปฏิบัติเป็นไปในแนวทางระบบ แบบแผนที่ได้วางไว้ เพื่อการบริหารวัด จะเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผลอย่างสูงสุด

๒. จัดโครงสร้าง ได้แก่ การสร้างรูปแบบระบบการบริหารให้เหมาะสม เป็นไปตามเป้าหมาย หรือจุดประสงค์ที่ได้วางไว้ โครงสร้างจึงถือว่าเป็นส่วนสำคัญอีกส่วนหนึ่ง ในการสร้างความสำเร็จให้แก่การบริหารวัดของท่าน

๓. จัดระบบงาน ได้แก่ การจัดการบริหารต่าง ๆ ที่อยู่ภายในวัด ให้เป็นไปอย่างมีระบบ และเป็นระเบียบเพื่อไม่ให้เกิดความสับสนในการดำเนินงานและเป็นการง่ายแก่การตรวจสอบ

๔. จัดกิจกรรม ได้แก่ การสร้างรูปแบบในเชิงปฏิบัติ ให้สอดคล้องกับการบริหารงาน เพื่อให้การบริหารงานเป็นไปในด้านทฤษฎีและการปฏิบัติ

๕. บุคลากร ได้แก่ บุคคลผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบริหารงานไม่ว่าจะเป็นผู้บริหารหรือผู้อยู่อาศัยในวัดนั้น ๆ การเลือกบุคคลให้เหมาะสมกับความรู้ความสามารถ เป็นสิ่งที่ควรตระหนักอย่างยิ่ง เพราะการบริหารงานของท่านจะสำเร็จหรือไม่ ส่วนนี้นับว่าเป็นส่วนสำคัญ ดังนั้นจึงควรเลือกใช้บุคคลให้เหมาะสม

๖. เสริมทักษะ ได้แก่ การสร้างความรู้เพิ่มเติมแก่บุคลากรที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เพื่อให้การบริหารงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพเช่นกัน

๗. กลยุทธ์ ได้แก่ วิธีการหรือกลวิธีที่ท่านเลือกใช้ในการบริหารนั้น ระบบ รูปแบบ ต้องเหมาะสมกับปัจจัยต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว^{๖๖}

โดยวัดภารกิจที่สำคัญของการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในแต่ละด้าน ดังนี้

๑. ด้านศาสนศึกษา หมายถึง การจัดการศึกษาปริยัติธรรมและการศึกษาอื่น ๆ อันควรแก่สมณะ ซึ่งได้แก่การศึกษาพระปริยัติธรรม หรือการศึกษาธรรมบาลี ซึ่งปัจจุบันได้จำแนกเป็นสองส่วน คือ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม บาลี และการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ

๒. ด้านศึกษาสงเคราะห์ เป็นการจัดการศึกษาสงเคราะห์แก่ประชาชนทั่วไป ปัจจุบันมีการดำเนินการดังนี้ ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด โรงเรียนราษฎร์สงเคราะห์ที่วัดสนับสนุน

๓. ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม เป็นการเผยแผ่ศาสนาธรรม ดำเนินการใน ๒ ลักษณะ คือ เป็นโครงการปฏิบัติสืบเนื่องและเป็นโครงการเฉพาะกิจปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาล

^{๖๖} สำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, วัดพัฒนา ๔๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนา, ๒๕๔๖), หน้า ๔๖-๔๘.

๔. ด้านสาธารณะสงเคราะห์ เป็นงานเกี่ยวกับการสงเคราะห์ชุมชนและสังคมโดยมีวัดและพระภิกษุเป็นแกนนำ ได้แก่ โครงการอุปสมบทและบรรพชาพระภิกษุสามเณรภาคฤดูร้อน โครงการสงเคราะห์พระภิกษุสามเณรและวัดที่ประสบภัยและขาดแคลน วัดและเจ้าอาวาส พระภิกษุเป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชนและสังคม เช่น ให้สถานที่เป็นที่จัดประชุมอบรมเยาวชนและประชาชนด้านอาชีพต่าง ๆ การสร้างถนนเข้าหมู่บ้าน การซ่อมทรัพย์ ให้สถานที่เป็นแหล่งประปาหมู่บ้าน การสนับสนุนทุนการศึกษาเด็กนักเรียน การช่วยเหลือผู้ป่วยผู้ยากไร้ เป็นต้น

๕. ด้านสาธารณูปการ เป็นงานที่เกี่ยวกับการพัฒนาวัด ด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้วัดเอื้อประโยชน์ตามภารกิจของวัดในด้านอื่น ๆ การพัฒนาเหล่านี้ ได้แก่ การดูแลบำรุงรักษาสาธารณสมบัติของวัด การดูแลรักษาและก่อสร้างอาคารสถานที่ เช่น พระอุโบสถ เมรุ อาคารเรียน หอธรรม กุฏิ ศาลาการเปรียญ เป็นต้น งานสาธารณูปการแต่ละวัดจะไม่เท่าเทียมกันมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับขนาดเศรษฐกิจ ความต้องการของชุมชนและบารมีของเจ้าอาวาสหรือพระสงฆ์ในวัดเป็นสำคัญ ทั้งนี้ทางวัดจะได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกรมการศาสนาเป็นบางส่วนเรียกว่า เงินอุดหนุนบูรณะวัด

๖. ด้านการปกครอง งานปกครองของสงฆ์ อาศัยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ โดยลำดับชั้นการปกครองคณะสงฆ์ ไว้ดังนี้ มาตรา ๒๐ คณะสงฆ์ต้องอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม การจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎหมายมหาเถรสมาคม และกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๕ พ.ศ. ๒๕๒๓ ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ หมวด ๒ ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางและหมวด ๓ ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค^{๖๗}

นอกจากนี้พระมหาเถรผู้ทรงคุณวุฒิได้ให้แนวคิดในการบริหารวัด ว่า ต้องปฏิบัติให้ได้ตามหลัก สะอาด สว่าง และสงบ ดังนี้

๑. สะอาด หมายถึง การดูแลและการจัดการวัดที่ดี ไม่สกปรกรกรุงรัง จัดเสนาสนะเป็นระเบียบเรียบร้อย เป็นที่เกิดศรัทธาปสาทะแก่ผู้มาพบเห็น ไม่สร้างความขุ่นข้องใจแก่ผู้มาเยือน

๒. สว่าง หมายถึง การจัดวัดที่ดูโปร่ง สบายตาม ไม่รกทึบ หรือมีความสลับซับซ้อน เน้นความเรียบง่ายและประโยชน์ให้สอยสูงสุด

๓. สงบ หมายถึง วัดเป็นสถานที่ที่สงบจากอบายมุข ไม่มีเสียงอึกทึกครึกโครม ร่มเย็นเป็นสุข ด้วยสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ^{๖๘}

^{๖๗} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, *สาระสำคัญของภารกิจแต่ละด้าน*, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๗๗.

^{๖๘} สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, *วัดพัฒนา ๕๐*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐), หน้า ๒๖-๒๗.

สอดคล้องกับกฎหมายมหาชน ฉบับที่ ๑๕ ข้อที่ ๕ ว่าด้วยเรื่อง การบริหารกิจการคณะสงฆ์ ได้แก่ กิจการที่คณะสงฆ์จะต้องถือเป็นธุระหน้าที่

เพราะเป็นการคณะสงฆ์และการพระศาสนา หรือเพราะเกี่ยวกับการคณะสงฆ์และการพระศาสนา มี ๖ ฝ่าย คือ

๑. การเพื่อความเรียบร้อยดีงาม
๒. การศาสนศึกษา
๓. การศึกษาสงเคราะห์
๔. การเผยแผ่พระพุทธศาสนา
๕. การสาธารณูปการ
๖. การสาธารณสงเคราะห์

วิธีดำเนินการทั้ง ๖ ให้เป็นไปตามที่กำหนดในระเบียบมหาเถรสมาคม แต่บางการคงเป็นไปตามจารีต คือ ปฏิบัติตามจารีตก็มีอยู่^{๖๙} โดยการบริหารวัด การปกครองคณะสงฆ์ หรือการบริหารคณะสงฆ์ ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาเป็นการปกครองเพื่อการศึกษา การปกครองและความสงบเรียบร้อยที่เกิดจากการปกครองนั้น มิใช่เป็นจุดหมายในตัว แต่เป็นเพียงปัจจัยคือสภาพเอื้อเพื่อช่วยให้แต่ละบุคคลบรรลุ จุดหมายแห่งการศึกษาหรือเพื่อเป็นหลักประกันของการศึกษาทั้งสิ้น ถ้าไม่ปกครองด้วยการศึกษา ก็ต้องปกครองด้วยอำนาจเมื่อปกครองด้วยอำนาจก็เกิดความรู้สึกในเชิงปฏิบัติที่เอียงไปในทางที่จะขัดแย้งกัน ด้วยเหตุนี้ การปกครองแบบใช้อำนาจจึงก่อให้เกิดปัญหาเริ่มตั้งแต่เกิดความขัดแย้งในจิตใจเป็นต้นไป ทำให้ยังต้องเพิ่มการใช้อำนาจ ใช้อำนาจ และจะเน้นการลงโทษมากยิ่งขึ้นตามลำดับไม่ใช่การปกครองแบบพยายามสร้างคนดี แต่เป็นการปกครองแบบพยายามกำจัดคนเลวนั่นเอง^{๗๐}

อาจกล่าวได้ว่า การบริหารวัด หมายถึง การจัดการ งาน เงิน คน วัสดุ แผนงาน เพื่อให้การดำเนินการภายในวัดเป็นไปอย่างราบรื่น เกิดประโยชน์ต่อสังคม โดยบุคคลเป็นผู้สร้างงาน ทำงาน และแก้ไข^{๗๑} และยังเป็นดำเนินการบริหารและปกครองภิกษุสงฆ์ สามเณรและศิษย์วัด ให้

^{๖๙} สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, **กฎหมายมหาชน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๕.

^{๗๐} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **การปกครองคณะสงฆ์ไทย**, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๓๙), หน้า ๗๘.

^{๗๑} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **“พระสงฆ์กับกรรมศาสนา” ใน กรมการศาสนาสู่ทศวรรษแห่งการพัฒนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐๒.

สอดคล้องกับระบบการพัฒนาวัดที่เอื้อต่อการเผยแผ่พุทธศาสนาธรรมแก่ชุมชน^{๗๒} หน้าที่สำคัญหรือกิจการที่คณะสงฆ์จะต้องทำ หรือที่จะต้องถือเป็นธุระหน้าที่เพราะเป็นการคณะสงฆ์และการพระศาสนา หรือเพราะเกี่ยวกับการคณะสงฆ์ และการพระศาสนา มี ๖ ฝ่ายคือ การเพื่อความเรียบร้อยดีงาม (การปกครอง) การศาสนศึกษา การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ การศึกษา สงเคราะห์ และการสาธารณสงเคราะห์^{๗๓} อีกทั้งการบริหารวัดนั้นมีความสำคัญที่ การดูแลรักษาตน การปกครอง ดูแล รักษาหมู่คณะ คือ พระภิกษุทั้งวัด รวมทั้งสามเณร และคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอยู่ในวัด และทั้งการจัดการกิจการของวัด ซึ่งจะมีทั้งกิจกรรมต่าง ๆ พิธีกรรมต่าง ๆ และ การจัดการทางการเงิน และทรัพย์สินอื่น ๆ ของวัดอันเป็นของส่วนรวมของพระภิกษุทั้งวัด^{๗๔} โดยการที่เจ้าอาวาสใช้ความรู้ ความสามารถและประสบการณ์ในการตัดสินใจ ดำเนินงานด้านปกครอง เผยแผ่ศาสนาธรรม ศาสนศึกษา สาธารณูปการและสาธารณสงเคราะห์ให้ประสบผลสำเร็จภายใต้ความร่วมมือทั้งบุคคลภายในวัดและภายนอกวัด^{๗๕}

อย่างไรก็ดีการบริหารวัดอาจเปรียบได้เป็น ๗ โรง คือ

๑. วัดเป็นโรงธรรม ได้แก่ ต้องพัฒนาวัดให้เป็นทีสอนธรรมะ ให้เป็นสถานที่เทศน์ วัดใดไม่มีการสอนธรรมะประชาชน ไม่มีการเทศน์ตลอดจนการไหว้พระสวดมนต์ร่วมกับประชาชน วัดนั้นจะค่อย ๆ เสื่อมไป

๒. วัดเป็นโรงทีม คือ เป็นที่สวดศพ เป็นที่เก็บศพ เป็นที่ฝังศพ นี่เป็นผลประโยชน์ที่วัดจะต้องมีอยู่ และอย่าไปรังเกียจศพ เพราะคนบ้านไหนก็อยากตายอยู่บ้านนั้น อยากจะเผายู่วัดนั้น

๓. วัดเป็นโรงละคร คือ เป็นโรงหนังโรงละคร ต้องจัดที่ส่วนหนึ่งไว้ประจำอย่าไปรังเกียจโขงหนังละคร เพราะนั่นเป็นการแสดงพื้นบ้าน เท่ากับว่าเจ้าอาวาสวัดนั้น ๆ ได้ศิลปินไว้ใช้งานในงานต่าง ๆ

๔. วัดเป็นโรงพยาบาล วัดจะต้องให้การดูแลเอาใจใส่ประชาชนในเรื่องสุขภาพพลานามัย แต่ก่อนแต่โรมาพระสงฆ์นอกจากมีความรู้ในทางธรรมะแล้ว ท่านมักจะเรียนเรื่องสมุนไพรต่าง ๆ ให้การสงเคราะห์ประชาชนด้วยการบำบัดรักษา

^{๗๒} พระเทพปริยัติมุนี (สมคิด เขมจารี), การคณะสงฆ์และการศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๔.

^{๗๓} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ), การคณะสงฆ์ และการพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๙.

^{๗๔} พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ขยมมงคล), การบริหารวัด, หน้า ๓๐.

^{๗๕} พระวิบูลธรรมวาที (วิบูล กัลยาโณ), “พระสังฆาธิการกับวัด” ในที่ระลึกงานสมโภช ฉลองพระบัญชาแต่งตั้งเจ้าคณะจังหวัดศรีสะเกษ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๓๑.

๕. วัดเป็นโรงเรียน ปัจจุบันแม้ไม่ได้สอนในศาลาวัด แต่เจ้าอาวาสจะต้องมีบทบาทในโรงเรียนด้วยการให้เห็นว่าโรงเรียนเป็นโรงเรียนวัด

๖. วัดเป็นโรงแรม หมายถึง การทำวัดให้เป็นที่พักผ่อนรับประชาชน เป็นที่ปฏิสนธิการเป็นที่พักพิงสำหรับพระอาคันตุกะ หรือเป็นที่พึ่งพิงอาศัยของประชาชนเมื่อเกิดภัยพิบัติ

๗. วัดเป็นโรงงาน คือ วัดต้องมีการก่อสร้างพระสังฆาธิการแห่งวัดนั้น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส หรือพระในวัดต้องมีฝีมือ และเนื่องจากวัดมีการก่อสร้างนั่นเอง การพัฒนาฝีมือของพระเถระในการส่งไปคุมงาน ไปดูงาน ไปศึกษางานกับช่างหรือการผลิตช่างมีความสำคัญ^{๗๖}

จะเห็นได้ว่าการบริหารวัดที่ดีและเกิดความมั่นคงในทางพระพุทธศาสนา คือการดูแลรักษาตนเอง เรียกว่า “กายบริหาร” ไปจนถึงการปกครอง ดูแล รักษา หมู่คณะภายในวัด อันได้แก่ หมู่พระภิกษุ ชื่อว่า “พระสงฆ์” และสามเณร อุบาสก อุบาสิกา ขรवास ที่มีที่อยู่หรือพำนักอยู่ในวัด รวมทั้งการจัดการกิจการของวัด เรียกว่า “การบริหารวัด” และ “การปกครองคณะสงฆ์” ในสังฆมณฑลทั่วประเทศ

ความจริง “สังฆมณฑล” นับตั้งแต่ส่วนย่อย คือ วัด ถึงส่วนรวมคือ คณะสงฆ์ไทยหมดทั่วทั้งประเทศ ย่อมประกอบด้วย^{๗๗}

๑. ศาสนบุคคล ได้แก่ พระภิกษุสามเณร ผู้อยู่วัดหรือชุมชนเดียวกัน แต่เฉพาะพระภิกษุ ๒ - ๓ รูป ชื่อว่า “คณะภิกษุ” พระภิกษุตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป ชื่อว่า “หมู่ภิกษุ” เมื่ออยู่ร่วมกันหรือทำสังฆกรรมร่วมกัน ชื่อว่า “สงฆ์” หมู่ภิกษุสงฆ์หลายหมู่รวมกันทั้งตำบล อำเภอ จังหวัด ภาค และ/หรือทั้งทั้งประเทศ ชื่อว่า “คณะสงฆ์” เพราะเหตุนี้ พระราชบัญญัติที่ออกมาบังคับใช้ในเรื่องเกี่ยวกับพระภิกษุสงฆ์ทั่วประเทศ จึงชื่อว่า “พระราชบัญญัติคณะสงฆ์” ด้วยประการฉะนี้

๒. ศาสนธรรม ก็คือพระสัทธรรมคำสั่งสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอันประกอบด้วยพระธรรมและพระวินัยอันพระพุทธเจ้าตรัสไว้ดีแล้ว ซึ่งนับเป็นธรรมานุการปกครองของพระภิกษุ คณะภิกษุ หมู่พระภิกษุคือ สงฆ์ และคณะสงฆ์ จะพึงต้องปฏิบัติตาม เพื่อยังประโยชน์ตน ประโยชน์ท่าน (ผู้อื่น) ให้สำเร็จด้วยดี กล่าวคือ

ก. การบริหารตน เพื่อสลัดตนออกจากทุกข์ทั้งปวง และเพื่อทำพระนิพพานให้แจ้งเฉพาะตนตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้ และดำรงตนอยู่ในฐานของพระผู้ประเสริฐ และสมณะผู้สงบเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น

^{๗๖} กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, *วัดพัฒนา ๔๓*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๒-๑๓๘.

^{๗๗} พระราชบัญญัติวิธี (เสริมชัย ชยมงคล), *การบริหารวัด*, หน้า ๓ - ๔.

ข. การบริหารหมู่คณะ ทั้งภายในสังฆมณฑลย่อย คือ วัด และกว้างใหญ่ขึ้นไปเป็นลำดับ ตมพระธรรมวินัย และตามกฎหมาย กฎ ระเบียบข้อบังคับ ของมหาเถรสมาคม

ค. การเผยแผ่พระสัทธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแก่ประชาชนโดยทั่วไป ตามภูมิธรรมภูมิปัญญาของแต่ละท่านจะพึงทำได้ เพื่อประโยชน์สุขของสาธุชนหมู่ใหญ่ ผู้สนใจในการศึกษาสัมมาปฏิบัติ

๓. ศาสนสถานและศาสนวัตถุหรือศาสนสมบัติ ได้แก่ วัด และทรัพย์สินต่าง ๆ ทั้งสังหาริมทรัพย์ และอสังหาริมทรัพย์ อันเป็นของวัดหรือเป็นของหมู่พระภิกษุสามเณรโดยส่วนรวม

๔. ศาสนพิธี ได้แก่ กุศลพิธี บุญพิธี ทานพิธีต่าง ๆ เป็นต้น อันเป็นส่วนช่วยจรรโลงพระพุทธศาสนา ดุจเดียวกันกับเปลือกและกระดูกแก่นไม้ฉะนั้น

คำว่า “การบริหารวัด” จึงมีความหมายกว้าง ทั้งการดูแลรักษาตน การปกครอง ดูแลรักษา หมู่คณะ คือ พระภิกษุสงฆ์ทั้งวัด รวมทั้งสามเณร และคฤหัสถ์ที่มีอยู่หรือพำนักอยู่ในวัด และทั้งการจัดกิจการของวัด ซึ่งจะมีทั้งกิจกรรมต่าง ๆ พิธีกรรมต่าง ๆ และการจัดการทางการเงินและทรัพย์สินอื่น ๆ ของวัดอันเป็นส่วนรวมของพระภิกษุทั้งวัด ณ ที่นี้จะกล่าวแต่เฉพาะเรื่อง “การบริหารวัด” ซึ่งประกอบด้วยทั้งการปกครองดูแล รักษาหมู่คณะ ทั้งบรรพชิต และคฤหัสถ์ที่มีอยู่หรือพำนักอยู่ในวัด และทั้งการจัดกิจการของวัด ซึ่งจะมีทั้งกิจกรรม พิธีกรรม การเงิน และทรัพย์สินของวัด ซึ่งมีฐานเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย โดยเจ้าอาวาสเป็นผู้แทนของวัดในกิจการทั่วไป เป็นสำคัญ เพราะฉะนั้น “ผู้บริหารวัด” ก็คือ “เจ้าอาวาส” ประจำแต่ละวัดนั่นเอง เป็นผู้ที่มีอำนาจหน้าที่รับผิดชอบตามกฎหมายฯ

นอกจากนี้ นักวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิได้ให้ทัศนะถึงหลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์ ไว้ดังนี้

๑. ควรมีการคัดสรรอบรมบุคคล ผู้จะมาบวชในพระพุทธศาสนา ให้เป็นที่มั่นใจที่จะเข้ามาศึกษาธรรม

๒. ต้องมีการศึกษาอบรมธรรมแก่ผู้เข้ามาบวชทั้งก่อน ระหว่างและหลังการบวชด้วย

๓. ต้องมีการปฏิบัติธรรมในระหว่างบวชเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจอย่างแท้จริง เพื่อการเผยแผ่ต่อไปแก่ประชาชน

๔. แต่ละวัดจะต้องให้พระสงฆ์ที่ศึกษาธรรมดีแล้วให้ได้มีโอกาสเผยแผ่แก่ประชาชน เพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชน และความมั่นคงของพระพุทธศาสนา และต้องพยายามวิเคราะห์หาทางเผยแผ่ธรรมต่อประชาชนด้วยความเมตตาอย่างต่อเนื่องด้วย มิใช่รอให้ผู้มานิมนต์เท่านั้น

๕. กิจกรรมการศึกษาธรรมของประชาชน ควรมุ่งให้การศึกษาและปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่อง ให้พัฒนาขึ้นเป็นลำดับ ทั้งในการงานและการดำเนินชีวิตประจำวัน ด้วยหลักการแห่งความไม่ประมาทและหลักการแห่งการพึ่งตนเอง

๖. ศาสนาเป็นที่พึงทางใจ ดังนั้นการปกครองสงฆ์ให้มีพฤติกรรม และการกระทำที่เหมาะสม นับเป็นเรื่องสำคัญเบื้องต้นที่พระทุกรุปพึงปฏิบัติ เจ้าอาวาสควรดำเนินการให้พระทุกรูปในสังกัดมีภาพลักษณ์ที่ดี เมื่อประชาชนพบเห็นจักเกิดความศรัทธา ถือเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเบื้องต้นแล้ว

๗. พระควรยึดหลักการเผยแผ่ธรรมด้วยหลัก ๖ ประการ ดังนี้

๗.๑ ห้ามปรามการทำความชั่วทั้งมวล

๗.๒ ส่งเสริมให้กระทำความดีทั้งมวล

๗.๓ ให้ได้ฟังและได้รู้ธรรมที่ยังไม่เคยรู้ไม่เคยฟัง

๗.๔ ช่วยเสริมในสิ่งที่ประชาชนได้ยินได้รู้แต่ไม่เข้าใจให้เข้าใจ

๗.๕ ให้คิดอนุเคราะห์ผู้อื่นด้วยเมตตา ปราณนาดี

๗.๖ บอกทางสวรรค์ คือ ทางดำเนินชีวิตที่ดี ถูกต้อง ให้ประชาชน

๘. การเผยแผ่ธรรมควรศึกษากลุ่มคน หรือบุคคลเป้าหมาย วิเคราะห์การนำเสนอธรรมให้เหมาะสมต่อสภาพ เหตุ ผล ตน ประมาณ กาลเวลา ชุมชน และบุคคล เป็นสำคัญ

๙. เจ้าอาวาสทุกแห่งควรปกครองดูแลพระสงฆ์ สามเณร ไวยาวัจกร ศิษย์วัด ผู้อาศัยในวัดหรือเกี่ยวข้องกับวัด ให้มีพฤติกรรมที่เหมาะสม เป็นการสร้างศรัทธาแก่ประชาชนผู้พบเห็น และมาติดต่อกับวัด

๑๐. จักต้องพยายามบริหารวัดให้มีอาคารสถานที่อาณาบริเวณ เหมาะสมต่อการศึกษา และปฏิบัติธรรมทั้งในส่วนของพระภิกษุ สามเณร และประชาชน ให้สอดคล้องกับหลักการของพระพุทธศาสนา มีความสงบร่มเย็น ทำให้อยากเข้ามาหาความสงบและศึกษาธรรม รวมทั้งสรรพสิ่งต่าง ๆ ทั้งมีชีวิตและไม่มีชีวิต จักต้องไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อน รำคาญแก่ประชาชนที่มาวัดหรือที่อยู่ใกล้วัดด้วย

๑๑. วัดกับประชาชนจักต้องเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน พระพุทธศาสนาจึงจะอยู่ได้อย่างมั่นคง ดังนั้น นอกจากพระจะให้ธรรมแก่ประชาชนแล้ว ก็ควรจัดวัดและเครื่องใช้ของวัดอย่างมีระบบ ให้เหมาะต่อการให้บริการประชาชนเพื่อกิจการของพระพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เป็นการดึงประชาชนเข้ามาใกล้ชิดกับวัด และพระก็ควรหาทางช่วยเหลือในด้านธรรมแก่ประชาชนต่อไปตามความเหมาะสมด้วย

๑๒. ประชาชนเป็นจำนวนมากที่ยังเชื่อโชคลาง ของขวัญ วัตถุมงคล และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยหวังว่าสิ่งเหล่านี้จะบันดาลความโชคดี ความร่ำรวย ความสำเร็จแก่เขาได้ ทำให้ประชาชนขาดการพึ่งตนเอง ไม่พัฒนา พระพุทธศาสนาควรทำหน้าที่เป็นยารักษาโรคเหล่านี้ โดยการไม่ไปดูถูก ดำเนินการกระทำเหล่านั้น แต่ควรใช้หลักธรรมในเรื่องเหตุและผล เรื่องการพึ่งตนเอง เรื่องการศึกษา ฝึกฝน

พัฒนา และการครองชีวิตอย่างไม่ประมาทมาใช้ในการเผยแผ่ โดยให้เครื่องราง ของขลัง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ วัตถุมงคล เป็นเครื่องปิดช่องความประหวั่นใจ จักทำให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ผลดียิ่งขึ้น

๑๓. ศาสนาพุทธเป็นของคู่กับชุมชน วัดก็ครบทุกตำบล และจะเป็นศูนย์รวมของประชาชนในแต่ละตำบล หากจะจัดการบริหารวัดให้เป็นศูนย์กลางการพัฒนาชุมชน ที่พัฒนาทั้งจิตใจ และคุณภาพชีวิตในด้านอื่นๆ จะทำให้ความสัมพันธ์ของประชาชนกับพระพุทธศาสนาเจริญอย่างยั่งยืน โดยที่พระสงฆ์จะให้ธรรมทานแก่ประชาชน ส่วนประชาชนจะให้อำมิสทานแก่พระสงฆ์ นับเป็นการเกื้อกูลกันอย่างถูกต้องเพื่อการมีพลังอยู่ในสังคมต่อไป

๑๔. การจัดการบริหารวัดเพื่อเป็นศูนย์กลางการพัฒนาชุมชน จำเป็นต้องจัดให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของกิจกรรมของวัด ร่วมบริหารวัดตามหลักการของพระพุทธศาสนา ด้วย จึงสมควรปรับปรุงการบริหารวัดให้เป็นองค์การบริหารวัด ถึงแม้วัดแต่ละวัดจะเป็นนิติบุคคลอยู่แล้วก็ตาม แต่การมีองค์กรร่วมบริหารวัด เสนอความคิดและให้เจ้าอาวาสตัดสินใจในดำเนินการ ประชาชนก็จะร่วมดำเนินการอย่างเต็มที่ เต็มใจ พุทธศาสนาย่อมเจริญยิ่งขึ้น

๑๕. กรมการศาสนา และกระทรวงศึกษาธิการ ย่อมมีเจตนาที่ดีในการรักษาและพัฒนาพระพุทธศาสนา ดังนั้น เจ้าอาวาสและพระภิกษุควรศึกษางานโครงการของทางราชการ เพื่อประสานการดำเนินงาน ให้เกิดการพัฒนาพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น

๑๖. วัดทุกวัดควรได้ดำเนินการรักษาและฟื้นฟูธรรมชาติ เช่น ร่วมจัดโครงการป่าชุมชน โครงการอุทยานการศึกษา เป็นต้น จะได้ทั้งการส่งเสริมการปลูกต้นไม้ และการใช้ต้นไม้เป็นเครื่องมือในการเผยแผ่ธรรมต่อไปด้วย

๑๗. มหาเถรสมาคมเป็นองค์กรสูงสุด ซึ่งเจ้าอาวาสและพระสงฆ์จะต้องศึกษา ส่งเสริมสนับสนุน ประสานงานเพื่อการเผยแผ่ธรรม และพัฒนาพระพุทธศาสนาจะได้ตรงตามนโยบาย ถูกทิศทาง แก้ไขสถานการณ์และเหมาะสมกับโอกาส ย่อมเป็นพลังส่งเสริมการพัฒนายิ่งขึ้น

๑๘. หลักการบริการ การดำเนินงานต่างๆ ควรมีการวางแผนระยะสั้น ระยะยาว เพื่อการปฏิบัติพัฒนาวัด และควรให้ประชาชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมอย่างสม่ำเสมอ หลักการเหล่านี้พระสงฆ์สามารถค้นคว้าให้เกิดความรู้ได้ซึ่งจักต้องยึดหลักการ การฝึกฝน การพัฒนา การไม่ประมาท และหลักการพึ่งตัวเองเป็นสำคัญ จึงจะบังเกิดผลดี

๑๙. สงฆ์ควรมีความสมณะ มีความเป็นอยู่อย่างง่าย ไม่หวังลาภสักการะ มุ่งศึกษา ปฏิบัติธรรม และเผยแผ่ธรรมแก่ประชาชน ดังนั้น กิจกรรมที่วัดต่าง ๆ ดำเนินอยู่ขณะนี้จึงจำเป็นต้องมีการทบทวน สังคายนา เพื่อการพัฒนาที่มั่นคงยั่งยืนของพระพุทธศาสนาต่อไป

๒๐. ปัจจุบันจำนวนพระสงฆ์มีมาก ยิ่งในฤดูพรรษายิ่งมีจำนวนมากขึ้นกว่าปกติหลายเท่า ดังนั้น จำเป็นต้องมีการปกครองพระบวชใหม่โดยให้พระที่ประพฤติดีแล้วดูแลปกครองอบรมพระบวชใหม่เป็นกลุ่มๆ จะช่วยส่งเสริมพระวินัย และการศึกษาของสงฆ์ได้ดีขึ้น ทำให้เกิดการพัฒนาสงฆ์

พัฒนาวัด พัฒนabatบาทหน้าที่ของสงฆ์ จนเกิดประโยชน์ต่อประชาชนและประเทศชาติอย่างแท้จริง^{๗๘}

ถึงกระนั้นการบริหารวัดให้เจริญรุ่งเรืองมิได้ขึ้นอยู่กับชื่อเสียงของวัด แต่ขึ้นอยู่กับความรู้ความสามารถของเจ้าอาวาส ที่จะทำให้ประชาชนเชื่อถือศรัทธา ยอมรับว่าเป็นที่พึ่งทั้งทางโลกและทางธรรมได้ ดังนั้น นอกจากเจ้าอาวาสจะต้องปฏิบัติตาม คำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยเคร่งครัดแล้ว เจ้าอาวาสยังต้องมีลักษณะเป็นผู้นำอีกด้วย^{๗๙} เพราะว่าโดยหลักการในการบริหารวัดว่า เจ้าอาวาส เป็นพระสังฆาธิการระดับวัด เป็นผู้นำของพระภิกษุสามเณร และคฤหัสถ์ที่มีอยู่ในวัด เจ้าอาวาสจึงมีความสำคัญที่สุดต่อความเจริญรุ่งเรือง สันติสุข และความมั่นคงของวัด โดยทำหน้าที่เป็นผู้บริหารกิจการต่างๆ ของวัด เป็นผู้ปกครองบังคับบัญชา กำกับดูแล แนะนำสั่งสอนพระภิกษุสามเณรและฆราวาสผู้อยู่ในวัดให้มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยดีงาม ให้อยู่ในศีลธรรมอันดี ให้มีความสมัครสมานปรองดองกัน ให้ร่วมแรงร่วมใจกัน ปฏิบัติศาสนกิจ ดำเนินกิจกรรมและโครงการต่างๆ ของวัดให้สำเร็จไปด้วยดี มีประสิทธิภาพสูงสุด และให้วัดมีความเจริญรุ่งเรืองถาวรมั่นคง เป็นศูนย์กลางชุมชนในการให้การศึกษาอบรมศีลธรรม จริยธรรม ภาวนาธรรม คือ สมถกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐาน แก่ชุมชน และประชาชนทั้งใกล้และไกล ให้เป็นที่พึ่งทางใจแก่สาธุชนได้อย่างแท้จริง เจ้าอาวาสต้องมีทั้งศาสตร์และศิลป์ในการบริหารและการจัดการวัด นอกจากจะมีทั้งศาสตร์และศิลป์แล้ว ในการบริหารและการจัดการวัดจะต้องประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์การ การบริหารงานบุคคล การอำนวยการ การประสานงาน การประเมินผลงาน และการงบประมาณ สำหรับเรื่องดังกล่าวเจ้าคณะพระสังฆาธิการควรหาศึกษาเพิ่มเติม เพื่อให้การบริหารและการจัดการของวัดดำเนินการไปในเชิงรุก และได้ผลเต็มที่มีประสิทธิภาพ^{๘๐} สามารถทำให้วัดเป็นแหล่งกลางของชีวิตทางศาสนาและสังคม เป็นแหล่งการสมาคม เป็นที่มาแห่งวัฒนธรรม เป็นศูนย์กลางของการดำรงชีวิตประจำวัน และเป็นสถานที่ที่ช่วยแก้ปัญหาต่างๆ ของครอบครัวไทยในชนบทได้อย่างดีงาม^{๘๑}

นับได้ว่าปัจจุบันวัดเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันสงฆ์เป็นสถานที่ของพระสงฆ์ ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ เป็นสถานที่ที่ร่ม สงบ เหมาะสมแก่การบำเพ็ญสมณธรรมของพระภิกษุสามเณร

^{๗๘} คະນິงนิตย จันทบุตร และสุบรรณ จันทบุตร, หลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร : พริกหวานกราฟฟิค, ๒๕๕๕), หน้า ๒๒-๒๖.

^{๗๙} ดร.ณิ ญาณวัฒนา และคณะ, ความสำเร็จในการปฏิบัติภารกิจของวัด ศึกษาเฉพาะกรณี วัดอัมพวัน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๒๒.

^{๘๐} กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, วัดพัฒนา ๔๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๔), หน้า ๒๐.

^{๘๑} ทินพันธุ์ นาคะตะ, การเมืองการบริหารไทย : ภาระของชาติ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์, ๒๕๓๓), หน้า ๒๓๕.

ประชาชนทั่วไป วัดเป็นสถานบันอุดมคติเพราะเป็นตัวเปลี่ยนทัศนคติพื้นฐานมนุษย์เปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยการตั้งสังคมาธิซึ่งมีปัญญาและกรุณาเป็นตัวนำมีความบริสุทธิ์และสะอาดเป็นพื้นฐาน วัดเป็นสถานที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาและเป็นปูชนียสถาน เป็นที่พำนัก ที่อยู่อาศัยของพุทธบริษัท และให้การบริหารแก่ชุมชนสังคมนั้น ๆ ตามความเหมาะสม ไม่ว่าด้านการศึกษา สาธารณสงเคราะห์ ศูนย์กลางชุมชน และสังคม^{๘๒} ที่สำคัญผู้บริหารวัดควรใช้ศาสตร์ซึ่งประกอบด้วย การวางแผน การจัดการ การบริหารงานบุคคล การอำนวยการ การประสานงาน การประเมินผล การงบประมาณ เพื่อให้ได้ผลเต็มที่และการใช้ศิลป์ซึ่งประกอบด้วย ภาวะผู้นำ มนุษยสัมพันธ์ในการทำงาน เพื่อให้เกิดความร่วมมืออันจะทำให้การดำเนินงานของวัดบรรลุวัตถุประสงค์ได้^{๘๓} และการบริหารจัดการวัดหรือการทำงานให้บรรลุผลตามเป้าหมายที่วางไว้ โดยการให้เจ้าอาวาสหรือคณะผู้บริหารตั้งแต่ ๒ คน ขึ้นไป ร่วมกันใช้ทรัพยากรการบริหารอย่างผสมผสานให้มีประสิทธิภาพในการทำงาน^{๘๔}

สรุปได้ว่า การบริหารจัดการวัด หมายถึง กระบวนการบริหารจัดการทรัพยากร เงิน คน วัสดุ แผนงาน ภายในวัด หรือการปกครอง ดูแล รักษาหมู่คณะ ทั้งบรรพชิต และคฤหัสถ์ที่มีอยู่หรือพำนักอยู่ในวัด และทั้งการจัดกิจการของวัดเพื่อให้งานต่าง ๆ มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย โดยใช้ทั้ง “ศาสตร์” และ “ศิลป์” ในการบริหารงานกิจการงานองค์กรทั้ง ๖ คือการปกครอง การศาสนศึกษา การเผยแผ่ การสาธารณสงเคราะห์ การสาธารณูปการ การสาธารณสงเคราะห์ เพื่อให้บรรลุไปตามเป้าหมายวัตถุประสงค์ที่ได้วางไว้ โดยมีเจ้าอาวาสและคณะสงฆ์ช่วยกันบริหารจัดการตามความเหมาะสมต้งาม

ตารางที่ ๒.๔ สรุปการบริหารจัดการวัด

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
กนก แสนประเสริฐ, (๒๕๔๙, หน้า ๗๕).	การบริหารหรือการปกครองตามกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ.๒๕๔๑) ว่าด้วย ระเบียบการปกครอง คณะสงฆ์

^{๘๒} มาณี ไชยธีรานุวัฒน์ศิริ, การติดตามและประเมินสถานภาพการปฏิรูปการเรียนรู้ระดับอุดมศึกษา วารสารสหศาสตร์, ๒๕๔๙, หน้า ๑๓.

^{๘๓} น้อย ปลายคราม และสุบรรณ จันทบุตร, หลักการบริหารและจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ, ๒๕๓๙), หน้า ๑๖๗.

^{๘๔} บุญช่วย จันทร์เหาะ, “พฤติกรรมการบริหารของเจ้าอาวาสที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงานวัดในเขตการปกครองคณะสงฆ์จังหวัดกรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๔), หน้า ๙๐

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), (๒๕๔๙, หน้า ข).	การบริหารกิจการคณะสงฆ์นั้น พระสังฆาธิการเป็นบุคลากรอันสำคัญยิ่งของพระพุทธศาสนาในฐานะที่ได้รับมอบหมาย จากพุทธบริษัทให้เป็นผู้ดำเนินการด้านต่าง ๆ ของพระพุทธศาสนา
พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), (๒๕๓๙, หน้า ๗๖).	การบริหารองค์การชาวพุทธควรกระจายอำนาจให้มากขึ้น โดยปรับปรุงระบบพระสังฆาธิการหรือทำเอนจิเนียริงให้กับการบริหารกิจการคณะสงฆ์
พระธรรมปริยัติโสภณ (วรวิทย์ คงคปญโญ), (๒๕๕๐, หน้า ๑๐).	วัดเป็นองค์กรหลักเป็นฐาน รองรับกิจการคณะสงฆ์และพระพุทธศาสนา เป็นหน่วยบริหารและจัดกิจการโดยตรง
พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ), (๒๕๔๕, หน้า ๙).	กิจการที่คณะสงฆ์จะต้องทำหรือที่จะต้องถือเป็นธุระหน้าที่มี ๖ ฝ่ายคือ การปกครอง การศาสนศึกษา การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ การศึกษา สงเคราะห์ และการสาธารณสงเคราะห์
พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตฺโต), (๒๕๔๓, หน้า ๑๐๑).	การบริหารงานของวัดมีความสำคัญในการทำให้วัดสามารถพัฒนาไปในแนวทางที่ถูกต้อง กล่าวคือ ทำให้ภิกษุสงฆ์ สามเณรมีความรู้ความสามารถทำให้ภิกษุสงฆ์ สามเณรปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัย
กรมการศาสนา, (๒๕๔๒, หน้า ๑๐๖-๑๐๗).	วัด คือ สถานที่ทางศาสนาจะมีเสนาสนะและอาคารวัดฤๅต่าง ๆ เป็นที่พำนักอยู่อาศัยศึกษาปฏิบัติธรรมวินัย และประกอบศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์ ตลอดจนเป็นที่บำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ของพุทธบริษัทโดยทั่วไป
สำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, (๒๕๔๖, หน้า ๔๖-๔๘).	หลักการบริหารวัดสมัยใหม่ ดังนี้ ๑. การสร้างค่านิยม ได้แก่ การสร้างฉันทะให้เกิด ๒. จัดโครงสร้าง ได้แก่ การสร้างรูปแบบระบบการบริหารให้เหมาะสม ๓. จัดระบบงาน ได้แก่ การรักการบริหารต่าง ๆ ที่ ๔. จัดกิจกรรม ได้แก่ การสร้างรูปแบบในเชิงปฏิบัติ ๕. บุคลากร ได้แก่ บุคคลผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบริหารงานไม่ว่าจะเป็นผู้บริหารหรือผู้อยู่อาศัยในวัด ๖. เสริมทักษะ ได้แก่ การสร้างความรู้เพิ่มเติมแก่

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
	บุคลากรที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ๗. กลยุทธ์ ได้แก่ วิธีการหรือกลวิธีที่ท่านเลือกใช้ในการบริหารนั้น
สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, (๒๕๕๐, หน้า ๒๖-๒๗).	การบริหารวัด ว่า ต้องปฏิบัติให้ได้ตามหลัก สะอาด สว่าง และสงบ ดังนี้ ๑. สะอาด หมายถึง การดูแลและการจัดการวัดที่ดี ๒. สว่าง หมายถึง การจัดวัดที่ดูโปร่ง สบายตาไม่รกทึบ ๓. สงบ หมายถึง วัดเป็นสถานที่ที่สงบ ร่มเย็นเป็นสุข
พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), (๒๕๔๑, หน้า ๑๐๒).	การบริหารวัด หมายถึง การจัดการ งาน เงิน คน วัสดุ แผนงาน เพื่อให้การดำเนินการภายในวัดเป็นไปอย่างราบรื่น เกิดประโยชน์ต่อสังคม โดยบุคคลเป็นผู้สร้างงาน ทำงานและแก้ไข
พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ), (๒๕๔๕, หน้า ๙).	การบริหารจัดการกิจการที่คณะสงฆ์จะต้องทำ ต้องถือเป็นธุระหน้าที่เพราะเป็นการคณะสงฆ์และการพระศาสนา มี ๖ ฝ่ายคือ การเพื่อความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ การศึกษาสงเคราะห์ และการสาธารณสงเคราะห์
พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคล), (๒๕๔๘, หน้า ๓๐).	การบริหารวัดมีความสำคัญที่ การดูแลรักษาตน การปกครอง ดูแล รักษาหมู่คณะ คือ พระภิกษุทั้งวัด รวมทั้งสามเณร และคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอยู่ในวัด และทั้งการจัดการกิจการของวัด ซึ่งจะมีทั้งกิจกรรมต่างๆ พิธีกรรมต่าง ๆ และการจัดการทางด้านการเงิน และทรัพย์สินอื่น ๆ ของวัดอันเป็นของส่วนรวมทั้งวัด
พระวิบูลธรรมวาที (วิบูล กัลยาโณ), (๒๕๓๗, หน้า ๓๑).	การบริหารจัดการที่เจ้าอาวาสใช้ความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ในการตัดสินใจ ด้านปกครอง เผยแผ่ ศาสนธรรม ศาสนศึกษา สาธารณูปการและสาธารณสงเคราะห์ให้ประสบผลสำเร็จภายใต้ความร่วมมือ
กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, (๒๕๔๓, หน้า ๑๓๒-๑๓๘).	การบริหารวัดอาจเปรียบได้เป็น ๗ โรง คือ ๑. วัดเป็นโรงธรรม ได้แก่ พัฒนาวัดให้เป็นที่สอนธรรมะ

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
	๒. วัดเป็นโรงพิมพ์ คือ เป็นที่สวดศพ เป็นที่เก็บศพ ๓. วัดเป็นโรงละคร คือ เป็นโรงหนังโรงละคร ๔. วัดเป็นโรงพยาบาล วัดจะต้องให้การดูแลเอาใจใส่ ประชาชนในเรื่องสุขภาพพลานามัย ๕. วัดเป็นโรงเรียน ๖. วัดเป็นโรงแรม หมายถึง การทำวัดให้เป็นที่พักต้อนรับ ประชาชน เป็นที่พึ่งพิงของประชาชนเมื่อเกิดภัยพิบัติ ๗. วัดเป็นโรงงาน คือ พระในวัดต้องมีฝีมือ และ เนื่องจากวัดมีการก่อสร้างนั่นเอง

๒.๒ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการโครงการ

การบริหารงานที่จะให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดแก่หน่วยงาน หรือองค์การใด ๆ ย่อมขึ้นอยู่กับคุณภาพของการบริหาร ที่ผู้บริหารจะต้องแสดงบทบาทให้เป็นที่ประจักษ์ถึงความรู้ ความเข้าใจในภาระหน้าที่ของหน่วยงานหรือองค์การ ความสามารถทางกระบวนการบริหาร การจัดสรรและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรบริหาร ตลอดจนการใช้ความสามารถทางทักษะ การบริหาร ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะเกื้อหนุนให้การดำเนินงานต่าง ๆ ของหน่วยงานหรือองค์การบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมาย ทักษะการบริหารอันจำเป็นสำหรับผู้บริหาร ที่จะต้องมีและนำมาใช้เพื่อประโยชน์ในการบริหารงานนั้น

๒.๒.๑ ความหมายของทักษะ

ความหมายของทักษะ มีผู้กล่าวไว้หลายท่าน ดังนี้

ความสำคัญว่า ทักษะที่สำคัญที่ผู้บริหารจำเป็นต้องมี เพื่อจะได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพมีหลายประการ แต่อาจสรุปได้เป็นทักษะด้านต่าง ๆ ๓ ด้าน คือ ทักษะเกี่ยวกับ

เทคนิค ทักษะเกี่ยวกับคน และทักษะเกี่ยวกับความคิด (เชิงปัญญา)^{๘๕} หรือ ความสามารถของ บุคคล ที่จะแปลความรู้ที่มีอยู่ออกมาเป็นการกระทำ (Action) หรือหมายถึง ความสามารถที่ถูกพัฒนา ไม่ จำเป็น ต้องเป็นทักษะที่มีมาแต่กำเนิด นอกจากนี้ ยังต้องเป็นที่สามารถนำมาใช้ปฏิบัติงานได้จริงไม่ใช่ ทักษะที่แฝงอยู่ในตัว^{๘๖}

สรุปว่า ทักษะ หมายถึง ความสามารถของบุคคลที่แปลความรู้ที่มีอยู่ออกมาเป็นการ กระทำในภาคปฏิบัติอย่างชำนาญ

นักวิชาการได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับทักษะไว้ดังนี้

การบริหาร คือ การสร้างความสำเร็จโดยใช้ความพยายามของบุคคลอื่นทำงาน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กร ดังนั้น ทักษะเกี่ยวกับคนจึงมีความสำคัญ ทักษะด้านนี้เป็นเรื่อง เกี่ยวกับภาวะผู้นำ คือ มีความสามารถในการทำงานและติดต่อสื่อสารกับบุคคลอื่นๆ รวมทั้งเข้าใจใน บุคคลเหล่านั้นด้วย ทักษะนี้มีความสำคัญอย่างยิ่ง สำหรับงานที่ต้องพบปะ และปฏิสัมพันธ์กับบุคคล อื่นๆ อย่างกว้างขวาง^{๘๗} มีความเกี่ยวข้องใน ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์เป็น ความสามารถที่จะพิจารณา พินิจพิเคราะห์คนที่ทำงานร่วมกับเรา รวมทั้งความสามารถในการสร้างแรงจูงใจให้ผู้ร่วมงาน ตลอดจน ความสามารถในการเป็นผู้นำด้วย^{๘๘} หรือ ความสามารถในการติดต่อกับผู้อื่น มีความชำนาญในการ สร้างความสัมพันธ์ที่ดี สามารถจูงใจผู้อื่น สร้างความรู้สึกที่ดี และสร้างความจงรักภักดีต่อองค์กรให้ เกิดกับคนในองค์กร^{๘๙}

จากแนวคิดของนักวิชาการที่กล่าวมาแล้วสรุปได้ว่า ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ (Human Skill) หมายถึง ความสามารถในการใช้ดุลยพินิจของผู้บริหารที่จะปฏิบัติตนกับบุคคล ว่า ผู้บริหาร ระดับสูง ผู้บริหารระดับกลาง ผู้บริหารระดับหัวหน้างาน ซึ่งแต่ละระดับจะมีขอบเขตหน้าที่ ความ รับผิดชอบของงาน ที่แตกต่างกันออกไป ผู้บริหารทุกระดับจะต้องมีทักษะความรู้ ความชำนาญต่างๆ ในการบริหาร อันได้แก่ ทักษะด้านเทคนิคการทำงาน ทักษะด้านการสร้างมนุษยสัมพันธ์ ทักษะด้าน

^{๘๕} พิมลจรรย์ นามวัฒน์, **การบริหารจัดการองค์การของรัฐ**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : สบายใจการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๒๓๘.

^{๘๖} สมศรี รีรานนท์, “การศึกษาการใช้ทักษะการบริหารงานของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา สังกัด สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติเขตการศึกษา๑”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตร มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๒๕.

^{๘๗} พิมลจรรย์ นามวัฒน์, **เอกสารการสอน องค์การและการจัดการ**, หน้า ๒๓๘.

^{๘๘} ไพฑูรย์ เจริญพันธุ์วงศ์, **พฤติกรรมองค์การและการบริหาร**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮาส์, ๒๕๔๘), หน้า ๖.

^{๘๙} สมคิด บางโม, **องค์การและการจัดการ**, หน้า ๗๖.

การสื่อ ความหมาย ทักษะด้านการบริหารจัดการ ทักษะด้านแนวความคิด และทักษะด้านการเป็นผู้นำ^{๔๐}

ทักษะด้านเทคนิค หมายถึงความสามารถในการใช้ความรู้ ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านเกี่ยวกับเครื่องมือและทรัพยากรต่างๆ ระเบียบปฏิบัติและเทคนิค ซึ่งรวมถึงเทคนิคในการใช้เครื่องมือในการผลิตและกำหนดโครงสร้างงานเพื่อประสิทธิผลสูงสุดด้วย^{๔๑} หรือ ความสามารถในการใช้เครื่องมือ วิธีการ และเทคนิคต่างๆ สำหรับปฏิบัติงานประเภทใดประเภทหนึ่งโดยเฉพาะ

จากแนวคิดของนักวิชาการที่กล่าวมาแล้วสรุปได้ว่า ทักษะด้านเทคนิค (Technical Skill) คือ ความรู้ ความสามารถ ความเชี่ยวชาญ ความชำนาญเฉพาะด้านเกี่ยวกับ กระบวนการวิธีการ รวมทั้งการใช้เครื่องมือและทรัพยากรต่างๆ ในการบริหาร เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้อย่างมีประสิทธิภาพ

ดังนั้น ทักษะด้านเทคนิคของเจ้าอาวาส จึงหมายถึง ความสามารถของเจ้าอาวาสในการใช้เทคนิควิธีการ กระบวนการ และเครื่องมือที่เหมาะสมในการบริหารงาน ให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ (Human Skill) ได้มีผู้ให้ทัศนะเกี่ยวกับทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ไว้^{๔๒} คือ ความสามารถทำงานร่วมกับคนอื่น เข้าใจและเข้าใจบุคคลอื่น ไม่ว่าจะเป็นบุคคลหรือกลุ่มผู้บริหารต้องการทักษะ ด้านมนุษยสัมพันธ์เพื่อควมมีประสิทธิภาพในการเป็นผู้นำของกลุ่ม^{๔๓} และได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับทักษะที่สำคัญต่อการพัฒนาผู้บริหารว่า ควรประกอบด้วย

๑. องค์ประกอบด้านความรู้ เป็นเรื่องของความรู้ ความจำ ความเข้าใจความสามารถในการนำไปใช้ความสามารถวิเคราะห์ สังเคราะห์และการประเมินผล

๒. องค์ประกอบของความสามารถ หมายถึง ทักษะ ศิลปะ ดุลยพินิจในการตัดสินใจและปัญญาแม้ความสามารถเป็นสิ่งที่มองไม่เห็น แต่ก็สามารถชักนำความรู้สึกลึกซึ้งไปยังองค์ประกอบอื่นที่แต่ละบุคคลอาจพัฒนาได้

^{๔๐} สันติธ ฐิริภักดิ์ “คุณภาพกับการบริหาร”, วารสารนักบริหาร, มหาวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร ฉบับที่ ๓. ๒๕๔๒), หน้า ๕๓.

^{๔๑} พิมพ์จรรย์ นามวัฒน์, เอกสารการสอน องค์การและการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช สาขาวิชาวิทยาการจัดการ, ๒๕๔๒), หน้า ๒๓๘.

^{๔๒} สมคิด บางโม, องค์การและการจัดการ, หน้า ๗๖.

^{๔๓} สมยศ นาวิการ, การบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : ดอกหญ้า, ๒๕๓๘), หน้า ๑๙.

๓. องค์ประกอบด้านเจตคติ เป็นสภาพความรู้สึกนึกคิด ซึ่งเป็นสภาพภายในจิตใจของบุคคล ซึ่งมีผลต่อการตัดสินใจของบุคคลในการที่จะเลือกกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง^{๙๔}

จากแนวความคิดของนักวิชาการที่กล่าวมา จะเห็นได้ว่าส่วนใหญ่มีแนวความคิดที่สอดคล้องกันกับทฤษฎี ๓ ทักษะ ของ แคทซ์ (Katz) ที่ได้วิเคราะห์ความรู้ความสามารถของผู้บริหารพบว่า ความสามารถในการบริหารงานของผู้บริหารขึ้นอยู่กับทักษะ ๓ ด้าน คือ ทักษะด้านเทคนิค ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ และทักษะด้านความคิดรวบยอด^{๙๕}

ซึ่งผู้วิจัยได้นำแนวคิดดังกล่าวมาเป็นแนวทางในการวิจัยครั้งนี้ สำหรับทักษะทั้ง ๓ ด้านดังกล่าว มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ทักษะด้านเทคนิค (Technical Skill) ได้มีผู้ให้ทัศนะเกี่ยวกับทักษะด้านเทคนิคไว้ เป็นความสามารถของผู้บริหารในการทำงานร่วมกับบุคคลอื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันได้แก่ความสามารถในการประสานงานกับผู้บังคับบัญชา เพื่อให้ได้รับการสนับสนุนและการยอมรับความสามารถในการฝึกพลังความร่วมมือจากผู้ร่วมงานได้เป็นอย่างดี ความสามารถติดต่อประสานงานกับหน่วยงานอื่นในอันที่จะร่วมมือกับหน่วยงานของตน ตลอดจนความสามารถ ในการสร้างภาพพจน์ที่ดีให้กับหน่วยงาน เพื่อให้บังเกิดความศรัทธาเชื่อถือและไว้วางใจ ในหน่วยงานตลอดไป^{๙๖}

สรุปได้ว่า ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ จึงหมายถึง ความสามารถในการทำงานให้บรรลุผลสำเร็จ โดยการสร้างสัมพันธภาพระหว่างบุคคล ทั้งภายในและภายนอกองค์กร เพื่อให้เกิดการประสานงาน การสร้างทีมงาน การจูงใจผู้ร่วมงาน การให้คำปรึกษาแนะนำ และการเป็นที่ยอมรับของบุคคลอื่น

ตารางที่ ๒.๕ สรุปความหมายของทักษะ

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
พิมลจรรย์ นามวัฒน์, (๒๕๔๒, หน้า ๒๓๘).	๑. ทักษะเกี่ยวกับเทคนิค ๒. ทักษะเกี่ยวกับคน ๓. ทักษะเกี่ยวกับความคิด (เชิงปัญญา)

^{๙๔} สมศักดิ์ ด้านเดชา, “ทักษะการบริหารงานและประสิทธิภาพการบริหารงานวิชาการของผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา จังหวัดยะลา”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาการบริหารการศึกษามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒.

^{๙๕} Katz, Robert L, “Skills of an Effective Administration”, *Harvard Business Review*, (January-February, 1955), PP.33-42.

^{๙๖} Ibid., pp. 34-35.

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
สมศรี รีรานนท์, วิทยานิพนธ์ปริญญา ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙).	๑. ความสามารถของบุคคลที่จะแปลความรู้ที่มีอยู่ออกมา เป็นการกระทำ ๒. ความสามารถที่ถูกพัฒนา ไม่จำเป็น ต้องเป็นทักษะที่ มีมาแต่กำเนิด
พิมลจรรย์ นามวัฒน์, (๒๕๔๒, หน้า ๒๓๘).	๑. การสร้างความสำเร็จโดยการใช้ความพยายามของ บุคคลอื่นทำงาน ๒. มีความสามารถในการทำงานและติดต่อสื่อสารกับ บุคคลอื่น ๆ รวมทั้งเข้าใจในบุคคลเหล่านั้นด้วย
ไพฑูรย์ เจริญพันธุ์, (๒๕๔๘, หน้า ๖).	๑. ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์เป็น ความสามารถที่จะ พิจารณาพินิจวิเคราะห์คนที่ทำงานร่วมกับเรา ๒. ความสามารถในการสร้างแรงจูงใจให้ผู้ร่วมงาน ตลอดจนความสามารถในการเป็นผู้นำด้วย
สมคิด บางโม, (๒๕๔๕, หน้า ๗๖).	๑. ความสามารถในการติดต่อกับผู้อื่น มีความชำนาญใน การสร้างความสัมพันธ์ที่ดี ๒. สามารถจูงใจผู้อื่น สร้างความรู้สึกที่ดี และสร้างความ จงรักภักดีต่อองค์การให้เกิดกับคนในองค์กร
พิมลจรรย์ นามวัฒน์, (๒๕๔๒, หน้า ๒๓๘).	๑. ความสามารถในการใช้ความรู้ ความเชี่ยวชาญเฉพาะ ด้านเกี่ยวกับเครื่องมือและทรัพยากรต่าง ๆ ๒. ระเบียบปฏิบัติและเทคนิค และกำหนดโครงสร้างงาน เพื่อประสิทธิภาพสูงสุดด้วย
สมคิด บางโม, (๒๕๔๕, หน้า ๗๖).	๑. ความสามารถในการใช้อุปกรณ์ เครื่องมือ วิธีการ และ เทคนิคต่าง ๆ ๒. ปฏิบัติงานประเภทใดประเภทหนึ่งโดยเฉพาะ
สมยศ นาวิการ, (๒๕๓๘, หน้า ๑๙).	๑. ความสามารถทำงานร่วมกับคนอื่น เข้าใจและจูงใจ บุคคลอื่น ๒. ด้านมนุษยสัมพันธ์เพื่อควมมีประสิทธิภาพในการเป็น ผู้นำของกลุ่ม
แมสซี (Massy), อังโน, สมศักดิ์ ด้าน เดชา, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์	๑. องค์ประกอบด้านความรู้ เป็นเรื่องของความรู้ ความจำ ความเข้าใจความสามารถในการนำไปใช้

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
มหาบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๔๔)	ความสามารถวิเคราะห์ สังเคราะห์และการประเมินผล ๒. องค์ประกอบของความสามารถ เป็นทักษะ ศิลปะ ดุษฎีพินิจในการตัดสินใจและปัญญาแม้มความสามารถ ๓. องค์ประกอบด้านเจตคติ เป็นสภาพความรู้สึกนึกคิด ซึ่งเป็นสภาพภายในจิตใจของบุคคล ซึ่งมีผลต่อการ ตัดสินใจของบุคคลในการที่จะเลือกกระทำอย่างใด อย่างหนึ่ง
แคทซ์ (Katz), (1955, PP.33-42X.	๑. ทักษะด้านเทคนิค ๒. ทักษะด้านมนุษยสัมพันธ์ ๓. ทักษะด้านความคิดรวบยอด ^{๙๗}

๒.๒.๒ การประเมินผลโครงการแบบชิปโมเดล (CIPP Model)

ในการดำเนินงานตามโครงการหรือการบริหารโครงการไม่ว่าจะเป็นโครงการของรัฐ รัฐบาล หรือเอกชนก็ตาม จะต้องมีการวางแผนโครงการโดยกำหนดเป็นวัตถุประสงค์และเป้าหมายไว้เพื่อคาดหวังผลลัพธ์ที่จะเกิดขึ้นภายหลัง เมื่อวางแผนโครงการและมีการวิเคราะห์ความเป็นไปได้ของโครงการตลอดจนการออกแบบโครงการเป็นอย่างดีแล้ว ผู้ที่มีอำนาจก็จะทำการคัดเลือกโครงการและอนุมัติโครงการต่อไป ต่อจากนั้นก็จะมีการนำโครงการไปปฏิบัติหรือที่เราเรียกว่า “การบริหารโครงการ” (Project Management) บุคคลทั่วไปมักจะคุ้นเคยกับคำกล่าวที่ว่า “ถ้าการวางแผนโครงการดีก็เท่ากับงานสำเร็จไปแล้วครึ่งหนึ่ง” แต่ในความเป็นจริงแล้วการวางแผนโครงการที่ดีแค่จะช่วยเพิ่มโอกาสสำหรับความสำเร็จเท่านั้น แต่ก็มีใช่เป็นหลักประกันความสำเร็จของนโยบาย แผนงานหรือโครงการสาธารณะทั้งหมด ทั้งนี้เพราะความสำเร็จหรือความล้มเหลวของนโยบาย แผนงาน โครงการต่างๆ จะต้องผ่านกระบวนการต่างๆ อีกมาก โดยเฉพาะกระบวนการบริหารโครงการและการประเมินผลโครงการ ถ้าจะกล่าวให้เข้าใจง่าย ๆ ก็คือการวางแผน (Planning) เป็นเรื่องของ “การคิด” การดำเนินการหรือการบริหาร (Implementation Operation) เป็นเรื่องของ “การทำ” ส่วนการประเมินผล (Evaluation) ก็คือ “การเทียบ” ระหว่างการคิดกับการกระทำนั่นเอง การประเมินผลจึงเป็นขั้นตอนสุดท้ายที่จะทำให้ทราบว่าการทำงานตามโครงการนั้นบรรลุวัตถุประสงค์หรือไม่ เพียงใด มีการเบี่ยงเบนไปจากสิ่งที่คิดไว้หรือไม่ ถ้าเบี่ยงเบนจะได้หาวิธีปรับปรุง

^{๙๗} Katz, Robert L, “Skills of an Effective Administration”, *Harvard Business Review*, (January-February, 1955), pp.33-42.

แก้ไขความคาดหวังกับการปฏิบัติจริงนั้นเป็นไปในทิศทางเดียวกันให้ได้ โดยเฉพาะในปัจจุบันการบริหารการพัฒนาประเทศมิได้ประเมินเฉพาะผลสำเร็จของโครงการจากผลผลิต (Output) ที่ได้จากการดำเนินโครงการเท่านั้น แต่ความสำเร็จของโครงการจะต้องพิจารณาทั้งผลผลิต (Output) ผลลัพธ์ (Outcome) และผลกระทบ (Impact) ด้วย ซึ่งเราเรียกว่า “การบริหารแบบมุ่งผลสัมฤทธิ์” (Result Base Management) ดังนั้นการที่จะทราบถึงผลสัมฤทธิ์ของโครงการต่างๆ ได้นั้นจำเป็นจะต้องอาศัยกระบวนการติดตามและประเมินผลที่เป็นระบบ

การประเมินผลโครงการ หมายถึง กระบวนการที่มุ่งแสวงหาคำตอบว่านโยบาย แผนงาน โครงการ บรรลุตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้หรือไม่ เพียงใด โดยมีมาตรฐานและเครื่องมือในการวัดที่แม่นยำตรงและเชื่อถือได้ การประเมินผลจึงคล้ายกับการหาใครสักคนหนึ่งเอากะจกมาส่งให้เราเห็นหน้าตาตัวเองว่าสวยงามดีแล้วหรือยังมีข้อบกพร่องอะไรบ้าง จะได้ปรับปรุงแก้ไขตนเอง

ส่วนจุดมุ่งหมายของการประเมินผลโครงการมักจะมีคำถามอยู่ตลอดเวลาว่า ประเมินผลเพื่ออะไร หรือ ประเมินผลไปทำไม หรือปฏิบัติงานตามโครงการแล้วไม่มีการประเมินผลไม่ได้หรือ ซึ่งการบริหารแนวใหม่หรือการบริหารในระบบเปิด (Open System) นั้นถือว่าการประเมินผลเป็นขั้นตอนที่สำคัญมาก ซึ่งจุดมุ่งหมายของการประเมินผลโครงการมีดังนี้ ๑) เพื่อสนับสนุนหรือยกเลิกการประเมินผลจะเป็นเครื่องมือช่วยตัดสินใจว่าควรยกเลิกโครงการ หรือสนับสนุนให้มีการขยายผลต่อไป โดยเฉพาะการมีโครงการใหม่ๆ ยังมิได้จัดทำในรูปของโครงการทดลอง (Experimental) ซึ่งมีโอกาสจะผิดพลาดหรือล้มเหลวได้ง่าย ความล้มเหลวของโครงการจึงมิใช่ความล้มเหลวของผู้บริหารเสมอไป ดังนั้นถ้าเราประเมินผลแล้วโครงการนั้นสำเร็จตามที่กำหนดวัตถุประสงค์ และเป้าหมายไว้ก็ควรดำเนินการต่อไป แต่ถ้าประเมินผลแล้วโครงการนั้นมีปัญหา หรือมีผลกระทบเชิงลบมากกว่า เราก็ควรยกเลิกไป ๒) เพื่อทราบถึงความก้าวหน้าของการปฏิบัติงานตามโครงการ ว่าเป็นไปตามที่กำหนด วัตถุประสงค์ และเป้าหมาย หรือกฎเกณฑ์ หรือมาตรฐานที่กำหนดไว้เพียงใด ๓) เพื่อปรับปรุงงาน ถ้าเรานำโครงการไปปฏิบัติแล้วพบว่าบางโครงการไม่ได้เสียทั้งหมดแต่ก็ไม่บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ทุกข้อ เราควรนำโครงการนั้นมาปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น โดยพิจารณาว่าโครงการนั้นบกพร่องในเรื่องใด เช่น ขาดความร่วมมือของประชาชน ขัดต่อค่านิยมของประชาชน ขาดการประชาสัมพันธ์ หรือสมรรถนะขององค์การที่รับผิดชอบต่อเมื่อเราทราบผลของการประเมินผล เราก็จะได้ปรับปรุงแก้ไขให้ตรงประเด็น ๔) เพื่อศึกษาทางเลือก (Alternative) โดยปกติในการนำโครงการไปปฏิบัตินั้นผู้บริหารโครงการจะพยายามแสวงหาทางเลือกที่ดีที่สุด จากทางเลือกอย่างน้อย ๒ ทางเลือก ดังนั้นการประเมินผลจะเป็นการเปรียบเทียบทางเลือกก่อนที่จะตัดสินใจเลือกทางเลือกใดปฏิบัติ ทั้งนี้เพื่อลดความเสี่ยงให้น้อยลง ๕) เพื่อขยายผลในการนำโครงการไปปฏิบัติ ถ้าเราไม่มีการติดตามและประเมินผลอย่างต่อเนื่องเราอาจจะไม่ทราบถึงความสำเร็จของโครงการ แต่ถ้าเราประเมินผลโครงการ

เป็นระยะสม่ำเสมอผลปรากฏว่า โครงการนั้นบรรลุผลสำเร็จตามที่กำหนดวัตถุประสงค์ เราก็ควรจะขยายผลโครงการนั้นต่อไป แต่การขยายผลนั้นมีได้หมายความว่าขยายไปได้ทุกพื้นที่ การขยายผลต้องคำนึงถึงมิติของประชากร เวลา สถานที่ สถานการณ์ต่างๆ เช่น โครงการปลูกพืชเมืองหนาวจะประสบความสำเร็จในพื้นที่ภาคเหนือ แต่ถ้าขยายผลไปยังภูมิภาคอื่นอาจจะไม่ได้ผลดีเสมอไป เพราะต้องคำนึงถึงลักษณะภูมิประเทศ ภูมิอากาศ เชื้อชาติ ค่านิยม ฯลฯ ดังนั้นสิ่งที่ต้องคำนึงถึงคือสิ่งที่นำไปในพื้นที่หนึ่งอาจได้ผลดีแต่นำไปขยายผลในพื้นที่หนึ่งอาจไม่ได้ผล หรือสิ่งที่เคยทำได้ผลดีในช่วงเวลาหนึ่ง อาจจะได้ผลดีในอีกช่วงเวลาหนึ่ง

รูปแบบการประเมินผลแบบ CIPP Model คำว่า “รูปแบบ” หรือแบบจำลองภาษาอังกฤษใช้คำว่า “Model” ซึ่งหมายถึง วิธีการที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งได้ถ่ายทอดความคิด ความเข้าใจ ตลอดจนจินตนาการที่มีต่อปรากฏการณ์หรือเรื่องราวใดๆ ให้ปรากฏโดยใช้การสื่อสารในลักษณะต่างๆ เช่น ภาพวาด ภาพเหมือน แผนภูมิ แผนผัง ฯลฯ เพื่อให้เข้าใจได้ง่ายและสามารถนำเสนอเรื่องราวได้อย่างมีระบบ^{๔๘} ในการประเมินผลโครงการนั้นมีแนวคิดและโมเดลหลายอย่าง แต่ในที่นี้ใคร่ขอเสนอแนวคิดและโมเดลการประเมินแบบชิป หรือ “CIPP Model” ของสตัฟเฟิลบีม (Stufflebeam) เพราะเป็นโมเดลที่ได้รับการยอมรับกันทั่วไป ในปัจจุบันแนวคิดของสตัฟเฟิลบีมเน้นการแบ่งแยกบทบาทของการทำงานระหว่างฝ่ายประเมินกับฝ่ายบริหารออกจากกันอย่างเด่นชัด กล่าวคือฝ่ายประเมินมีหน้าที่ระบุ จัดหา และนำเสนอสารสนเทศให้กับฝ่ายบริหาร ส่วนฝ่ายบริหารมีหน้าที่เรียกหาข้อมูล และนำผลการประเมินที่ได้ไปใช้ประกอบการตัดสินใจ เพื่อดำเนินกิจกรรมใดๆ ที่เกี่ยวข้องแล้วแต่กรณี ทั้งนี้เพื่อป้องกันการมีอคติในการประเมินประเด็นการประเมินตามรูปแบบ CIPP Model สตัฟเฟิลบีมได้กำหนดประเด็นการประเมินออกเป็น ๔ ประเภทตามอักษรภาษาอังกฤษตัวแรกของ “CIPP Model” ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๑. การประเมินสภาวะแวดล้อม (Context Evaluation : C) เป็นการประเมินก่อนการดำเนินการโครงการเพื่อพิจารณาหลักการและเหตุผล ความจำเป็นที่ต้องดำเนินโครงการ ประเด็นปัญหา และความเหมาะสมของเป้าหมายโครงการ เช่น โครงการอาหารเสริมแก่เด็ก วัยก่อนเรียน เราจะต้องวัดส่วนสูงและชั่งน้ำหนักตลอดจนดู หิด เหา กลากเกลื้อนของเด็กก่อน

๒. การประเมินปัจจัยนำเข้า (Input Evaluation : I) เป็นการประเมินเพื่อพิจารณาถึงความเป็นไปได้ของโครงการว่ามีความเหมาะสมและความพอเพียงของทรัพยากรที่จะใช้ในการดำเนินโครงการ เช่น งบประมาณ บุคลากร วัสดุอุปกรณ์เวลา ฯลฯ รวมทั้ง เทคโนโลยีและแผนการดำเนินงาน

^{๔๘} เยาวดี ราชชัยกุล วิบูลย์ศรี, การประเมินโครงการแนวคิดและปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๒๗.

๓. การประเมินกระบวนการ (Process Evaluation : P) เป็นการประเมินเพื่อหาข้อบกพร่องของการดำเนินโครงการที่จะใช้เป็นข้อมูลในการพัฒนา แก้ไข ปรับปรุง ให้การดำเนินการช่วงต่อไปมีประสิทธิภาพมากขึ้น และเป็นการตรวจสอบกิจกรรม เวลา ทรัพยากรที่ใช้ในโครงการ ภาวะผู้นำ การมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการโดยมีการบันทึกไว้เป็น หลักฐานทุกขั้นตอน การประเมินกระบวนการนี้ จะเป็นประโยชน์อย่างมากต่อการค้นหาจุดเด่น หรือจุดแข็ง (Strengths) และจุดด้อย (Weakness) ของนโยบาย แผนงาน โครงการซึ่งมักจะไม่สามารถศึกษาได้ภายหลังจากสิ้นสุดโครงการแล้ว

๔. การประเมินผลผลิต (Product Evaluation : P) เป็นการประเมินเพื่อเปรียบเทียบผลผลิตที่เกิดขึ้นกับวัตถุประสงค์ของโครงการหรือมาตรฐานที่กำหนดไว้ รวมทั้งการพิจารณาในประเด็นของการยุบ เลิก ขยาย หรือปรับเปลี่ยนโครงการแต่การประเมินผล แบบนี้มีได้ให้ความสนใจต่อเรื่องผลกระทบ (Impact) และผลลัพธ์ (Outcomes) ของนโยบาย แผนงาน โครงการเท่าที่ควร นอกจากนี้สตีเฟลป์มยังได้นำเสนอประเภทของการตัดสินใจที่สอดคล้องกับประเด็นที่ประเมินดังนี้

๑. การตัดสินใจเพื่อการวางแผน (Planning Decisions) เป็นการตัดสินใจที่ใช้ข้อมูลจากการประเมินสภาพแวดล้อมที่ได้นำไปใช้ในการกำหนดจุดประสงค์ของโครงการให้สอดคล้องกับแผนการดำเนินงาน

๒. การตัดสินใจเพื่อกำหนดโครงสร้างของโครงการ (Structuring Decisions) เป็นการตัดสินใจที่ใช้ข้อมูลจากปัจจัยนำเข้าที่ได้นำไปใช้ในการกำหนดโครงสร้างของแผนงานและขั้นตอนของการดำเนินการ

๓. การตัดสินใจเพื่อนำโครงการไปปฏิบัติ (Implementation Decisions) เป็นการตัดสินใจที่ใช้ข้อมูลจากการประเมินกระบวนการเพื่อพิจารณาควบคุมการดำเนินการให้เป็นไปตามแผนและปรับปรุงแก้ไขการดำเนินการให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด

๔. การตัดสินใจเพื่อบทวนโครงการ (Recycling Decisions) เช่น การตัดสินใจเพื่อใช้ข้อมูลจากการประเมินผลผลิต (Output) ที่เกิดขึ้น เพื่อพิจารณาการยุติ ล้มเลิก หรือขยายโครงการที่จะนำไปใช้ในโอกาสต่อไป

จากข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นการประเมินแบบ CIPP ทั้ง ๔ ประการและประเภทของการตัดสินใจดังกล่าวข้างต้น พอจะสรุปความสัมพันธ์ระหว่างประเภทของการประเมินกับการตัดสินใจ ความสัมพันธ์ของการตัดสินใจและประเภทของการประเมินเกณฑ์และตัวชี้วัดความสำเร็จ การ

ประเมินผลโครงการนั้นต้องมีเกณฑ์และตัวชี้วัด (Indicator) ระดับความสำเร็จของโครงการให้ทราบ ซึ่งโดยทั่วไปแล้วเกณฑ์ที่ใช้ในการประเมินผลโครงการ^{๙๙} มีดังนี้

๑. เกณฑ์ประสิทธิภาพ (Efficiency) มีตัวชี้วัด เช่น สัดส่วนของผลผลิตต่อค่าใช้จ่าย ผลผลิตต่อ หน่วยเวลา ผลผลิตต่อกำลังคน ระยะเวลาในการให้บริการ

๒. เกณฑ์ประสิทธิผล (Effectiveness) มีตัวชี้วัดเช่น ระดับการบรรลุเป้าหมาย ระดับการบรรลุตาม เกณฑ์มาตรฐาน ระดับการมีส่วนร่วม ระดับความเสี่ยงของโครงการ

๓. เกณฑ์ความพอเพียง (Adequacy) มีตัวชี้วัด เช่น ระดับความพอเพียงของทรัพยากร

๔. เกณฑ์ความพึงพอใจ (Satisfaction) มีตัวชี้วัด เช่น ระดับความพึงพอใจ

๕. เกณฑ์ความเป็นธรรม (Equity) มีตัวชี้วัดคือ การให้โอกาสกับผู้ด้อยโอกาส ความเป็นธรรม ระหว่างเพศ ระหว่างกลุ่มอาชีพ ฯลฯ

๖. เกณฑ์ความก้าวหน้า (Progress) มีตัวชี้วัด เช่น ผลผลิตเปรียบเทียบกับเป้าหมายรวม กิจกรรมที่ทำแล้วเสร็จ ทรัพยากร และเวลาที่ใช้ไป

๗. เกณฑ์ความยั่งยืน (Sustainability) ตัวชี้วัด เช่น ความอยู่รอดของโครงการด้าน เศรษฐกิจ สมรรถนะด้านสถาบัน ความเป็นไปได้ในด้านการขยายผลของโครงการ

๘. เกณฑ์ความเสียหายของโครงการ (Externalities) มีตัวชี้วัด เช่น ผลกระทบด้าน สิ่งแวดล้อม ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ ผลกระทบด้านสังคมและวัฒนธรรม เป็นต้น

สำหรับตัวชี้วัด (Indicators) ความสำเร็จของโครงการนั้นหมายถึงข้อความที่แสดงหรือ ระบุประเด็นที่ต้องการจะวัดหรือประเมินหรือตัวแปรที่ต้องการจะศึกษา โดยจะมีการระบุลักษณะที่ค่อนข้างเป็นรูปธรรมทั้งส่วนที่มีลักษณะเชิงปริมาณและส่วนที่แสดงลักษณะเชิงคุณภาพ

หลักการสร้างตัวชี้วัดที่ดี ในการสร้างตัวชี้วัดที่ดีจำเป็นจะต้องมีหลักการที่ใช้เป็น เป้าหมายในการดำเนินการดังนี้

๑. เลือกใช้ / สร้างตัวชี้วัดที่เป็นตัวแทนที่สำคัญเท่านั้น

๒. คำอธิบาย หรือการกำหนดตัวชี้วัดควรเป็นวลีที่มีความชัดเจน

๓. ตัวชี้วัดอาจจะกำหนดได้ทั้งเชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพก็ได้

๔. ควรนำจุดประสงค์ของโครงการ หรือประเด็นการประเมินมากำหนดตัวชี้วัด

๕. การเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับตัวชี้วัดควรรวบรวมข้อมูลทั้งจากแหล่งปฐมภูมิ และ

ทุติยภูมิ

การจำแนกประเภทของตัวชี้วัดตามลักษณะของสิ่งที่ได้รับการประเมิน

^{๙๙}วรเดช จันทรศร และไพโรจน์ ภัทรนรากุล, การประเมินผลโครงการระบบเปิด, (กรุงเทพมหานคร : สมาคมรัฐประศาสนศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๔๔.

๑. ตัวชี้วัดด้านบริบท (Context) : ตัวชี้วัดสามารถพิจารณาได้จากสิ่งต่างๆ ดังนี้
 - ๑) สภาพแวดล้อมของก่อนมีโครงการ (ปัญหาวิกฤต)
 - ๒) ความจำเป็น หรือความต้องการขณะนั้นและอนาคต
 - ๓) ความเข้าใจร่วมกันของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับโครงการ
๒. ตัวชี้วัดด้านปัจจัยนำเข้า (Input) : ตัวชี้วัดสามารถพิจารณาได้จากสิ่งต่างๆ ดังนี้
 - ๑) ความชัดเจนของวัตถุประสงค์ของโครงการ
 - ๒) ความพร้อมของทรัพยากร เช่น งบประมาณ คน วัสดุอุปกรณ์ เวลา กฎระเบียบ
 - ๓) ความเหมาะสมของขั้นตอนระหว่างปัญหา สาเหตุของปัญหาและกิจกรรม
๓. ตัวชี้วัดด้านกระบวนการ (Process) : ตัวชี้วัดสามารถพิจารณาได้จากสิ่งต่างๆ ดังนี้
 - ๑) การตรวจสอบกิจกรรม เวลา และทรัพยากรของโครงการ
 - ๒) ความยอมรับของประชาชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับโครงการในพื้นที่
 - ๓) การมีส่วนร่วมของประชาชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับโครงการ
 - ๔) ภาวะผู้นำในโครงการ
๔. ตัวชี้วัดด้านผลผลิต (Product) : ตัวชี้วัดสามารถพิจารณาได้จากสิ่งต่างๆ ดังนี้
 - ๑) อัตราการมีงานทำของประชาชนที่ยากจน
 - ๒) รายได้ของประชาชนที่เข้าร่วมโครงการ
 - ๓) ความพึงพอใจของประชาชนที่เข้าร่วมโครงการ
๕. ตัวชี้วัดด้านผลลัพธ์ (Outcomes) : ตัวชี้วัดสามารถพิจารณาได้จากสิ่งต่างๆ ดังนี้
 - ๑) คุณภาพชีวิตของตนเอง และครอบครัวตามเกณฑ์มาตรฐาน
 - ๒) การไม่อพยพย้ายถิ่น
 - ๓) การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน
๖. ตัวชี้วัดด้านผลกระทบ (Impact) : ตัวชี้วัดสามารถพิจารณาได้จากสิ่งต่างๆ ดังนี้
 - ๑) ผลกระทบทางบวก เป็นผลที่คาดหวังจากการมีโครงการ
 - ๒) ผลกระทบทางลบ เป็นผลที่ไม่คาดหวังจากโครงการ

เกณฑ์และตัวชี้วัดดังกล่าวนี้ สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการประเมินผลโครงการได้ดี ซึ่งจะครอบคลุมมิติด้านเศรษฐกิจ สังคม ด้านบริหารจัดการ ด้านทรัพยากร และด้านสิ่งแวดล้อม เป็นต้น นอกจากนี้ยังสามารถวัดถึงความสำเร็จและความล้มเหลวของโครงการพัฒนาต่างๆ ของแต่ละโครงการได้ ซึ่งในทางปฏิบัตินักประเมินผลจะต้องนำเกณฑ์และตัวชี้วัดดังกล่าวมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับลักษณะและบริบทของโครงการด้วย

จากการศึกษาถึงแนวคิดการประเมินโครงการของ สตีฟเฟิลปีม สรุปได้ว่ารูปแบบ การประเมินโครงการแบบ CIPP Model เป็นรูปแบบการประเมินที่มีความต่อเนื่องกันในการดำเนินงานอย่างครบวงจร มีการเก็บรวบรวมข้อมูลตามที่ได้กำหนดไว้ แล้วนำข้อมูลที่ได้นั้นจัดทำให้เป็นสารสนเทศ เพื่อนำโครงการไปปฏิบัติ เพื่อปรับปรุงโครงการอย่างทันทั่วทั้งที่ โดยแบ่งเป็น ๔ ด้าน คือ ด้านบริบท ด้านปัจจัยนำเข้า ด้านกระบวนการ และด้านผลผลิต

๒.๓ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับวัด

สถาบันพระพุทธศาสนาเป็นสถาบันหลักหนึ่งที่สำคัญของชาติไทยมาตั้งแต่อดีตสืบจนมาถึงปัจจุบัน โดยมีสถาบันวัดเป็นฟันเฟืองสำคัญทำหน้าที่ในการสืบทอดทางพระพุทธศาสนาและการปลูกฝังศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมอันดีงามแก่พุทธศาสนิกชนและประชาชน จากชนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง สืบเนื่องจากอดีตมาจนถึงปัจจุบันเป็นเวลาช้านานเพราะวัดเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวพุทธ โดยมีพระสงฆ์เป็นตัวแทนของวัดเป็นผู้นำทางด้านจิตใจของประชาชน เป็นศูนย์รวมแห่งความเชื่อถือและความร่วมมือ เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรม เป็นเป้าหมายหลอมวิถีชีวิตของชาวไทยพุทธ ซึ่งนับได้ว่าวัดเป็นสถานที่ทำประโยชน์ให้แก่สังคมเป็นอย่างมาก แต่เนื่องจากในสภาพของสังคมในปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงไป จึงมีผลทำให้บทบาทของวัดเปลี่ยนไปด้วย แต่อย่างไรก็ตามวัดก็ยังถือเป็นสถานที่สำคัญและน่าศึกษาเป็นอย่างยิ่ง ในเรื่องนี้มีพระมหาเถระผู้ทรงคุณวุฒิความรู้ และนักวิชาการเชี่ยวชาญผู้ทรงความรู้หลายท่านได้นำเสนอแนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารกิจการวัดของคณะสงฆ์ไทยไว้อย่างมากมาย ซึ่งมีทั้งเนื้อหาสาระและความหมายที่ความคล้ายคลึงกัน ซึ่งผู้ศึกษาวิจัย ได้คัดสรรผลงานที่เกี่ยวข้องนำเสนอ ดังนี้

๒.๓.๑ ความหมายของวัด

วัดเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันพระพุทธศาสนา ซึ่งนอกจากจะเป็นที่พำนักของพระภิกษุสงฆ์แล้ว ยังเป็นศูนย์รวมทางจิตใจและศูนย์กลางของชุมชน วัดจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสังคมไทยทั้งในอดีตจนถึงปัจจุบัน ความหมายของวัดมีอยู่มากมาย มีผู้ทรงคุณวุฒิให้ความหมายของวัดไว้ดังต่อไปนี้

คำว่า วัด ใ้ว่าหมายถึงสถานที่ทางศาสนา โดยปรกติมีโบสถ์ วิหาร และที่อยู่ของสงฆ์หรือนักบวช^{๑๐๐} และวัดยัง หมายถึง สถานที่ทางศาสนามีเสนาสนะและอาคารวัตถุต่าง ๆ เป็นที่พำนักอยู่

^{๑๐๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๕๙.

อาศัยปฏิบัติพระธรรมวินัยและประกอบศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์ตลอดจนเป็นที่บำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ของพุทธบริษัทโดยทั่วไป^{๑๐๑}

นอกจากนั้นวัด เป็นสถานที่ทางศาสนา ตามปกติแล้วจะมีเสนาสนะและอาคารวัตถุต่าง ๆ เป็นที่พำนักอยู่อาศัย ปฏิบัติธรรมวินัยและประกอบศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์ ตลอดจนเป็นที่บำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ของพุทธบริษัทโดยทั่วไป นอกจากนี้วัดยังเป็นศูนย์กลางบริการทางการศึกษาและทางสังคมอีกด้วย วัดมีฐานะทางกฎหมายคือ เป็นนิติบุคคลเท่าเทียมกัน^{๑๐๒} ดังนั้นตามมาตรา ๓๓ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ได้จำแนกวัดออกเป็น ๒ ประเภทคือ

๑. วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ได้แก่ อาราม ตามที่ได้บัญญัติไว้ในมาตรา ๕ แห่งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ และวัดที่เลื่อนฐานะมาจากสำนักสงฆ์ โดยได้รับพระราชทาน วิสุงคามสีมา เพื่อเป็นประโยชน์แก่สังฆกรรมตามพระธรรมวินัยสำหรับพระสงฆ์ นับว่าเป็นวัดที่สมบูรณ์ด้วยฐานะทั้งทางกฎหมายและทางพระวินัยทุกประการ โดยมีเจ้าอาวาสเป็นผู้แทนของวัดในกิจการทั่วไป

๒. สำนักสงฆ์ได้แก่วัดที่กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศตั้งวัดแล้วแต่ยังมิได้พระราชทานวิสุงคามสีมา รวมถึงวัดที่ได้รับพระบรมราชานุญาตให้สร้างขึ้น ตามความในมาตรา ๙ แห่งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ (พ.ศ. ๒๔๔๕) และวัดที่สร้างขึ้นก่อน ร.ศ. ๑๒๑ ซึ่งยังมิได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาด้วย

นอกจากนั้นวัดแบ่งตามสภาพฐานะ ๓ ประเภทคือ

๑. พระอารามหลวง ได้แก่ วัดที่พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชินี สมเด็จพระยุพราชทรงสร้างและปฏิสังขรณ์เป็นการส่วนพระองค์ก็ดี พระราชทานเพื่อเป็นเกียรติยศแก่ผู้ที่ดำรงตำแหน่งหรือแก่วัดเองก็ดี มีอยู่จำนวนหนึ่งที่พระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการผู้ใหญ่ ทรงสร้างหรือสร้างขึ้นหรือทรงโปรดให้ปฏิสังขรณ์และสร้างขึ้นแล้วน้อมเกล้าฯน้อมกระหม่อมถวายเป็นพระอารามหลวง รวมทั้งวัดที่ประชาชนสร้างหรือปฏิสังขรณ์และทรงรับไว้เป็นพระอารามหลวงด้วย

๒. วัดราษฎร์ ได้แก่ วัดที่ประชาชนทั่วไปสร้างหรือปฏิสังขรณ์ซึ่งได้อนุญาตให้สร้างวัดและประกาศตั้งวัด โดยถูกต้องตามกฎหมายจากทางราชการแล้ว และช่วยกันทะนุบำรุงวัดสืบต่อกันมาตามลำดับวัดราษฎร์หมายถึงวัดทั้งชนิดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาและสำนักสงฆ์ซึ่งมิได้นับเข้าเป็นพระอารามหลวง

^{๑๐๑} กรมการศาสนา, คู่มือวิทยากรอบรมพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๒๒๓.

^{๑๐๒} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, “รูปแบบและกระบวนการจัดการศึกษาและการเผยแผ่ศาสนาธรรม : ศึกษาเฉพาะกรณี วัดสวนแก้ว จังหวัดนนทบุรี”, รายงานการสังเคราะห์งานวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑.

๓. วัดร้างได้แก่วัดที่ไม่มีพระภิกษุสงฆ์พำนักอาศัยประจำซึ่งทางราชการจะขึ้นทะเบียนเป็นวัดร้าง วัดร้างโดยสภาพยังเป็นนิติบุคคลอยู่โดยสมบูรณ์และมีโอกาสที่จะเป็นวัดมีพระสงฆ์ได้อีก โดยดำเนินการตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการยกวัดร้างเป็นวัดมีพระสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๑๔

นอกจากนี้พระพุทธศาสนายังได้จำแนกวัดออกเป็น ๓ ประเภทดังนี้^{๑๐๓}

๑. วัดที่มุ่งพัฒนาถาวรวัตถุให้มีความโอ่อ่า มีเสนาสนะใหญ่โตวัดประเภทนี้ใช้ทุนรอนมาก มีผู้อุปถัมภ์เป็นพิเศษหรือเจ้าอาวาสมีคุณลักษณะพิเศษหารายได้เข้าวัดได้มากเงินที่ได้มาส่วนใหญ่มาจากคนทั่วไปไม่ใช่คนในท้องถิ่น

๒. วัดที่มุ่งเน้นปริยัติ มุ่งให้ประชาชน พระเณรได้ศึกษาในรูปแบบต่างๆ วัดประเภทนี้ทุนรอนไม่มากนักแต่มีกิจกรรมเพื่อการศึกษาในวัดเสมอ

๓. วัดที่มุ่งการปฏิบัติ เช่น วิปัสสนาธุระ เน้นการสร้าง ความสงบในจิตใจ วัดประเภทนี้มักทำให้วัดคล้ายธรรมชาติ มักลงทุนในสิ่งก่อสร้างน้อย

นอกจากนี้วัด ยังมีความหมายตรงกับภาษาบาลี ๓ คำ คือ อาราม อาวาส และวิหารตามความหมายที่ราชบัณฑิตให้ไว้ว่า

๑. อาราม คือ ความยินดี ความรื่นรมย์ ความเพลิดเพลิน ที่สำราญ สวณ เป็นที่รื่นรมย์^{๑๐๔}

๒. อาวาสคือวัด, ผู้ครอบครอง, ที่อยู่โดยปกติหมายถึงที่อยู่ของพระสงฆ์ เช่น ชุมนวาส (ชม+อาวาส) ผู้ครอบครองเรือนหรือผู้อยู่ครองเรือน^{๑๐๕}

๓. วิหาร คือ วัด ที่อยู่ของพระสงฆ์ ที่ประดิษฐานพระพุทธรูป คู่กับโบสถ์^{๑๐๖}

จากความหมายที่กล่าวมาทั้งหมดนี้คำว่าวัดจึงหมายถึง “สถานที่ที่นารื่นรมย์ ยินดีเป็นที่อยู่ของพระสงฆ์” เพราะในอดีตสภาพวัดนั้นมีสภาพเป็นป่า ยังไม่มีสิ่งก่อสร้างใด ๆ เป็นสถานที่ที่สงบ สดุดเหมาะสมที่จะเป็นอาณานิเวศน์ที่อยู่ของสมณะผู้ต้องการศึกษาปฏิบัติ เพื่อบรรลุโลกุตระธรรม เพราะฉะนั้นพระสงฆ์จึงมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติธรรม เพื่อบรรลุคุณธรรมขั้นสูง ซึ่งเป็นการช่วยเหลือตนเอง และช่วยเหลือผู้อื่นให้ได้รับประโยชน์ตามความเหมาะสม คือ นำหลักธรรมที่ตนได้เรียนรู้และปฏิบัติมาเผยแผ่เพื่อให้หมู่ชนได้นำไปปรับใช้ตามความต้องการ ดังนั้นการอยู่อาศัยในวัดของพระสงฆ์จึงเป็นเพียงความหมายรองความหมายหลักของวัดจึงหมายถึง สถานที่ที่พระสงฆ์พักอาศัยเพื่อจะทำหน้าที่ของตนได้อย่างสมบูรณ์และเหมาะสม

^{๑๐๓} พนม พงษ์ไพบูลย์, *จาริกไว้ในพระศาสนา จาริกไว้ในการศึกษา*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๓๘). หน้า ๔.

^{๑๐๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์*, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๔๑๔.

^{๑๐๕} เรื่องเดียวกันหน้า, ๔๑๕.

^{๑๐๖} อ้างแล้ว, ๒๘๕.

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติมโดย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตรา ๓๑ ได้แบ่งวัดออกเป็น ๒ อย่าง คือ^{๑๐๗}

๑. วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ได้แก่ “อาราม” ตามที่ได้บัญญัติไว้ใน

มาตรา ๕ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ และวัดที่เลื่อนฐานะมาจากสำนักสงฆ์ โดยได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเพื่อเป็นประโยชน์แก่สังฆกรรมตามพระธรรมวินัยสำหรับพระสงฆ์ นับว่าเป็นวัดที่สมบูรณ์ทั้งทางกฎหมายและทางพระวินัยทุกประการ โดยมีเจ้าอาวาสเป็นผู้แทนของวัด ในกิจการทั่วไป

๒. สำนักสงฆ์ ได้แก่วัดที่กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศตั้งวัดแล้ว แต่ยังมีได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา รวมถึงวัดที่ได้รับพระบรมราชานุญาตให้สร้างขึ้น ตามความใน

มาตรา ๙ แห่งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ และวัดที่สร้างขึ้น ก่อน ร.ศ. ๑๒๑ ซึ่งยังมีได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาด้วย

สิ่งสำคัญวัด หมายถึง ที่อยู่ของพระ (นักบวช) ผู้ประพาสพิภพจรย เป็นดินแดนแห่งพระรัตนตรัยสำหรับชุมชนมี ๓ เขต คือ เขตพุทธาวาส เขตธรรมาวาส และเขตสังฆาวาส^{๑๐๘} วัดเป็นแหล่งกลางของชีวิตทางศาสนาและสังคม เป็นแหล่งการสมาคม เป็นที่มาแห่งวัฒนธรรม เป็นศูนย์กลางของการดำรงชีวิตประจำวัน และเป็นสถานที่ที่ช่วยแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของครัวครอบไทยในชนบท^{๑๐๙}

นอกจากวัด จะเป็นสถานที่อยู่ของพระสงฆ์เป็นที่พำนักอาศัยของพระภิกษุสามเณรและประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา^{๑๑๐} วัดก็ได้ชื่อว่าเป็นสถานที่ศาสนสถานประกอบกิจกรรมทำสำคัญของชาวพุทธ เป็นที่อยู่ของบรรพชิต (พระสงฆ์และสามเณร) และฆราวาสที่เกี่ยวข้อง เป็นที่ศึกษาและปฏิบัติธรรม ตลอดจนการเผยแผ่ศาสนาธรรมของชาวพุทธ^{๑๑๑}

^{๑๐๗} สำนักงานเลขาธิการมหาเถรสมาคม, คู่มือพระสังฆาธิการและพระวิทยาธิการ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๘.

^{๑๐๘} พระธรรมมรณายก (โอภาส นิลุตติเมธี), “การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน” ใน **ธรรมปริทัศน์ ๔๖**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๖๔.

^{๑๐๙} ทินพันธุ์ นาคะตะ, **การเมืองการบริหารไทย : ภาระของชาติ**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์, ๒๕๓๓), หน้า ๒๓๕.

^{๑๑๐} บุญร่วม เทียมจันทร์, **เจ้าอาวาส เจ้าพนักงาน ใครกำหนด?**, (กรุงเทพมหานคร : สามดีพริ้นติ้ง อีควิปเมนต์, ๒๕๔๖), หน้า ๓๙.

^{๑๑๑} พลสันต์ โพธิ์ศรีทอง, “การนำพระสงฆ์ (วัด) มาเป็นหลักในการแก้ปัญหาทางสังคมจิตวิทยาของเยาวชนไทยในยุคโลกาภิวัตน์” ใน **หลักการบริหารและการจัดการวัดในยุคโลกาภิวัตน์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ, ๒๕๓๘), หน้า ๑๙๗.

ปัจจุบันวัดเป็นส่วนหนึ่งของสถาบันสงฆ์เป็นสถานที่ของพระสงฆ์ ผู้ประพจน์พรหมจรรย์ เป็นสถานที่ร่มรื่น สงบ เหมาะสมแก่การการบำเพ็ญสมณธรรมของพระภิกษุสามเณร ประชาชนทั่วไป วัดเป็นสถาบันอันอุดมคติเพราะเป็นตัวเปลี่ยนทัศนคติพื้นฐานมนุษย์เปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยการตั้ง สังคมอริยสงฆ์ซึ่งมีปัญญาและกรุณาเป็นตัวนำมีความบริสุทธิ์และสะอาดเป็นพื้นฐาน^{๑๑๒} และเป็น สถาบันการศึกษาอบรมของพระสงฆ์และเยาวชนผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา เป็นศูนย์กลางของการ สมาคมพบปะสังสรรค์ ปรีชาหาหรือและบริการด้านต่าง ๆ แก่ชุมชน^{๑๑๓}

สรุปได้ว่า วัดสถานที่ทางพระพุทธศาสนาและเป็นสัญลักษณ์แห่งความดีงามของผู้ที่มี จริย วัตรอันงดงาม อันได้แก่พระภิกษุและสามเณรผู้ใฝ่ในธรรม นอกจากนี้วัดยังเป็นที่พักอาศัยของ พระภิกษุ สามเณร ในการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยและประกอบกิจของสงฆ์ และวัดยังเป็นศูนย์รวม แห่งความเจริญดีงาม และเป็นสถานที่สำคัญในการส่งเสริมอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมที่ผู้คนใช้เป็น รากฐานในการดำเนินชีวิตและเป็นเอกลักษณ์ของชาติ เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทาง พระพุทธศาสนาเป็นปูชนียสถาน เป็นที่พำนักที่อยู่อาศัยของพุทธบริษัท และให้บริการแก่ชุมชน สังคมนั้น ๆ ตามความเหมาะสม ทั้งด้านการปกครอง การเผยแผ่ธรรม ด้านการศึกษาสงเคราะห์ การ สาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์

ตารางที่ ๒.๘ สรุปความหมายของวัด

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
ราชบัณฑิตยสถาน, (๒๕๔๖, หน้า ๑๐๕๙).	คำว่า วัด ไว้ว่าหมายถึงสถานที่ทางศาสนา โดยปรกติมี โบสถ์ วิหาร และที่อยู่ของสงฆ์หรือนักบวช
กรมการศาสนา, (๒๕๔๐, หน้า ๒๒๓).	วัด หมายถึง สถานที่ทางศาสนามีเสนาสนะและอาคาร วัตถุต่าง ๆ เป็นที่พำนักอยู่อาศัยปฏิบัติพระธรรมวินัย และประกอบศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์ตลอดจนเป็นที่ บำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ของพุทธบริษัทโดยทั่วไป
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา แห่งชาติ, (๒๕๔๕, หน้า ๙-๑๐).	๑. วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ๒. สำนักสงฆ์ได้แก่วัดที่กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศ ตั้งวัดแล้วแต่ยังมิได้พระราชทานวิสุงคามสีมา
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา	๑. พระอารามหลวง ได้แก่ วัดที่พระมหากษัตริย์

^{๑๑๒} มาณี ไชยธีรานันต์ศิริ, การติดตามและประเมินสถานภาพการปฏิรูปการเรียนรู้ระดับอุดมศึกษา วารสารสหศาสตร์, ๒๕๔๙, หน้า ๑๓.

^{๑๑๓} สุนทร สุภูตะโยธิน, คู่มือสมณศักดิ์ สำหรับผู้บริหาร, พิมพ์ครั้งที่ ๒., (กรุงเทพมหานคร: กรังปรีซ์ อินเตอร์เนชั่นแนล, ๒๕๔๐), หน้า ๔๒.

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
แห่งชาติ, (๒๕๔๕, หน้า ๑๐.).	พระราชทานเพื่อเป็นเกียรติยศแก่ผู้ที่ดำรงค์ดีลงมาหรือ แก่วัดเองก็ดี ทรงสร้างหรือสร้างขึ้นหรือทรงโปรดให้ ปฏิสังขรณ์และสร้างขึ้นแล้วน้อมเกล้าฯน้อมกระหม่อม ถวายเป็นพระอารามหลวงรวมทั้งวัดที่ประชาชนสร้าง หรือปฏิสังขรณ์และทรงรับไว้เป็นพระอารามหลวงด้วย ๒. วัดราษฎร์ ได้แก่ วัดที่ประชาชนทั่วไปสร้าง ๓. วัดร้าง ได้แก่ วัดที่ไม่มีพระภิกษุสงฆ์พำนักอาศัย
พนม พงษ์ไพบูลย์, (๒๕๓๘, หน้า ๔).	๑. วัดที่มุ่งพัฒนาถาวรวัตถุให้มีความโอ่อ่า ๒. วัดที่มุ่งเน้นปริยัติ มุ่งให้ประชาชน พระเณรได้ศึกษา ในรูปแบบต่าง ๆ ๓. วัดที่มุ่งการปฏิบัติ เช่น วิปัสสนาธุระ เน้นการสร้าง ความสงบในจิตใจ
พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), (๒๕๔๓, หน้า ๔๑๔).	๑. อาราม คือ ความยินดี, ความรื่นรมย์, ความ เพลิดเพลิน, ที่สราญ, สวน, เป็นที่รื่นรมย์ ๒. อาวาสคือวัด, ผู้ครอบครอง, ที่อยู่โดยปรกติหมายถึงที่ อยู่ของพระสงฆ์ ๓. วิหาร คือ วัด ที่อยู่ของพระสงฆ์ ที่ประดิษฐาน พระพุทธรูป คู่กับโบสถ์
สำนักงานเลขาธิการมหาเถรสมาคม, (๒๕๔๒, หน้า ๘).	๑. วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ได้แก่ “อาราม” ตามที่ได้บัญญัติไว้ใน ๒. สำนักสงฆ์ ได้แก่วัดที่กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศ ตั้งวัดแล้ว แต่ยังมีได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา รวมถึงวัดที่ได้รับพระบรมราชานุญาตให้สร้างขึ้น
พระธรรมวรนายก (โอภาส นิรุติเมธี), (๒๕๔๖, หน้า ๑๖๔).	๑. เขตพุทธาวาส ๒. เขตธรรมาวาส ๓. เขตสังฆาวาส
ทินพันธุ์ นาคะตะ, (๒๕๓๓, หน้า ๒๓๕).	๑. วัดเป็นแหล่งกลางของชีวิตทางศาสนาและสังคม ๒. เป็นแหล่งการสมาคม ๓. เป็นที่มาแห่งวัฒนธรรม

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
	๔. เป็นศูนย์กลางของการดำรงชีวิตประจำวัน ๕. เป็นสถานที่ที่ช่วยแก้ไขปัญหาด่าง ๆ ของครัวครอบ ไทยในชนบท
บุญร่วม เทียมจันทร์, (๒๕๔๖, หน้า ๓๙).	นอกจากวัด จะเป็นสถานที่อยู่ของพระสงฆ์เป็นที่พำนักอาศัยของพระภิกษุสามเณรและประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา
พลสันต์ โพธิ์ศรีทอง, (๒๕๓๘, หน้า ๑๙๗).	๑. เป็นสถานที่ศาสนสถานประกอบกิจกรรมสำคัญของชาวพุทธ ๒. เป็นที่อยู่ของบรรพชิต (พระสงฆ์และสามเณร) และฆราวาสที่เกี่ยวข้อง ๓. เป็นที่ศึกษาและปฏิบัติธรรม ตลอดจนการเผยแผ่ศาสนาธรรมของชาวพุทธ
มาณี ไชยธีรานุวัตรศิริ, (๒๕๔๙, หน้า ๑๓).	๑. เป็นสถานที่ของพระสงฆ์ ผู้ประพจน์พรหมจรรย์ ๒. เป็นสถานที่ที่ร่มรื่น สงบ เหมาะสมแก่การการบำเพ็ญสมณธรรมของพระภิกษุสามเณร ประชาชนทั่วไป วัด ๓. เป็นสถานบันอุดมคติเพราะเป็นตัวเปลี่ยนทัศนคติ ๔. เป็นตัวนำมีความบริสุทธิ์และสะอาดเป็นพื้นฐาน
สุนทร สุภูตะโยธิน, (๒๕๔๐, หน้า ๔๒).	๑. เป็นสถาบันการศึกษาอบรมของพระสงฆ์และเยาวชนผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา ๒. เป็นศูนย์กลางของการสมาคมพบปะสังสรรค์ปรึกษาหารือและบริการด้านต่าง ๆ แก่ชุมชน

๒.๓.๒ แนวคิดเกี่ยวกับวัด

จากการศึกษาทบทวนเอกสารและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดในการบริหารจัดการวัดนั้น มีพระมหาเถรผู้ทรงคุณวุฒิและนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญได้ให้ทัศนะของการบริหารจัดการวัด ไว้หลายท่าน ดังนี้

การบริหารหรือการปกครองตามกฎหมายมหาชน ฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ.๒๕๔๑) ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ ได้ระบุให้เจ้าคณะใหญ่ปฏิบัติหน้าที่ผู้ปกครองใน ๕ เขตการปกครอง

ดังนี้ เจ้าคณะใหญ่หนกลาง ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑ ภาค ๒ ภาค ๓ ภาค ๑๓ ภาค ๑๔ และภาค ๑๕ เจ้าคณะใหญ่เหนือ ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๔ ภาค ๕ ภาค ๖ และภาค ๗ เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๘ ภาค ๙ ภาค ๑๐ ภาค ๑๑ และภาค ๑๒ เจ้าคณะใหญ่หนใต้ ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑๖ ภาค ๑๗ และภาค ๑๘ และ เจ้าคณะใหญ่หนธรรมยุต ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาคทุกภาค^{๑๑๔}อีกทั้งการบริหารกิจการคณะสงฆ์นั้น พระสังฆาธิการเป็นบุคลากรอันสำคัญยิ่งของพระพุทธศาสนาในฐานะที่ได้รับมอบหมาย จากพุทธบริษัทให้เป็นผู้ดำเนินการด้านต่าง ๆ ของพระพุทธศาสนา ความเจริญหรือความเสื่อมของพระพุทธศาสนาสัมพันธ์อย่างยิ่งกับคุณภาพของพระสังฆาธิการระดับต่าง ๆ^{๑๑๕} โดยวิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ซึ่งดำรงสืบมาจนถึงปัจจุบันเป็นเวลากว่า ๒,๕๐๐ ปี เป็นข้อมูลให้เราได้ศึกษาเรื่องพุทธวิธีบริหาร นอกจากนี้ยังมีพุทธพจน์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารกระจายอยู่ในพระไตรปิฎก การศึกษาพุทธพจน์เหล่านั้นก็จะทำให้ทราบถึงพุทธวิธีการบริหาร หากใช้หน้าที่ของนักบริหารเป็นกรอบในการพิจารณาหน้าที่ (Function) ของนักบริหาร ตามคำย่อในภาษาอังกฤษว่า POSDC โดยที่ตัวอักษร S คือ Staffing หมายถึง งานบุคลากร เป็นการสรรหาบุคลากรใหม่ การพัฒนาบุคลากรให้เหมาะกับงาน การบริหารงานบุคคลในพระพุทธศาสนา เริ่มตั้งแต่การรับคนเข้ามาบวช ที่ต้องมีการกลั่นกรองโดยคณะสงฆ์ พระพุทธเจ้าทรงมอบความเป็นใหญ่ให้คณะสงฆ์ในการให้การอุปสมบทแก่กุลบุตรตามแบบบัญญัติจตุตถกรรม พระสงฆ์ผู้เป็นประธานในพิธีอุปสมบทเรียกว่าพระอุปัชฌาย์ การรับคนเข้ามาอุปสมบทต้องได้รับความเห็นชอบเป็นเอกฉันท์จากคณะสงฆ์ที่ประชุมพร้อมกันในอุโบสถที่ประกอบพิธีอุปสมบท^{๑๑๖}

อาจกล่าวได้ว่าพุทธวิธีการบริหารของพระพุทธเจ้า เป็นพุทธวิธีการบริหารที่ยึดหลักธรรมาธิปไตยเป็นสำคัญด้วยเหตุผลที่ว่า ผู้บริหารเองก็ต้องประพฤติธรรม และใช้หลักธรรมเป็นหลักในการบริหาร พุทธวิธีบริหารจึงไม่เป็นทั้งเป็นอัตตาธิปไตยและโลกาธิปไตยผู้บริหารที่เป็นอัตตาธิปไตยก็มักจะคำนึงถึงผลประโยชน์ส่วนตนหรือความพอใจของตนเองเป็นที่ตั้งโดยยึดคิดว่าถูกต้องคือ ถูกใจข้าพเจ้า ผู้บริหารประเภทนี้มักลงท้ายด้วยการเป็นเผด็จการ ส่วนผู้บริหารที่เป็นโลกาธิปไตยก็พยายามเอาใจทุกคนเพื่อให้ตนเองอยู่ในตำแหน่งต่อไปได้ เขาพยายามทำให้ถูกใจทุกคนซึ่งก็เป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ ผู้บริหารประเภทนี้ก็มีกหนิปัญหา เมื่อมีปัญหาขัดแย้งเกิดขึ้นภายในองค์กรก็พยายามลอยตัวหนีปัญหา ผู้บริหารที่ดีต้องเป็นธรรมาธิปไตย เขายึดถือคิดว่าถูกต้องไม่จำเป็นต้องถูกใจข้าพเจ้าหรือต้อง

^{๑๑๔} กนก แสนประเสริฐ, **ประมวลพระราชบัญญัติคณะสงฆ์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๙), หน้า ๗๕.

^{๑๑๕} พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), **พิธีมอบประกาศนียบัตรหลักสูตรประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ข.

^{๑๑๖} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีในการบริหาร**, หน้า ๔-๕.

ถูกใจทุกคน เขากล้าตัดสินใจลงมือทำในสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรมโดยไม่พยายามลยตัวหนีปัญหา เขาถือคติว่าอำนาจหน้าที่มาพร้อมกับความรับผิดชอบ เขายอมเสียสละประโยชน์สุขส่วนตนประโยชน์สุขที่ยิ่งใหญ่กว่านั้นคือประโยชน์สุขส่วนรวม ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ถ้าเห็นว่าจะได้ประโยชน์สุขที่ยิ่งใหญ่ เพราะสละประโยชน์สุขเล็กน้อย บุคคลควรสละประโยชน์สุขเล็กน้อย บุคคลควรสละประโยชน์สุขเล็กน้อยเพื่อเห็นแก่ประโยชน์สุขที่ยิ่งใหญ่”^{๑๑๗}

ถึงกระนั้นควรมีการปรับระบบบริหารองค์การชาวพุทธ ในยุคโลกาภิวัตน์ว่า การบริหารองค์การชาวพุทธควรกระจายอำนาจให้มากขึ้นแม้แต่การปกครองคณะสงฆ์ก็ไม่จำเป็นต้องเลียนแบบระบบราชการที่ชักช้าไม่ทันการและคณะสงฆ์อาจจะคิดระบบการปกครองให้มุ่งพัฒนาให้วัดแต่ละวัด ให้เข้มแข็งเป็นที่พึ่งของชุมชนอย่างแท้จริง จากนั้นวัดทั้งหลายก็ต้องสร้างเครือข่ายโยงใยร่วมกันทำงานทั่วประเทศ ทั้งพยายามลดขั้นตอนสายบังคับบัญชาที่ซ้ำซ้อนไม่ทันการ โดยปรับปรุงระบบพระสังฆาธิการหรือทำเอนจิเนียริงให้กับการบริหารกิจการคณะสงฆ์^{๑๑๘} โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับคณะสงฆ์ในปัจจุบันได้จัดรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ออกเป็นสองส่วนด้วยกันคือ การปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางและการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค โดยทั้งสองส่วนมิได้มีอิสระจากส่วนกลาง นั่นคืออยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคมอันเป็นองค์กรปกครองสูงสุด โดยมีสมเด็จพระสังฆราชเป็นประมุขสงฆ์ ในส่วนของการปกครองส่วนภูมิภาคได้แบ่งเขตการปกครองออกเป็น ๔ เขตปกครอง อันได้แก่ ภาค จังหวัด อำเภอ และตำบล โดยมีการคัดเลือกพระภิกษุที่มีความรู้ความสามารถเข้าดำรงตำแหน่งเป็นผู้ปกครองในระดับต่าง ๆ พร้อมทั้งได้กำหนดตำแหน่งพระสังฆาธิการหรือปกครองคณะสงฆ์ตามลำดับชั้นไว้อีกด้วย โดยอำนาจหน้าที่ของการปกครองส่วนภูมิภาคนี้ได้มีกำหนดไว้ในกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๓ (พ.ศ.๒๕๔๑) ไว้อย่างชัดเจน ซึ่งการจัดรูปแบบการปกครองเช่นนี้ ก็เพื่อกระจายอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบไปยังพระภิกษุรูปอื่น ๆ ที่มีความรู้ความสามารถได้เข้ามามีส่วนร่วมในการที่จะช่วยกันดำเนินการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย^{๑๑๙}

กล่าวได้ว่าวัดเป็นองค์กรหลักเป็นฐาน รองรับกิจการคณะสงฆ์และพระศาสนา เป็นหน่วยบริหารและจัดกิจการโดยตรง มีเจ้าอาวาสเป็นผู้บังคับบัญชารองเจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาสเป็นผู้ช่วยในกิจการทั่วไป ไวยาวัจกรเป็นผู้ช่วยงานการศาสนสมบัติ อนึ่ง เจ้าคณะ รองเจ้าคณะ เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาสเป็น “พระสังฆาธิการ”^{๑๒๐} กิจการที่คณะสงฆ์จะต้องทำหรือที่

^{๑๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙.

^{๑๑๘} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *การปกครองคณะสงฆ์ไทย*, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๗๖.

^{๑๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙.

^{๑๒๐} พระธรรมปริยัติโสภณ (วรวิทย์ คงคปญฺโญ), *การพัฒนาพระสังฆาธิการ ภาค ๒ ภาคปฏิบัติการ*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐.

จะต้องถือเป็นฐานะหน้าที่เพราะเป็นการคณะสงฆ์และการพระศาสนาหรือเพราะเกี่ยวกับการคณะสงฆ์และการพระศาสนา มี ๖ ฝ่ายคือ การเพื่อความเรียบร้อยดีงาม (การปกครอง) การศาสนศึกษา การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ การศึกษาสงเคราะห์ และการสาธารณสงเคราะห์^{๑๒๑}

อย่างไรก็ตามนับได้ว่า การบริหารงานของวัดมีความสำคัญในการทำให้วัดสามารถพัฒนาไปในแนวทางที่ถูกต้อง กล่าวคือ ทำให้ภิกษุสงฆ์ สามเณรมีความรู้ความสามารถทำให้ภิกษุสงฆ์สามเณรปฏิบัติปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัย ทำให้วัดสามารถทำหน้าที่เผยแผ่วิถีชีวิตที่ประเสริฐสู่สังคม ทำให้ประชาชนรู้สึกว่าวัดเป็นของชุมชน ทำให้วัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาเล่าเรียน และทำให้วัดมีความร่มรื่นเป็นที่พบบ้านนันทนาการของประชาชน^{๑๒๒} และคุณสมบัติของบุคลากรทางการปกครองในองค์กรคณะสงฆ์ไว้ว่า ตามกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๒๔ (พ.ศ.๒๕๔๑) ได้กำหนดคุณสมบัติของพระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งพระสังฆาธิการไว้ใน หมวด ๒ ข้อ ๖ ความว่า พระภิกษุผู้จะดำรงตำแหน่งตามข้อ ๔ ต้องมีคุณสมบัติทั่วไปดังต่อไปนี้ ๑) มีพรรษาสมควรแก่ตำแหน่ง ๒) มีความรู้สมควรแก่ตำแหน่ง ๓) มีความประพฤติเรียบร้อยตามพระธรรมวินัย ๔) เป็นผู้ฉลาดสามารถในการปกครองคณะสงฆ์ ๕) ไม่เป็นผู้มีร่างกายทุพพลภาพไร้ความสามารถ หรือมีจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ หรือเป็นโรคเรื้อน หรือเป็นวัณโรคในระยะอันตรายจนเป็นที่น่ารังเกียจ ๖) ไม่เคยต้องคำวินิจฉัยลงโทษในอธิกรณ์ที่พึงรังเกียจมาก่อน และ ๗) ไม่เคยถูกถอดถอนหรือถูกปลดจากตำแหน่งใด เพราะความผิดมาก่อน และในการกำหนดคุณสมบัติในข้อ ๖ นี้ เป็นคุณสมบัติหลักของผู้ที่จะมาดำรงตำแหน่งพระสังฆาธิการ ไม่ว่าจะเป็นชั้นใดๆ ก็ตาม ให้ถือเอาคุณสมบัติตามข้อ ๖ นี้ เป็นหลักพิจารณาเป็นเบื้องต้น และต้องพิจารณาทุกข้อ ตั้งแต่ (๑) จนถึง (๗) นั้นเอง เพราะเป็นคุณสมบัติหลัก^{๑๒๓} สอดคล้องกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ระบุถึง กฎมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๕ (พ.ศ.๒๕๓๕) ข้อ ๕ ซึ่งกล่าวถึง กิจการที่คณะสงฆ์จะต้องปฏิบัติซึ่งสามารถแยกพิจารณาได้ ๖ ด้าน ดังนี้ ๑) การเพื่อความเรียบร้อยดีงามหรือการปกครอง ๒) การศาสนศึกษา ๓) การศึกษาสงเคราะห์ ๔) การเผยแผ่ ๕) การสาธารณูปการ และ ๖) การสาธารณสงเคราะห์ โดยวิธีดำเนินงานการทั้ง ๖ ให้

^{๑๒๑} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ), การคณะสงฆ์และการพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๘.

^{๑๒๒} พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต), การเมืองมิใช่เรื่องของสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๐๑.

^{๑๒๓} พระศรีศาสนวงศ์ (มีชัย วีรปญโญ), อธิบายกฎหมายเถรสมาคม, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาสน์ การพิมพ์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๙-๒๐.

เป็นไปตามที่กำหนดในระเบียบมหาเถรสมาคมแต่บางกิจการคงเป็นไปตามจารีตคือปฏิบัติตามจารีตที่มีอยู่^{๑๒๔}

กรมการศาสนาระบุว่า วัด คือ สถานที่ทางศาสนาตามปกติแล้วจะมีเสนาสนะและอาคารวัตถุต่าง ๆ เป็นที่พำนักอยู่อาศัยศึกษาปฏิบัติธรรมวินัยและประกอบศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์ตลอดจนเป็นที่บำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ของพุทธบริษัทโดยทั่วไป^{๑๒๕}และหลักการบริหารวัดสมัยใหม่ ดังนี้

๑. การสร้างค่านิยม ได้แก่ การสร้างฉันทะให้เกิด ทั้งแก่ผู้บริหารเองด้วย และผู้ที่อยู่ในโครงสร้างการบริหารนั้นด้วย เพื่อให้เกิดแนวคิดและการประพฤติปฏิบัติเป็นไปในแนวทางระบบ แบบแผนที่ได้วางไว้ เพื่อการบริหารวัด จะเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผลอย่างสูงสุด

๒. จัดโครงสร้าง ได้แก่ การสร้างรูปแบบระบบการบริหารให้เหมาะสม เป็นไปตามเป้าหมาย หรือจุดประสงค์ที่ได้วางไว้ โครงสร้างจึงถือว่าเป็นส่วนสำคัญอีกส่วนหนึ่ง ในการสร้างความสำเร็จให้แก่การบริหารวัดของท่าน

๓. จัดระบบงาน ได้แก่ การจัดการบริหารต่าง ๆ ที่อยู่ภายในวัด ให้เป็นไปอย่างมีระบบ และเป็นระเบียบเพื่อไม่ให้เกิดความสับสนในการดำเนินงานและเป็นการง่ายแก่การตรวจสอบ

๔. จัดกิจกรรม ได้แก่ การสร้างรูปแบบในเชิงปฏิบัติ ให้สอดคล้องกับการบริหารงาน เพื่อให้การบริหารงานเป็นไปในด้านทฤษฎีและการปฏิบัติ

๕. บุคลากร ได้แก่ บุคคลผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบริหารงานไม่ว่าจะเป็นผู้บริหารหรือผู้อยู่อาศัยในวัดนั้น ๆ การเลือกบุคคลให้เหมาะสมกับความรู้ความสามารถ เป็นสิ่งที่ควรตระหนักอย่างยิ่ง เพราะการบริหารงานของท่านจะสำเร็จหรือไม่ ส่วนนี้นับว่าเป็นส่วนสำคัญ ดังนั้นจึงควรเลือกใช้บุคคลให้เหมาะสม

๖. เสริมทักษะ ได้แก่ การสร้างความรู้เพิ่มเติมแก่บุคลากรที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เพื่อให้การบริหารงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพเช่นกัน

๗. กลยุทธ์ ได้แก่ วิธีการหรือกลวิธีที่ท่านเลือกใช้ในการบริหารนั้น ระบบ รูปแบบ ต้องเหมาะสมกับปัจจัยต่างๆ ที่กล่าวมาแล้ว^{๑๒๖}

โดยวัดภารกิจที่สำคัญของการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในแต่ละด้าน ดังนี้

^{๑๒๔} สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, **กฎหมายเถรสมาคม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๕.

^{๑๒๕} กรมการศาสนา, **ความหมายของวัด**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐๖ -๑๐๗.

^{๑๒๖} สำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, **วัดพัฒนา ๔๖**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนา, ๒๕๔๖), หน้า ๔๖-๔๘.

๑. ด้านศาสนศึกษา หมายถึง การจัดการศึกษาปริยัติธรรมและการศึกษาอื่น ๆ อันควรแก่สมณะ ซึ่งได้แก่การศึกษาพระปริยัติธรรม หรือการศึกษาธรรมบาลี ซึ่งปัจจุบันได้จำแนกเป็นสองส่วน คือ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม บาลี และการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ

๒. ด้านศึกษาสงเคราะห์ เป็นการจัดการศึกษาสงเคราะห์แก่ประชาชนทั่วไป ปัจจุบันมีการดำเนินการดังนี้ ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด โรงเรียนราชภัฏสงเคราะห์ที่วัดสนับสนุน

๓. ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม เป็นการเผยแผ่ศาสนาธรรม ดำเนินการใน ๒ ลักษณะ คือ เป็นโครงการปฏิบัติสืบเนื่องและเป็นโครงการเฉพาะกิจปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาล

๔. ด้านสาธารณสงเคราะห์ เป็นงานเกี่ยวกับการสงเคราะห์ชุมชนและสังคมโดยมีวัดและพระภิกษุเป็นแกนนำ ได้แก่ โครงการอุปสมบทและบรรพชาพระภิกษุสามเณรภาคฤดูร้อน โครงการสงเคราะห์พระภิกษุสามเณรและวัดที่ประสบภัยและขาดแคลน วัดและเจ้าอาวาส พระภิกษุเป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชนและสังคม เช่น ให้สถานที่เป็นที่จัดประชุมอบรมเยาวชนและประชาชนด้านอาชีพต่าง ๆ การสร้างถนนเข้าหมู่บ้าน การซ่อมทรัพย์ ให้สถานที่เป็นแหล่งประปาหมู่บ้าน การสนับสนุนทุนการศึกษาเด็กนักเรียน การช่วยเหลือผู้ป่วยผู้ยากไร้ เป็นต้น

๕. ด้านสาธารณูปการ เป็นงานที่เกี่ยวกับการพัฒนาวัด ด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้วัดเอื้อประโยชน์ตามภารกิจของวัดในด้านอื่น ๆ การพัฒนาเหล่านี้ ได้แก่ การดูแลบำรุงรักษาสาธารณสมบัติของวัด การดูแลรักษาและก่อสร้างอาคารสถานที่ เช่น พระอุโบสถ เมรุ อาคารเรียน หอธรรม กุฏิ ศาลาการเปรียญ เป็นต้น งานสาธารณูปการแต่ละวัดจะไม่เท่าเทียมกันมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับขนาดเศรษฐกิจ ความต้องการของชุมชนและบารมีของเจ้าอาวาสหรือพระสงฆ์ในวัดเป็นสำคัญ ทั้งนี้ทางวัดจะได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกรมการศาสนาเป็นบางส่วนเรียกว่า เงินอุดหนุนบูรณะวัด

๖. ด้านการปกครอง งานปกครองของสงฆ์ อาศัยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ โดยลำดับชั้นการปกครองคณะสงฆ์ ไว้ดังนี้ มาตรา ๒๐ คณะสงฆ์ต้องอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม การจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎหมายมหาเถรสมาคม และกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๕ พ.ศ. ๒๕๒๓ ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ หมวด ๒ ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางและหมวด ๓ ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค^{๑๒๗}

^{๑๒๗} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, *สาระสำคัญของภารกิจแต่ละด้าน*, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๗๗.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้กล่าวถึง การบริหารวัดบวรนิเวศวิหารที่สำคัญ ๆ ดังนี้

๑. ตั้งกรรมการสงฆ์ไว้เพื่อปรึกษาการวัด เลือกเอาพระผู้ใหญ่ในวัดโดยอนุมัติแห่งสงฆ์
๒. จัดให้พระผู้เป็นกรรมการสงฆ์เป็นเจ้าหน้าที่ทำการจัด แยกเป็นแผนก ดังจัดไว้แล้วครั้งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงครองวัด เติมเจ้าหน้าที่รักษาปูชนียวัตถุ เจ้าหน้าที่รักษาพระอาม เจ้าหน้าที่ดูการนวรรรม เจ้าหน้าที่ดูการศึกษา
๓. จัดหน้าที่อุปฐากวัด ให้ทำบัญชีคนเช่า และจำนวนคนเช่า ให้เป็นหลักฐาน ค่าเช่าที่เก็บได้ให้ลงในบัญชีรายได้ และให้เก็บรักษาไว้ที่วัด รายจ่ายก็ให้จดลงในบัญชีมิไวยาวัจกรทำการตามแผนก

๔. พระผู้ทำการสงฆ์ให้ได้รับบำรุงโดยชื่อว่า นิตยภัตต์ คฤหัสถ์ผู้ทำการวัดให้ได้รับเกื้อกูล

๕. ให้จัดทะเบียนภิกษุสามเณร เด็กวัดอุปฐาก ภิกษุสามเณร ผู้อยู่ประจำและคนอาศัยชั่วคราว

๖. สำรวจบัญชีเลขวัดให้ได้จริง ไม่มีตัวโดยประการไร ให้จำหน่ายโดยจะแจ้ง
๗. มีการจัดทุกการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรโดยการตั้งมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ดังคำตรัสที่ว่า ..ในสมัยที่ข้าพเจ้าครองวัด การบำรุงรักษาของกลางร่วงรอยลงพระภิกษุมิอดิเรกลาถน้อยลง จะพันฟูการถวายเป็นกลางขึ้นไม่สะดวก เมื่อจัดตั้งมหามกุฏราชวิทยาลัยขึ้น คณะกรรมการฝ่ายคฤหัสถ์ได้บอกบุญชักชวนทายาททายาทาภิบาลบริจาทรทรัพย์เพื่อบำรุงจัดรวบรวมเป็นสมบัติของวิทยาลัยขึ้นได้ และจัดเป็นทุนนอนจำนวนหนึ่งด้วย สมบัติของวิทยาลัยที่มีใช้ทุนนอนมีคติอย่างของกลางจ่ายเป็นสาธารณแก่วัดทั้งหลายได้ มีทุนมากขึ้นโดยลำดับ ในเวลาการที่วิทยาลัยร่วงรอยลง มีผู้บริจาคเกื้อกูลน้อยนัก นอกจากของหลวงบริจาตประจำปี แม้เช่นนี้ ยังบำรุงการเรียนพระศาสนาอยู่ได้ตลอดมาจนทุกวันนี้ ที่ได้ขยายกว้างขวางออกไปอีกเพราะเหตุแห่งทุนนอน^{๑๒๘}

นอกจากนี้พระมหาเถระผู้ทรงคุณวุฒิได้ให้แนวคิดในการบริหารวัด ว่า ต้องปฏิบัติให้ได้ตามหลัก สะอาด สว่าง และสงบ ดังนี้

๑. สะอาด หมายถึง การดูแลและการจัดการวัดที่ดี ไม่สกปรกรกรุงรัง จัดเสนาสนะเป็นระเบียบเรียบร้อย เป็นที่เกศศรัทธาปสาทะแก่ผู้มาพบเห็น ไม่สร้างความขุ่นข้องใจแก่ผู้มาเยือน
๒. สว่าง หมายถึง การจัดวัดที่ดูโปร่ง สบายตาม ไม่รกทึบ หรือมีความสลับซับซ้อน เน้นความเรียบง่ายและประโยชน์ให้สอยสูงสุด

^{๑๒๘} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ตำนานวัดบวรนิเวศวิหาร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๘๔.

๓. สงบ หมายถึง วัดเป็นสถานที่ที่สงบจากอบายมุข ไม่มีเสียงอึกทีกกรึกโครม ร่มเย็นเป็นสุข ด้วยสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ^{๑๒๙}

สอดคล้องกับกฎหมายมหาชน ฉบับที่ ๑๕ ข้อที่ ๕ ว่าด้วยเรื่อง การบริหารกิจการคณะสงฆ์ ได้แก่ กิจการที่คณะสงฆ์จะต้องถือเป็นธุระหน้าที่ เพราะเป็นการคณะสงฆ์และการพระศาสนา หรือเพราะเกี่ยวกับการคณะสงฆ์และการพระศาสนา มี ๖ ฝ่าย คือ

๑. การเพื่อความเรียบร้อยดีงาม
๒. การศาสนศึกษา
๓. การศึกษาสงเคราะห์
๔. การเผยแผ่พระพุทธศาสนา
๕. การสาธารณูปการ
๖. การสาธารณสงเคราะห์

วิธีดำเนินการทั้ง ๖ ให้เป็นไปตามที่กำหนดในระเบียบมหาเถรสมาคม แต่บางการคงเป็นไปตามจารีต คือ ปฏิบัติตามจารีตก็มีอยู่^{๑๓๐}

โดยการบริหารวัด/การปกครองคณะสงฆ์ หรือการบริหารคณะสงฆ์ ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาเป็นการปกครองเพื่อการศึกษา การปกครองและความสงบเรียบร้อยที่เกิดจากการปกครองนั้น มิใช่เป็นจุดหมายในตัว แต่เป็นเพียงปัจจัยคือสภาพเอื้อ เพื่อช่วยให้แต่ละบุคคลบรรลุจุดหมายแห่งการศึกษาหรือเพื่อเป็นหลักประกันของการศึกษาทั้งสิ้น ถ้าไม่ปกครองด้วยการศึกษา ก็ต้องปกครองด้วยอำนาจเมื่อปกครองด้วยอำนาจก็เกิดความรู้สึกในเชิงปฏิบัติ ที่เอียงไปในทางที่จะขัดแย้งกัน ด้วยเหตุนี้ การปกครองแบบใช้อำนาจจึงก่อให้เกิดปัญหาเริ่มตั้งแต่เกิดความขัดแย้งในจิตใจเป็นต้นไป ทำให้ยังต้องเพิ่มการใช้อำนาจ ใช้อำนาจ และจะเน้นการลงโทษมากยิ่งขึ้นตามลำดับไม่ใช่การปกครองแบบพยายามสร้างคนดี แต่เป็นการปกครองแบบพยายามกำจัดคนเลวนั่นเอง^{๑๓๑}

อาจกล่าวได้ว่า การบริหารวัด หมายถึง การจัดการ งาน เงิน คน วัสดุ แผนงาน เพื่อให้การดำเนินการภายในวัดเป็นไปอย่างราบรื่น เกิดประโยชน์ต่อสังคม โดยบุคคลเป็นผู้สร้างงาน ทำงาน

^{๑๒๙} สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, **วัดพัฒนา ๕๐**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐), หน้า ๒๖-๒๗.

^{๑๓๐} สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, **กฎหมายมหาชน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๕), หน้า ๑๕.

^{๑๓๑} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **การปกครองคณะสงฆ์ไทย**, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๓๙), หน้า ๗๘.

และแก้ไข^{๑๓๒} และยังเป็นการดำเนินการบริหารและปกครองภิกษุสงฆ์ สามเณรและศิษย์วัด ให้สอดคล้องกับระบบการพัฒนาวัดที่เอื้อต่อการเผยแผ่พุทธศาสนาธรรมแก่ชุมชน^{๑๓๓} หน้าที่สำคัญหรือกิจการที่คณะสงฆ์จะต้องทำ หรือที่จะต้องถือเป็นธุระหน้าที่เพราะเป็นการคณะสงฆ์และการพระศาสนา หรือเพราะเกี่ยวกับการคณะสงฆ์ และการพระศาสนา มี ๖ ฝ่ายคือ การเพื่อความเรียบร้อยดีงาม (การปกครอง) การศาสนศึกษา การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ การศึกษา สงเคราะห์ และการสาธารณสงเคราะห์^{๑๓๔} อีกทั้งการบริหารวัดนั้นมีความสำคัญที่ การดูแลรักษาตน การปกครอง ดูแล รักษาหมู่คณะ คือ พระภิกษุทั้งวัด รวมทั้งสามเณร และคฤหัสถ์ที่มีที่อยู่หรือพำนักอยู่ในวัด และทั้งการจัดการกิจการของวัด ซึ่งจะมีทั้งกิจกรรมต่าง ๆ พิธีกรรมต่าง ๆ และ การจัดการทางการเงิน และทรัพย์สินอื่น ๆ ของวัดอันเป็นส่วนรวมของพระภิกษุทั้งวัด^{๑๓๕} โดยการที่เจ้าอาวาสใช้ความรู้ ความสามารถและประสบการณ์ในการตัดสินใจ ดำเนินงานด้านปกครอง เผยแผ่ศาสนาธรรม ศาสนศึกษา สาธารณูปการและสาธารณสงเคราะห์ให้ประสบผลสำเร็จภายใต้ความร่วมมือทั้งบุคคลภายในวัดและภายนอกวัด^{๑๓๖}

อย่างไรก็ดีการบริหารวัดอาจเปรียบได้เป็น ๗ โรง คือ

๑. วัดเป็นโรงธรรม ได้แก่ ต้องพัฒนาวัดให้เป็นที่สอนธรรมะ ให้เป็นสถานที่เทศน์ วัดใดไม่มีการสอนธรรมะประชาชน ไม่มีการเทศน์ตลอดจนการไหว้พระสวดมนต์ร่วมกับประชาชน วัดนั้นจะค่อย ๆ เสื่อมไป

๒. วัดเป็นโรงทีม คือ เป็นที่สวดศพ เป็นที่เก็บศพ เป็นที่ฝังศพ นี่เป็นผลประโยชน์ที่วัดจะต้องมีอยู่ และอย่าไปรังเกียจศพ เพราะคนบ้านไหนก็อยากตายอยู่บ้านนั้น อยากจะเผาอยู่วัดนั้น

๓. วัดเป็นโรงละคร คือ เป็นโรงหนังโรงละคร ต้องจัดที่ส่วนหนึ่งไว้ประจำอย่าไปรังเกียจโขงหนังละคร เพราะนั่นเป็นการแสดงพื้นบ้าน เท่ากับว่าเจ้าอาวาสวัดนั้น ๆ ได้ศิลปินไว้ใช้งานในงานต่าง ๆ

^{๑๓๒} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), “พระสงฆ์กับกรมศาสนา” ใน กรมการศาสนาสู่ทศวรรษแห่งการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐๒.

^{๑๓๓} พระเทพปริยัติมุนี (สมคิด เขมจารี), การคณะสงฆ์และการศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๔.

^{๑๓๔} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณโณ), การคณะสงฆ์ และการพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๙.

^{๑๓๕} พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคโล), การบริหารวัด, หน้า ๓๐.

^{๑๓๖} พระวิบูลธรรมวาที (วิบูล กัลยาโณ), “พระสังฆาธิการกับวัด” ในที่ระลึกงานสมโภช ฉลองพระบัญชาแต่งตั้งเจ้าคณะจังหวัดศรีสะเกษ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๓๑.

๔. วัดเป็นโรงพยาบาล วัดจะต้องให้การดูแลเอาใจใส่ประชาชนในเรื่องสุขภาพพลานามัย แต่ก่อนแต่โรมาพระสงฆ์นอกจากมีความรู้ในทางธรรมะแล้ว ท่านมักจะเรียนเรื่องสมุนไพรต่าง ๆ ให้การสงเคราะห์ประชาชนด้วยการบำบัดรักษา

๕. วัดเป็นโรงเรียน ปัจจุบันแม้ไม่ได้สอนในศาลาวัด แต่เจ้าอาวาสจะต้องมีบทบาทในโรงเรียนด้วยการให้เห็นว่าโรงเรียนเป็นโรงเรียนวัด

๖. วัดเป็นโรงแรม หมายถึง การทำวัดให้เป็นที่พักต้อนรับประชาชน เป็นที่ปฏิสังขรณ์เป็นที่พักพิงสำหรับพระอาคันตุกะ หรือเป็นที่พึ่งพิงอาศัยของประชาชนเมื่อเกิดภัยพิบัติ

๗. วัดเป็นโรงงาน คือ วัดต้องมีการก่อสร้างพระสังฆาธิการแห่งวัดนั้น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส หรือพระในวัดต้องมีฝีมือ และเนื่องจากวัดมีการก่อสร้างนั่นเอง การพัฒนาฝีมือของพระเถระในการส่งไปคุมงาน ไปดูงาน ไปศึกษางานกับช่างหรือการผลิตช่างมีความสำคัญ^{๑๓๗}

สรุปได้ว่า การบริหารวัดที่ดีและเกิดความมั่นคงในทางพระพุทธศาสนา คือการดูแลรักษาตนเอง เรียกว่า “กายบริหาร” ไปจนถึงการปกครอง ดูแล รักษา หมั่นคณะภายในวัด อันได้แก่ หมู่พระภิกษุ ชื่อว่า “พระสงฆ์” และสามเณร อุบาสก อุบาสิกา ขวรวาส ที่มีที่อยู่หรือพำนักอยู่ในวัด รวมทั้งการจัดการกิจการของวัด เรียกว่า “การบริหารวัด” และ “การปกครองคณะสงฆ์” ในสังฆมณฑลทั่วประเทศ

ตารางที่ ๒.๗ สรุปแนวคิดเกี่ยวกับวัด

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
------------	------------

^{๑๓๗} กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, **วัดพัฒนา ๔๓**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๒-๑๓๘.

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
กนก แสนประเสริฐ, (๒๕๔๙, หน้า ๗๕).	๑. เจ้าคณะใหญ่หนกลาง ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑ ภาค ๒ ภาค ๓ ภาค ๑๓ ภาค ๑๔ และภาค ๑๕ ๒. เจ้าคณะใหญ่เหนือ ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๔ ภาค ๕ ภาค ๖ และภาค ๗ ๓. เจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๘ ภาค ๙ ภาค ๑๐ ภาค ๑๑ และภาค ๑๒ ๔. เจ้าคณะใหญ่หนใต้ ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑๖ ภาค ๑๗ และภาค ๑๘ และ ๕. เจ้าคณะใหญ่หนธรรมยุต ปฏิบัติหน้าที่ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาคทุกภาค
พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม), (๒๕๔๙, หน้า ข).	พระสังฆาธิการเป็นบุคลากรอันสำคัญยิ่งของพระพุทธศาสนาในฐานะที่ได้รับมอบหมาย จากพุทธบริษัทให้เป็นผู้ดำเนินกิจการด้านต่าง ๆ
พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต), (๒๕๓๙, หน้า ๗๖).	๑. การบริหารองค์การชาวพุทธควรกระจายอำนาจให้มากขึ้นแม้แต่การปกครองคณะสงฆ์ ๒. คณะสงฆ์อาจจะคิดระบบการปกครองให้มุ่งพัฒนาให้วัดแต่ละวัด ๓. วัดทั้งหลายก็ต้องสร้างเครือข่ายโยงใยร่วมกันทำงานทั่วประเทศ
พระธรรมปริยัติโสภณ (วรวิทย์ คงคปณฺโญ), (๒๕๕๐, หน้า ๑๐).	๑. เป็นหน่วยบริหารและจัดกิจการโดยตรง มีเจ้าอาวาสเป็นผู้บังคับบัญชารองเจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาสเป็นผู้ช่วยในกิจการทั่วไป ๒. ไวยาวัจกรเป็นผู้ช่วยงานการศาสนสมบัติ อนึ่ง เจ้าคณะ รองเจ้าคณะ เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาสเป็น“พระสังฆาธิการ”
พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺ)	๑. การเพื่อความเรียบร้อยดีงาม (การปกครอง)

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
โณ), (๒๕๔๕, หน้า ๙).	๒. การศาสนศึกษา ๓. การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ๔. การสาธารณูปการ ๕. การศึกษาสงเคราะห์ ๖. การสาธารณสงเคราะห์
พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต), (๒๕๔๓, หน้า ๑๐๑).	๑. ทำให้วัดสามารถพัฒนาไปในแนวทางที่ถูกต้อง ๒. ทำให้วัดสามารถทำหน้าที่เผยแผ่วิถีชีวิตที่ประเสริฐสู่สังคม ๓. ทำให้ประชาชนรู้สึกที่วัดเป็นของชุมชน ๔. ทำให้วัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาเล่าเรียน ๕. ทำให้วัดมีความร่มรื่นเป็นที่พบบปะนันทนาการของประชาชน
พระศรีศาสนวงศ์ (มีชัย วีรปญโญ) (๒๕๕๑, หน้า ๑๙-๒๐).	๑. มีพรชาสมควรแก่ตำแหน่ง ๒. มีความรู้สมควรแก่ตำแหน่ง ๓. มีความประพฤติเรียบร้อยตามพระธรรมวินัย ๔. เป็นผู้ฉลาดสามารถในการปกครองคณะสงฆ์ ๕. ไม่เป็นผู้มีร่างกายทุพพลภาพไร้ความสามารถ หรือมีจิตฟั่นเฟือนไม่สมประกอบ หรือเป็นโรคเรื้อน หรือเป็นวัณโรคในระยะอันตรายจนเป็นที่น่ารังเกียจ ๖. ไม่เคยต้องคำวินิจฉัยลงโทษในอธิกรณ์ที่พึงรังเกียจ ๗. ไม่เคยถูกถอดถอนหรือถูกปลดจากตำแหน่งใด เพราะความผิดมาก่อน และในการกำหนดคุณสมบัติ
สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, (๒๕๔๕, หน้า ๑๕).	๑. การเพื่อความเรียบร้อยดีงามหรือการปกครอง ๒. การศาสนศึกษา ๓. การศึกษาสงเคราะห์ ๔. การเผยแผ่ ๕. การสาธารณูปการ ๖. การสาธารณสงเคราะห์
กรมการศาสนา, (๒๕๔๒, หน้า ๑๐๖-๑๐๗).	๑. สถานที่ทางศาสนาตามปกติแล้วจะมีเสนาสนะและอาคารวัตถุต่าง ๆ

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
	๒. เป็นที่พำนักอยู่อาศัยศึกษาปฏิบัติธรรมวินัยและประกอบศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์ ๓. เป็นที่บำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ของพุทธบริษัทโดยทั่วไป
สำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, (๒๕๔๖, หน้า ๔๖-๔๘).	๑. การสร้างค่านิยม ๒. จัดโครงสร้าง ๓. จัดระบบงาน ๔. จัดกิจกรรม ๕. บุคลากร ๖. เสริมทักษะ ๗. กลยุทธ์
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา แห่งชาติ, (๒๕๔๔, หน้า ๑๗๗).	๑. ด้านศาสนศึกษา ๒. ด้านศึกษาสงเคราะห์ ๓. ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม ๔. ด้านสาธารณะสงเคราะห์ ๕. ด้านสาธารณูปการ ๖. ด้านการปกครอง
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา วชิรญาณวโรรส, (๒๕๔๐, หน้า ๘๔).	๑. ตั้งกรรมการสงฆ์ไว้เพื่อปฎิภาณการวัด เลือกเอาพระ ผู้ใหญ่ในวัดโดยอนุมัติแห่งสงฆ์ ๒. จัดให้พระผู้เป็นกรรมการสงฆ์เป็นเจ้าหน้าที่ทำการจัด แยกเป็นแผนก ๓. จัดหน้าที่อุปฐากวัด ให้ทำบัญชีคนเช่า และจำนวน คนเช่า ให้เป็นหลักฐาน ๔. พระผู้ทำการสงฆ์ให้ได้รับบำรุงโดยชื่อว่า นิตยภัตต์ คฤหัสถ์ผู้ทำการวัดให้ได้รับเกื้อกูล ๕. ให้จดทะเบียนภิกษุสามเณร เด็กวัดอุปฐาก ภิกษุ สามเณร ผู้อยู่ประจำและคนอาศัยชั่วคราว ๖. สำนวนบัญชีเลขวัดให้ได้จริง ไม่มีตัวโดยประการไร ให้ จำหน่ายโดยจะแจ้ง ๗. มีการจัดทุกการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณร
สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ,	๑. สะอาด หมายถึง การดูแลและการจัดการวัดที่ดี

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
(๒๕๕๐, หน้า ๒๖-๒๗).	๒. สว่าง หมายถึง การจัดวัดที่ดูโปรง สบายตาม ไม่รกทึบ ๓. สงบ หมายถึง วัดเป็นสถานที่ที่สงบจากอบายมุข
สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, (๒๕๔๕, หน้า ๑๕).	๑. การเพื่อความเรียบร้อยดีงาม ๒. การศาสนศึกษา ๓. การศึกษาสงเคราะห์ ๔. การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ๕. การสาธารณูปการ ๖. การสาธารณสงเคราะห์
พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตโต), (๒๕๓๙, หน้า ๗๘).	๑. การปกครองเพื่อการศึกษา ๒. การปกครองและความสงบเรียบร้อย ๓. การปกครองเป็นปัจจัยคือสภาพเอื้อ เพื่อช่วยให้แต่ละบุคคลบรรลุจุดหมายแห่งการศึกษา ๔. การปกครองแบบใช้อำนาจจึงก่อให้เกิดปัญหาเริ่มตั้งแต่เกิดความขัดแย้งในจิตใจเป็นต้นไป ๕. การปกครองแบบพยายามสร้างคนดี ๖. การปกครองแบบพยายามกำจัดคนเลวนั่นเอง
พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ), (๒๕๔๕, หน้า ๙).	๑. การเพื่อความเรียบร้อยดีงาม (การปกครอง) ๒. การศาสนศึกษา ๓. การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ๔. การสาธารณูปการ ๕. การศึกษาสงเคราะห์ ๖. การสาธารณสงเคราะห์
กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, (๒๕๔๓, หน้า ๑๓๒-๑๓๘).	๑. วัดเป็นโรงพยาบาล ๒. วัดเป็นโรงเรียน ๓. วัดเป็นโรงละคร ๔. วัดเป็นโรงพิมพ์ ๕. วัดเป็นโรงเรียน ๖. วัดเป็นโรงแรม ๗. วัดเป็นโรงงาน

๒.๓.๓ แนวคิดเกี่ยวกับวัดกับการพัฒนาทักษะชีวิต

วัดเป็นสถานที่พึ่งทางจิตใจ ในการพัฒนาทักษะชีวิตตามความหมายทั่วไป หมายถึงความสามารถของบุคคล ที่พยายามจะขัดเกลา ความคิด จิตใจ และพฤติกรรม ให้เป็นไปในทางที่ถูกต้องหรือความสามารถของผู้ปฏิบัติธรรม ในการเข้าใจชีวิต และสิ่งแวดล้อมที่กำลังเผชิญอยู่อย่างถูกต้อง สามารถคาดการณ์การแสวงหาแนวทางต่าง ๆ เพื่อประกอบการพิจารณา ในการตัดสินใจอย่างวิเคราะห์ และสมเหตุสมผล

ความหมายขององค์การอนามัยโลก (WHO) ทักษะชีวิตจะต้องมีองค์ประกอบทักษะชีวิต ซึ่งสามารถแบ่งตามพฤติกรรมการเรียนรู้ได้ ๓ ด้าน คือ

ด้านพุทธิพิสัย ได้แก่ ความคิดวิเคราะห์ วิจัย เป็นความสามารถที่จะวิเคราะห์ แยกแยะข้อมูล ข่าวสาร ปัญหา และสถานการณ์ต่างๆ รอบตัว ความคิดสร้างสรรค์ เป็นความสามารถในการคิดออกไปอย่างกว้างขวางโดยไม่ยึดติดอยู่ในกรอบ

ด้านจิตพิสัย ความตระหนักรู้ในตน เป็นความสามารถค้นหา และเข้าใจในจุดดี จุดด้อยของตนเองและความแตกต่างที่บุคคลอื่นมีกับบุคคลอื่น ไม่ว่าจะในแง่ ความสามารถ เพศ วัย ระดับการศึกษา ศาสนา สีผิว ท้องถิ่น สุขภาพ

ความเห็นใจผู้อื่น เป็นความสามารถในการเข้าใจ ความรู้สึกและเห็นอกเห็นใจบุคคลที่แตกต่างจากเรา ไม่ว่าจะในด้านเพศ วัย ระดับการศึกษา ศาสนา สีผิว ท้องถิ่น สุขภาพ

ความภูมิใจในตนเอง หมายถึง ความรู้สึกที่ตนเองมีคุณค่า

ความมั่นใจ รู้จักให้ รู้จักรับ ค้นพบ และภูมิใจ ในความสามารถต่าง ๆ เช่น สังคม ดนตรี กีฬา และศิลปะของตนเอง โดยมีได้สนใจอยู่กับรูปร่างหน้าตา เสน่ห์ หรือความสามารถทางเพศ หรือการเรียนเก่งเท่านั้น

ความรับผิดชอบต่อสังคม หมายถึง ความรู้สึกที่ตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

ด้านทักษะพิสัย ทักษะการสร้างสัมพันธภาพและการสื่อสาร เป็นความสามารถในการใช้คำพูด และภาษาท่าทางเพื่อสื่อสารความรู้สึก นึกคิดของตนเอง และความสามารถในการรับรู้ความรู้สึกนึกคิด ของอีกฝ่ายหนึ่ง ไม่ว่าจะในการแสดงความต้องการ ความชื่นชม การปฏิเสธ การสร้างสัมพันธภาพ^{๑๓๘}

ทักษะการตัดสินใจและการแก้ปัญหา เป็นความสามารถในการรับรู้ปัญหา สาเหตุของปัญหา หาทางเลือก วิเคราะห์ข้อดีข้อเสีย ของแต่ละทางเลือก ประเมินทางเลือก ตัดสินใจ เลือกทางแก้ปัญหาที่เหมาะสมและลงมาแก้ปัญหาได้อย่างถูกต้องเหมาะสม การแก้ปัญหาแบบหลักการกว้าง ๆ ว่า ผู้ปฏิบัติธรรมควรที่จะมีโอกาสดำเนินชีวิตเป็นสามเณร เพื่อจะเข้าสู่สมณธรรมะได้โดยง่าย

^{๑๓๘} สมใจ ปราบผล, **ทักษะชีวิตแบบมีส่วนร่วม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ บริษัท แคนดิด มีเดีย จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๑๐ - ๑๒.

ปลูกฝังเยาวชนให้เป็นอภิชาตบุตร โดยการปรับปรุงสภาพแวดล้อม หรือการอบรมสั่งสอน ฝึกฝนจิตของเยาวชนให้มีจิตคิดเสียสละ คิดให้ ฝึกให้เยาวชนได้รู้จักศีลธรรม วัฒนธรรม ความมีระเบียบ รู้จักการเป็นอยู่ที่เรียบง่าย มีความสงบสุข มีศีลสมบูรณ์ แบบลักษณะเป็น ทิฏฐธรรม คือ เว้นอบายมุข ๖ ประการ ให้รู้จักโลกอื่นและโลกุตระด้วย พร้อมกับรู้จักเข้าใจ และปฏิบัติได้ในเรื่องของความจริง ความดี ความงาม ความถูกต้อง ความยุติธรรม^{๑๓๙} การพัฒนาทักษะคุณภาพชีวิตของเยาวชนว่า การพัฒนาทักษะชีวิตของเยาวชนนั้นควรพัฒนาทั้ง ๔ ด้าน ได้แก่ ด้านกาย เป็น การศึกษา เพื่อให้รู้จักใช้อายตนะและอวัยวะทั้งหลาย มีมือ เท้า ปาก ตา เป็นต้น ทั้ง กาย วาจา ให้มีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ด้านศีล เพื่อการศึกษา การมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับเพื่อนมนุษย์ในสังคมอย่างมีระเบียบ มีระบบ มีวิธีการแสดงออกที่เหมาะสม และมีวินัย

ด้านจิต เป็นการศึกษาเพื่อฝึกจิตให้เป็นสมาธิ คือไม่ให้วอกแวก กระสับกระส่าย ให้รู้จักมนสิการ และมีโยนิโสมนสิการ ทั้งนี้เพราะโลกนี้เต็มไปด้วยพลังงาน (กระแสจิต) จิตจึงต้องมีการควบคุม จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว การทำจิตใจให้เจริญ งอกงาม ขึ้นในความดี ความเข้มแข็ง มั่นคง สงบสุข และอิสระ ในการกระทำซึ่งการแสดงออกทั้งทางกาย หรือ คำพูดทั้งหลาย ล้วนออกมาจากจิตทั้งสิ้น ดังพุทธพจน์ ในพระธรรมบท ขุททกนิกาย “มโนปุพพัง คมา ธมมา มโนเสฏฐา มโนมยา” แปลความว่า “ธรรม (คือการกระทำที่เป็นกุศลและอกุศล) ทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐสุดสำเร็จด้วยใจ” ด้วยเหตุนี้ การกระทำให้จิตมีสมาธิเพื่อให้เกิดพลัง จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง ด้านปัญญา

เป็นการศึกษา อบรม พัฒนาปัญญา ให้เกิดความรู้แจ้งให้รู้จักสิ่งทั้งหลาย ตามความเป็นจริง (ยถา ภูติ) เป็นการเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ ความคิดหาเหตุผล และการหยั่งรู้ความจริง จนเข้าถึงอิสรภาพมีชีวิตที่ดั่งาม ปลอดทุกข์ ปราศจากปัญหา ปัญญาแบ่งเป็น ๒ ชนิด คือ โลเกียปัญญา หมายถึง ปัญญาชั้น โลเกียะ ไม่เป็นไปเพื่อสันติเกสตัณหา โลกุตตรปัญญา หมายถึงปัญญาชั้นโลกุตระที่เป็นไปเพื่อสันติเกสตัณหา ได้แก่ความรู้ในอริยสัจ ๔ โดยตรง^{๑๔๐}

อริยสัจ ๔ และโลกุตตรธรรม ไวโนพื้นฐานทางสังคมวิทยาการศึกษาว่า โลกุตตรธรรมที่ตั้งอยู่บน อริยสัจ ๔ มีดังนี้ ทุกขอริยสัจ ความรู้เรื่องลักษณะของความทุกข์ หลักธรรมข้อนี้ สอนว่ากระบวนการแห่งการพัฒนาทักษะชีวิตต้องเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลาทั้งทางกายภาพ

เช่น ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย และทั้งจิตภาพ เช่น ความไม่สมปรารถนา การประสบกับสิ่งที่ไม่ปรารถนา และการพลัดพรากจากสิ่งที่รักเหล่านี้ เป็นต้น ล้วนก่อให้เกิดความทุกข์ เยาวชนจะนำทักษะในการปรับเปลี่ยนของความทุกข์นี้ได้อย่างไรก็ต้องอยู่ที่การเข้าใจความจริงตาม

^{๑๓๙} พุทธทาสภิกขุ, เยาวชนกับศีลธรรม ชุดธรรมโฆษณ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (สุราษฎร์ธานี: โรงพิมพ์มูลนิธิธรรมทาน, ๒๕๓๗), หน้า ๑๑๗.

^{๑๔๐} พระธรรมปิฎก, พุทธศาสนากับการพัฒนามนุษย์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด, มปป), หน้า ๓๙.

สภาวะธรรม คือ ไม่ยึดติดร่างกายและความคิดต่างๆ ในสภาพเช่นนี้ ที่เรียกว่า ความทุกข์ พระพุทธศาสนา สอนว่า ความดับทุกข์เป็นสิ่งที่พึงจะเรียนรู้ ทำความเข้าใจเพื่อหาทางแก้ไข สมุทัย ได้แก่เหตุแห่งความเกิดทุกข์ พระพุทธศาสนา สอนว่าปรากฏการณ์ต่างๆ มิได้เกิดขึ้นมาลอยๆ ทุกอย่างย่อมมีสาเหตุหรือที่มา สาเหตุหรือที่มา เรียกว่า สมุทัย เหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ คือ ตัณหา ๓ ประการ ได้แก่ กามตัณหา ความอยากได้ในสิ่งที่ไม่เคยได้ ไม่เคยมี ภวตัณหา เมื่อได้ตามที่อยากแล้ว ก็อยากให้มันคงสภาพเดิม วิวาทตัณหา ความไม่พอใจในสภาพที่ตนเป็นอยู่ในปัจจุบัน อยากจะให้มันหมด หรือพ้นจากสภาพนั้น ทุกขนิโรธ ได้แก่ความดับสนิทแห่งทุกข์ คือ การสลัดตัณหา ๓ ประการ อันเป็นเหตุแห่งทุกข์นั้นได้ ขั้นตอนแห่งการดับตัณหาเรียกว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ มรรค ได้แก่หนทางที่จะนำไปสู่ความดับทุกข์ หรือ ดับตัณหานั้น ย่อมขึ้นอยู่กับ ศีล สมาธิ ปัญญา อันถือเป็นข้อปฏิบัติ ที่จะให้ปัจเจกชน ถึงความดับทุกข์ได้^{๑๔๑}

สรุปได้ว่า วัดเป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจมนุษย์ การสร้างทักษะความรู้เพิ่มเติมแก่บุคลากรที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เพื่อให้การบริหารงานเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพเช่นกัน การพัฒนาทักษะคุณภาพชีวิต มีองค์ประกอบทักษะชีวิต ซึ่งสามารถแบ่งตามพฤติกรรมการเรียนรู้ได้ ๓ ด้าน คือ ด้านพุทธิพิสัย ด้านจิตพิสัย และความเห็นใจผู้อื่น ทักษะการตัดสินใจและการแก้ปัญหา เป็นความสามารถในการรับรู้ปัญหา สาเหตุของปัญหา หาทางเลือก วิเคราะห์ข้อดีข้อเสีย ของแต่ละทางเลือก ประเมินทางเลือก ตัดสินใจ เลือกทางแก้ปัญหาที่เหมาะสมและลงมากแก้ปัญหาได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

ตารางที่ ๒.๘ สรุปแนวคิดเกี่ยวกับวัดกับการพัฒนาทักษะชีวิต

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
พุทธทาสภิกขุ, (๒๕๓๗, หน้า ๑๑๗).	๑. ผู้ปฏิบัติธรรมควรที่จะมีโอกาสดำเนินชีวิตเป็นสามเณร ๒. ฝึกฝนจิตของเยาวชนให้มีจิตคิดเสียสละ คิดให้ ฝึกให้เยาวชนได้รู้จักศีลธรรม วัฒนธรรม ๓. ความมีระเบียบ รู้จักการเป็นอยู่ที่เรียบง่าย มีความสงบสุข มีศีลสมบูรณ์ ๔. ปฏิบัติได้ในเรื่องของความจริง ความดี ความงาม ความถูกต้อง ความยุติธรรม
พระธรรมปิฎก, (มปป., หน้า ๓๙).	๑. ด้านกาย เป็น การศึกษา เพื่อให้รู้จักใช้อายตนะ ทั้ง

^{๑๔๑} ดนัย ไชโยธธา, พื้นฐานทางสังคมวิทยาการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ โอเอส พรินต์ติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๔), หน้า ๑๒๗ – ๑๓๐.

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
	กาย วาจา ให้มีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ๒. ด้านศีล เพื่อการศึกษา การมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับเพื่อนมนุษย์ในสังคมอย่างมีระเบียบ ๓. ด้านจิต เป็นการศึกษาเพื่อฝึกจิตให้เป็นสมาธิ ๔. ด้านปัญญา เป็นการศึกษา อบรม พัฒนาปัญญา ให้เกิดความรู้แจ้งให้รู้จักสิ่งทั้งหลาย ตามความเป็นจริง
ดนัย ไชยโยธา, (๒๕๓๔, หน้า ๑๒๗-๑๓๐).	๑. ทุกขอริยสัจ ความรู้เรื่องลักษณะของความทุกข์ ๒. ทุกขนิโรธ ได้แก่ความดับสนิทแห่งทุกข์ ๓. อริยมรรคมีองค์ ๘ มรรค ได้แก่หนทางที่จะนำไปสู่ความดับทุกข์ หรือ ดับต้นหานั้น

๒.๔ โครงการปฏิบัติธรรมวัดทุ่งสะเดียง

วัดทุ่งสะเดียงเป็นวัดราษฎร์ ตั้งอยู่ที่ตำบลสะเดียง อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์พื้นที่ที่ตั้งวัดมีเนื้อที่ ๑๔ ไร่ ๑ งาน ๔๖ ตารางวาตามหนังสือโฉนดเลขที่ ๑๒๗๒๔ เจ้าอาวาสปัจจุบัน คือ พระครูสถิตพัชรเขต ได้รับอนุญาตให้ตั้งเป็นวัดเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา (ครั้งสุดท้าย) เมื่อ ๙ มกราคม ๒๕๔๔ และได้รับคัดเลือกเป็นอุทยานการศึกษาในวัดเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๕ โดยวัดทุ่งสะเดียงได้มีการจัดการอบรมและปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานโดยเล็งเห็นว่าพระภิกษุสามเณรนอกจากศึกษาพระธรรมวินัยแล้วหน้าที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ การเผยแผ่พระธรรมวินัยขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงสมควรที่จะศึกษาธรรมในส่วนปฏิเวธในธรรมภาคปฏิบัติเพื่อให้พระสงฆ์และประชาชนได้มีโอกาสปฏิบัติธรรมตามสมควรจึงได้วางแผนทางในการปฏิบัติคือหลังทำวัตรเช้า-เย็นอบรมการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานแก่พระภิกษุสามเณรในวัดต่อมาก็ได้ชักชวนประชาชนทั่วไปให้เข้าร่วมในโครงการโดยใช้อุโบสถ และหอสวดมนต์เป็นสถานที่ในการดำเนินการต่อมาเมื่อวันที่ ๓๐ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๕ ก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดเพชรบูรณ์แห่งที่ ๑๗ และได้ดำเนินการให้มีการปฏิบัติธรรมสำหรับประชาชนทั่วไปในวันเสาร์และวันอาทิตย์

๑. สภาพสัปปายสถานของสำนักปฏิบัติธรรม

ที่ดิน ที่ตั้งเป็นวัดจำนวน ๑๔ ไร่ ๑ งาน ๔๖ ตารางวา ที่ธรณีสงฆ์จำนวน ๑ ไร่ ๒ งาน ๔๒ ตารางวา

- ศาลาปฏิบัติธรรม ๑ หลัง
- อาคารที่พักชาย ๑ หลัง

- อาคารที่พักหญิง ๑ หลัง
- สามารถรับรองผู้มาปฏิบัติธรรมได้ ๓๐๐ คน/ครั้ง

๒. บริเวณสำนักอาคารที่พักศาลาปฏิบัติธรรมและสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐาน

- ๑) วัดทุ่งสะเดียง มีความสะอาดเรียบร้อยสงบรณ์ไม่มีเสียงรบกวนจากภายนอก
- ๒) วัดทุ่งสะเดียง มีอาคารหรือศาลาปฏิบัติธรรมที่สามารถให้ผู้ปฏิบัติธรรมนั่งฟัง

การบรรยายธรรมและฝึกปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานได้ไม่แออัด

๓) วัดทุ่งสะเดียง มีที่พักห้องน้ำห้องสุขาที่สะอาดจำนวนเพียงพอและแยกตามเพศของผู้ใช้สำหรับห้องพักก็มีการป้องกันแมลงและสัตว์ที่จะมารบกวนหรือทำอันตรายผู้มาปฏิบัติธรรมได้เป็นอย่างดี

๒.๔.๑ ความเป็นมาของโครงการปฏิบัติธรรม

การศึกษาในส่วนของศาสนศึกษาและการศึกษาสงเคราะห์บุคลากรต่างดำเนินการตามศักยภาพที่มีอย่างเต็มที่และก็ประสบความสำเร็จในระดับหนึ่งแต่รูปแบบการดำเนินการยังประสบปัญหาดังที่พบในที่อื่น ๆ ได้แก่ ปัญหาด้านการบริหารและงบประมาณ ปัญหาด้านบุคลากร ปัญหาด้านการสื่อสารการเรียนการสอน เป็นต้น อย่างไรก็ตามไม่ประสบปัญหาเรื่องอาคารและสถานที่ทั้งเจ้าอาวาสยังมียุบายสนับสนุนการเรียนด้วยการให้ปัจจัยเป็นแรงจูงใจในส่วนการเผยแผ่ศาสนธรรมด้านการอบรมกัมมัฏฐานซึ่งเป็นความโดดเด่นแก่วัดนั้นพบว่า ในด้านการบริหารจัดการเป็นไปด้วยดีเนื่องจากการมีภาวะผู้นำของท่านเจ้าอาวาสความพร้อมเพรียงของลูกศิษย์ต่าง ๆ ซึ่งรวมกันในฐานะ “ชุมชนเสมือน” พร้อมอาสาช่วยดำเนินการความสะดวกสบายของสถานที่และความเรียบง่ายของการอบรมที่ทำให้ไม่ต้องใช้อุปกรณ์อำนวยความสะดวกสบายมากมายนักท่านเจ้าอาวาสซึ่งเป็นวิทยากรมีประสบการณ์สูงประกอบด้วย ความรู้ด้านปริยัติ และปฏิบัติสามารถผสมผสานระหว่างความเป็นสมัยเก่าและสมัยใหม่พระเดชและพระคุณอันสร้างศรัทธาได้มากวิทยากรดูแลการอบรมอย่างใกล้ชิดและคอยให้คำแนะนำอยู่เสมอหลักสูตรการอบรมมีลำดับต่อเนื่องเช่น หลักสูตรการอบรมขั้นต้นแบ่งเป็นสามส่วนได้แก่ ส่วนการแนะนำอบรมสู่การปฏิบัติกัมมัฏฐานโดยสมถกัมมัฏฐานเป็นพื้นฐานส่วนวิปัสสนากัมมัฏฐานซึ่งต้องอาศัยฐานจากสมถกัมมัฏฐานและส่วนการของการ “ส่งตัว” ผู้เข้าอบรมกลับสู่ชีวิต ปกติในสังคมซึ่งเป็นการสอนเทคนิคการระงับความโกรธการคลายเครียด เป็นต้น การปฏิบัติตอบสนองความจำเป็นของผู้เข้าฝึกอบรมมีความยืดหยุ่นและไม่ตึงเกินไปหรือหย่อนจนเกินไป นอกจากนี้ยังมีแหล่งค้นคว้าเพิ่มเติมและเปิดโอกาสให้ซักถามข้อสงสัยอยู่เสมอในระยะหลังสำนักงานข้าราชการพลเรือน (กพ.) เป็นผู้จัดการฝึกอบรมขึ้นโดยส่งข้าราชการต่าง ๆ มาอบรมในหลักสูตรและยังมีประชาชนทั่วไปมาร่วมอบรมด้วยเพื่อเป็นการเพื่อคุณภาพชีวิตและเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานให้สูงขึ้นเพื่อถวายเป็นราชสักการะเป็นการสดุดีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตามโครงการฝึกอบรมเพื่อจิตสำนึกข้าราชการตามรอยพระยุคลบาทหลักสูตรการเรียนรู้อบรมตามรอยพระยุคลบาท

การจัดการอบรมปฏิบัติธรรมเป็นภาระหนึ่งของพระสงฆ์มหาเถรสมาคมใช้อำนาจหน้าที่ตามมาตรา ๑๕ ออกระเบียบส่งเสริมการจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดเพื่อรองรับประชาชนพุทธบริษัทที่สนใจใคร่ปฏิบัติธรรมด้วยการฝึกสมาธิเจริญวิปัสสนาอันเป็นการรักษาหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาโดยมีคณะกรรมการการจัดตั้งสำนักปฏิบัติประจำจังหวัดซึ่งประกอบด้วย เจ้าคณะจังหวัดเป็นประธานคณะกรรมการ รองเจ้าคณะจังหวัดเป็นรองประธานคณะกรรมการ เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอของจังหวัดนั้นเป็นกรรมการโดยมีเจ้าคณะใหญ่ เป็นประธานที่ปรึกษาเจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาคเป็นที่ปรึกษาคณะสงฆ์จังหวัด

การจัดการอบรมปฏิบัติธรรมจัดเป็นการศึกษาเป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคมเพราะมีทั้งการถ่ายทอดความรู้ธรรมะการฝึกอบรมจิตใจเห็นธรรมะตามความเป็นจริงการสืบต่อปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าการสร้างสรรค์จรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการทางพระพุทธศาสนาผู้ปฏิบัติได้องค์ความรู้อันเกิดจากการปฏิบัติ

การจัดการอบรมปฏิบัติธรรมต้องมีการจัดสภาพแวดล้อมสังคมการเรียนรู้ และปัจจัยเกื้อหนุนสามารถให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ทั้งสามารถจัดได้ในทุกระดับการศึกษาเพื่อเป็นการศึกษาพื้นฐาน และสามารถผสมผสานระหว่างการศึกษาในระบบการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยเพื่อให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตโดยวัดจัดเป็นสำนักปฏิบัติธรรมจัดการอบรมปฏิบัติธรรมให้การศึกษา และปฏิบัติตามพระสัทธรรม^{๑๔๒}

ดังที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสในมหาสติปัฏฐานสูตรอันเป็นการแสดงถึงวัตถุประสงค์ของการปฏิบัติธรรมว่า “ภิกษุทั้งหลายทางนี้เป็นทางเดียวเพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย ๑ เพื่อระงับความโศก ๑ เพื่อระงับความคร่ำครวญ ๑ เพื่อดับทุกข์ ๑ เพื่อดับโทมนัส ๑ เพื่อบรรลุริยมรรค ๑ เพื่อเห็นแจ้งพระนิพพาน ๑ ทางเดียวนี้คือสติปัฏฐาน ๔”^{๑๔๓}

สรุปได้วัตถุประสงค์ของการปฏิบัติธรรม ๕ ประการคือ

๑. เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย
๒. เพื่อระงับความโศกและความคร่ำครวญ
๓. เพื่อดับทุกข์และโทมนัส
๔. เพื่อบรรลุริยมรรค
๕. เพื่อเห็นแจ้งพระนิพพาน

^{๑๔๒} ศิริพร แยมนิลตร และคณะ, “รูปแบบการจัดการศึกษาและเผยแผ่ศาสนาธรรมศึกษาเฉพาะกรณีวัดปัญญานันทาราม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ภาพพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๔.

^{๑๔๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑.

การปฏิบัติธรรมมีความสอดคล้องกับเป้าหมายและวัตถุประสงค์การศึกษาในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๔๐ มาตรา ๘๑ ที่กำหนดไว้ชัดเจนว่า “การจัดการศึกษาอบรมต้องให้เกิดความรู้คู่คุณธรรม” และตามจุดมุ่งหมายการจัดการศึกษามาตรา ๖ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕. ว่า “ต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกายจิตใจสติปัญญาความรู้และคุณธรรมมีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข”

๒.๔.๒ โครงการปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาทักษะชีวิต

การปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาทักษะชีวิตเป็นการศึกษาธรรมฝึกฝนอบรมจิตของตนเองเพื่อตัดละกิเลสค้นหาเห็นธรรมถูกต้องตามความเป็นจริงตลอดชีวิตตราบเท่าที่เรายังต้องเวียนว่ายอยู่ในวัฏสงสารด้วยจุดมุ่งหมายคือพระนิพพานการปฏิบัติธรรมสอดคล้องกับมาตรา ๘ ที่ระบุว่า “เป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชนให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาและมีการพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง” การศึกษาในทางพระพุทธศาสนามีหลักการศึกษาดังตาม

ศีล สมาธิ ปัญญา มีหลักการการปฏิบัติที่ชัดเจนดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เช่น มหาสติปัฏฐานสูตรวินิตวตถุณคัณฐสูตร หรือในคัมภีร์ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรคจุดประสงค์ก็เพื่อผู้ศึกษาปฏิบัติเกิดปัญญาญาณเห็นแจ้งตามความเป็นจริงดังมาตรา ๒๒ ระบุว่า “การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ”

มหาเถรสมาคมคณะสงฆ์วัดเป็นสถาบันศาสนาร่วมกับองค์กรของรัฐ คือ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติสามารถร่วมมือกันจัดตั้งและบำรุงสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดและสนับสนุนส่งเสริมการปฏิบัติธรรมของประชาชนตามมาตรา ๑๒ และสามารถจัดการศึกษาอบรมปฏิบัติธรรมแก่พุทธศาสนิกชนได้รวมทั้งแก่สถานศึกษาและศูนย์การเรียนรู้ที่สนใจตามมาตรา ๑๘

การได้รับสิทธิประโยชน์จากการสนับสนุนของรัฐ เช่น สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ โดยกองพุทธศาสนศึกษาจัดสรรงบประมาณอุดหนุนประจำปีตามโครงการเงินอุดหนุนการดำเนินงานสำนักปฏิบัติธรรมเมื่อจัดตั้งเป็นสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแล้วตามมาตรา ๑๔ ตามสิทธิขององค์กร การอบรมปฏิบัติธรรมมีรูปแบบการจัดการศึกษาได้แก่การศึกษาในระบบคือจัดเป็นหลักสูตรมีตัวอย่างคือบทรียนปฏิบัติธรรมในชั้นเรียนบทรียนศีลธรรมในวิชาสังคมศึกษาในทุกระดับการศึกษา ในมหาวิทยาลัยสงฆ์ก็จัดเป็นวิชาธรรมภาคปฏิบัติ จัดเป็นหลักสูตรในการศึกษาระดับปริญญาโท คือ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิปัสสนาภาวนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาหลีศึกษาพุทธโฆส นครปฐม การศึกษานอกระบบ คือ จัดอบรมปฏิบัติธรรมเป็นระยะ ๆ ตามช่วงเวลาและการศึกษาตามอัธยาศัยคือเปิดโอกาสให้ผู้สนใจเข้าปฏิบัติได้ตลอดเวลาตามที่ต้องการดัง

มาตรา ๑๕ และสามารถจัดการศึกษาในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งหรือทั้งสามรูปแบบก็ได้ตามศักยภาพขององค์กรและเป็นไปตามมาตรา ๒๓ คือ เพราะได้รับการอบรมปฏิบัติธรรมจึงเกิดความรู้คู่คุณธรรม ผู้ปฏิบัติธรรมตามความเป็นจริงฝึกตนได้ธรรมทำให้สามารถดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

การปฏิบัติธรรมมีกระบวนการเรียนรู้โดยผ่านกระบวนการการสาธิตการปฏิบัติ การบรรยายธรรม การสอบ-ส่งอารมณ์ ปรับอินทรีย์มีเนื้อหาตามหลักมหาสติปัฏฐานสูตรใช้หลักการกำหนดรู้ด้วยอาตปัสติมาสัมปชาโนปฏิบัติจดจ่อติดต่อนิ่งจนเกิดปัญญาเห็นแจ้งสภาวะธรรมตามความเป็นจริงมีการจัดสถานที่ปฏิบัติธรรมให้สปปายะจัดบริการสื่อหนังสือสวดมนต์วิดิทัศน์สาธิตการปฏิบัติหนังสือคู่มือการปฏิบัติธรรมไว้ให้ศึกษาเป็นไปตามมาตรา ๒๔ ที่มีการจัดกระบวนการเรียนรู้จัดเนื้อหาและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียนเรียนรู้จากประสบการณ์จริง ปลูกฝังคุณธรรมค่านิยมที่ดีงาม จัดบรรยากาศสภาพแวดล้อมสื่อการเรียน และอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้ทั้งนี้ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกันจากสื่อการเรียนการสอนและแหล่งวิทยาการประเภทต่าง ๆ จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลาทุกสถานที่มีการประสานความร่วมมือกับบิดามารดาผู้ปกครองและบุคคลในชุมชนทุกฝ่ายเพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ

จัดโครงการอบรมปฏิบัติธรรมในทุกกลุ่มชนเพื่อให้ทุกคนมีโอกาสมาปฏิบัติธรรมและร่วมมือกับองค์กรจัดการปฏิบัติธรรมตามมาตรา ๒๕ ที่ให้ร่วมมือกับบุคคลรอบครัวชุมชนองค์กรชุมชนองค์กรปกครองท้องถิ่นเอกชนองค์กรเอกชนองค์กรวิชาชีพสถาบันศาสนาสถานประกอบการและสถาบันสังคมอื่นการจัดการศึกษาอบรมมีการแสวงหาความรู้ข้อมูลข่าวสารและรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการส่งเสริมสนับสนุนวิปัสสนาจารย์ศึกษาปฏิบัติธรรมเพิ่มเติมเพื่อพัฒนาตนเองแล้วจะได้เป็นประโยชน์ต่อการสอนการอบรมตามมาตรา ๓๐ ส่งเสริมให้ผู้สอนสามารถวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับการเรียนในแต่ละระดับการศึกษา

ในการจัดการอบรมปฏิบัติได้จัดทำแบบสอบถามความคิดเห็นประเมินผลก่อนและหลังการปฏิบัติก่อนการปฏิบัติสอบถามเรื่องข้อมูลทั่วไปความคิดเห็นด้านต่าง ๆ ก่อนเข้ารับการอบรมของผู้เข้าปฏิบัติธรรมมีความพร้อมของสถานที่และความพร้อมและทัศนคติของผู้ปฏิบัติความคิดเห็นหรือคาดหวังอื่น ๆ และหลังปฏิบัติธรรมสอบถามเรื่องข้อมูลทั่วไปความคิดเห็นต่าง ๆ หลังเข้ารับการอบรมของผู้เข้าปฏิบัติธรรมมีความพึงพอใจสถานที่บุคคลหลักสูตรการอบรมสิ่งแวดล้อมสปปายะความคิดเห็นเกี่ยวกับประโยชน์ที่ได้รับจากการฝึกอบรมปฏิบัติธรรมปัญหาอุปสรรคข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะที่มีต่อการฝึกปฏิบัติธรรมและการอบรมติดต่อนิ่งไปแก่ผู้สนใจการปฏิบัติตามมาตรา ๒๖ ที่ให้สถานศึกษาจัดประเมินผู้เรียนโดยพิจารณาจากพัฒนาการของการเรียน ความประพฤติการสังเกตพฤติกรรมการเรียนการร่วมกิจกรรมและทดสอบควบคู่ไปในกระบวนการเรียนการ

สอนตามความเหมาะสมของแต่ละระดับและรูปแบบการศึกษารวมทั้งการจัดสรรโอกาสการเข้าศึกษาต่อ และนำผลการประเมินผู้เรียนดังกล่าวมาใช้ประกอบการพิจารณาด้วย

๒.๔.๓ การบริหารจัดการโครงการปฏิบัติธรรมของวัดทุ่งสะเดียง

๑. วัดทุ่งสะเดียงมีเจ้าสำนักปฏิบัติธรรมที่มีความสนใจและเห็นความสำคัญของการศึกษาปฏิบัติและเผยแผ่ธรรมอย่างแท้จริง

๒. วัดทุ่งสะเดียงมีการจัดทำบัญชีรายรับ - รายจ่ายที่โปร่งใสเป็นระบบสามารถเปิดเผยและตรวจสอบได้

๓. วัดทุ่งสะเดียงมีบุคลากรหรือเจ้าหน้าที่เพียงพอในการทำหน้าที่ดูแลด้านที่พัก อาหารน้ำดื่มห้องน้ำห้องสุขาและการอำนวยความสะดวกต่าง ๆ แก่ผู้ปฏิบัติธรรม

๔. วัดทุ่งสะเดียงมีการดูแลด้านการรักษาความปลอดภัยทั้งภายในสำนักปฏิบัติธรรมและบริเวณโดยรอบในกรณีที่มีผู้ปฏิบัติธรรมจำนวนมากทั้งยังสามารถประสานงานขอกำลังเจ้าหน้าที่ตำรวจหรือหน่วยอาสาสมัครเพื่อมาดูแลรักษาความปลอดภัยอย่างทั่วถึงได้

๕. วัดทุ่งสะเดียงมีการดูแลด้านสุขอนามัยยกเว้นคือมีตู้ยาสามัญไว้ประจำและมีเจ้าหน้าที่ที่สามารถให้การปฐมพยาบาลเบื้องต้นในกรณีที่ผู้เข้าปฏิบัติธรรมจำนวนมากมีสถานอนามัยภายในเขตวัดไว้คอยอยู่ดูแลได้ และมีเมื่อมีผู้ป่วยฉุกเฉินสามารถนำส่งสถานพยาบาลได้ทันที

๖. วัดทุ่งสะเดียงมีการจัดกิจกรรมการปฏิบัติธรรมอย่างต่อเนื่องตลอดปีและจัดทำตารางการฝึกอบรมปฏิบัติธรรมไว้อย่างชัดเจนในรูปแบบของแผ่นป้ายประชาสัมพันธ์แผ่นพับหรือเอกสารสิ่งพิมพ์

๗. วัดทุ่งสะเดียงมีกฎข้อบังคับหรือระเบียบปฏิบัติของวัดหรือสำนักที่จัดพิมพ์ไว้เป็นเอกสารเผยแพร่หรือติดประกาศไว้ ณ บริเวณที่เห็นได้โดยชัดเจน

๘. วัดทุ่งสะเดียงมีการประสานงานกับชุมชนให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมของวัดในรูปแบบของคณะกรรมการดำเนินงานในด้านต่าง ๆ เช่น การจัดอาหารน้ำดื่มและการบริการต่าง ๆ เป็นต้น

๙. วัดทุ่งสะเดียงมีการประชาสัมพันธ์การจัดโครงการปฏิบัติธรรมในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งป้ายโฆษณาออกสถานที่และประกาศทางวิทยุชุมชน

๑๐. วัดทุ่งสะเดียงมีการจัดเก็บข้อมูลสถิติของผู้เข้ารับการปฏิบัติธรรมอย่างเป็นระบบซึ่งสามารถสืบค้นได้โดยสะดวกซึ่งจัดทำไว้ใน ๒ ส่วนคือ

๑๐.๑ ใบสมัครเมื่อมาบวชชีพรหมณ์ปฏิบัติธรรมในวันเสาร์ - อาทิตย์

๑๐.๒ ใบลงชื่อเมื่อมาบวชชีพรหมณ์ปฏิบัติธรรมในวันเสาร์-อาทิตย์ซึ่งจะเป็นสมุดลงชื่อโดยเรียงลำดับไปเรื่อย ๆ

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาค้นคว้าทางเอกสารและผลงานการวิจัยต่าง ๆ ผู้วิจัยพบว่ามีเอกสารงานวิจัย และวิทยานิพนธ์ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องดังนี้

๒.๕.๑ งานวิจัยเกี่ยวกับการบริหารจัดการ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการได้มีผู้ศึกษาไว้จำนวนมากซึ่งผู้วิจัยได้ค้นคว้าและนำมาดังนี้

พระครูวิสุทธาณันทคุณ (สุรศักดิ์ วิสุทธาจาโร) ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการวัดเพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา” ผลการศึกษาพบว่า การบริหารจัดการวัดของคณะสงฆ์ ในยุคสถานการณ์ปัจจุบันนี้ ผู้บริหารคณะสงฆ์ย่อมมีการพัฒนาการด้านเทคโนโลยี บูรณาการด้วยหลักพุทธธรรมนาการบริหาร/การปกครองไปพร้อมกับความเจริญ และมีกฎหมาย พระราชบัญญัติ ข้อบังคับ ระเบียบต่าง ๆ มาเกื้อกูลพระธรรมวินัย โดยเฉพาะการบริหาร/การปกครองวัดมีรูปแบบที่แตกต่างไปจากสมัยก่อนมาก เช่น ด้านการปกครอง ด้านการเผยแผ่ ด้านการศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ด้านสาธารณูปการมีรูปแบบที่ปฏิบัติชัดเจนมากยิ่งขึ้น ดังนั้น รูปแบบแนวคิดและวิธีการในการบริหารจัดการวัด ถือว่ามีส่วนสำคัญยิ่งในการบริหารจัดการให้องค์กรคณะสงฆ์ให้มีประสิทธิภาพประสิทธิผล ฉะนั้นผู้ที่จะเป็นผู้นำในการบริหาร/การปกครองวัดและคณะสงฆ์ในยุคปัจจุบันนี้ต้องเป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์ มีความรู้ ความสามารถ ความเสียสละ และยอมรับความคิดเห็นของผู้อื่น ตลอดจนเป็นผู้เพียบพร้อมด้วยจริยวัตรข้อปฏิบัติ เป็นที่ยอมรับของคณะสงฆ์และสังคมโดยรวม และที่สำคัญจะต้องเป็นนักปกครองที่มีความซื่อสัตย์ยุติธรรม ต้องเว้นจากความมีอคติทั้งปวง ตั้งมั่นในหลักพรหมวิหารธรรมเป็นแกนหลักของการบริหาร/การปกครองอยู่เสมอ วัดในซึ่งเป็นฐานรากอันสำคัญของคณะสงฆ์และพระพุทธศาสนาก็จะเกิดความมั่นคง นั้นย่อมส่งผลให้พระพุทธศาสนา มีความเจริญมั่นคง^{๑๔๔}

^{๑๔๔} พระครูวิสุทธาณันทคุณ (สุรศักดิ์ วิสุทธาจาโร), “การบริหารจัดการวัดเพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗).

พระมหากังवाल ธีรธมโม (ศรชัย) ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด” ผลการศึกษาพบว่า สภาพแวดล้อมทั่วไปของการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑๕ ในปัจจุบัน มีจุดแข็ง คือ มีการส่งเสริมให้มีการศึกษา ปรีชาธรรมและอบรมภาคปฏิบัติภาวนาธรรมแก่พระภิกษุสามเณรภายในสำนัก เจ้าสำนักปฏิบัติธรรมมีความเอาใจใส่ในการเผยแผ่พระธรรม คณะสงฆ์สนับสนุนการอบรมหลักสูตรพระวิปัสสนาจารย์ ส่วนจุดอ่อน คือ บางสำนักมีอาคารไม่สามารถรองรับผู้มาปฏิบัติธรรมจำนวนมากได้ อาคารที่พักมีสภาพเก่าทรุดโทรม เครื่องอำนวยความสะดวกมีไม่เพียงพอ เจ้าสำนักบางแห่งขาดวิสัยทัศน์ ในการปรับปรุงสถานที่ ขาดยุทธศาสตร์ในการบริหารจัดการ พระวิทยากรขาดประสบการณ์ในการปฏิบัติพระกัมมัฏฐาน ขาดการประสานความร่วมมือเรื่องวิทยากรกับสำนักปฏิบัติธรรมอื่นด้านปัญหาอุปสรรค คือ มีสัตว์รบกวนมาก เช่น นกพิราบ สุนัข แมว ไก่ เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของกระแสโลกาภิวัตน์ และเทคโนโลยีได้ดึงดูดความสนใจพระภิกษุสามเณรออกไปจากการศึกษาสัมมาปฏิบัติ ขาดการส่งเสริมพัฒนาพระภิกษุสามเณรในการศึกษาหลักไตรสิกขา ทั้งภาคปริยัติและปฏิบัติให้ถึงปฏิเวธอย่างแท้จริง ด้านโอกาส คือ พระพุทธศาสนาได้รับการยอมรับจากองค์กรระหว่างประเทศด้านการส่งเสริมสันติภาพ มีการส่งเสริมสนับสนุนการบริหารจัดการกิจการทางพระพุทธศาสนา พระสงฆ์มีความขวนขวายหาความรู้ใหม่ ๆ โดยเข้าศึกษาหลักการบริหารจัดการในมหาวิทยาลัยของสงฆ์มากขึ้น^{๑๔๕}

พระมหาสุพันธ์ สุนนโท ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการจัดการศาสนสมบัติของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา” ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการศาสนสมบัติของวัด ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้แก่ ๑. ปัจจัยด้านการบริการศาสนสมบัติวัด ให้เกิดการบริการเชิงสงเคราะห์ประชาชน ประชาชนรับรู้ถึงความมีเมตตาธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา ๒. ปัจจัยด้านการควบคุมศาสนสมบัติวัด เป็นใช้การควบคุมตรวจสอบให้เกิดการจัดการศาสนสมบัติต่อความต้องการทุกภาคส่วน ๓. ปัจจัยด้านการแต่งตั้งบุคลากรที่ดูแลรักษาและดำเนินการ เป็นการดึงบุคคลเข้าช่วยเหลืองานจัดการศาสนสมบัติวัดของเจ้าอาวาส ๔) ปัจจัยด้านการทำบัญชีรักษาสถาปัตยกรรมศาสนสมบัติวัด และเงินผลประโยชน์ของวัด เป็นวิธีการแบบแผนที่เป็นฐานข้อมูลช่วยให้เจ้าอาวาสตัดสินใจจัดการศาสนสมบัติวัดได้เหมาะสม ๕. ปัจจัยจัดทำบัญชีให้เป็นรูปแบบที่เหมาะสม เป็นการปรับปรุงแบบบัญชีตามความเหมาะสมกับสภาพที่ผู้ปฏิบัติสามารถจัดทำบัญชีได้ ปัจจัยทั้ง ๕ มีความจำเป็นต่อการปฏิบัติงานจัดการศาสนสมบัติวัดของเจ้าอาวาส ซึ่งใช้ศิลปะให้เกิดการจัดการศาสนสมบัติวัดให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น วางแผน จัดการความสัมพันธ์บุคคล อำนาจการและควบคุมทรัพยากรบุคคลและ

^{๑๔๕} พระมหากังवाल ธีรธมโม (ศรชัย), “การพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗).

ทรัพยากรอื่น ๆ ให้ดำเนินงานจัดการศาสนสมบัติวัดไปในทิศทางเดียวกันเพื่อบรรลุเป้าหมายที่วางไว้^{๑๔๖}

องปัลลิตธิศักดิ์ เกียนยา (แซ่ไคว้) ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการประสิทธิภาพการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ อนัมนิกายในประเทศไทย” ผลการวิจัยพบว่า การบริหารจัดการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์อนัมนิกาย ได้แก่ กระบวนการกำหนดทิศทางและวัตถุประสงค์ขององค์กร กำหนดการพัฒนา ทั้งในระยะสั้น กลาง และยาว แล้วแต่ความเหมาะสมของแต่ละงาน การนำการพัฒนาไปปฏิบัติให้เกิดผลโดยจัดทำเป็นเอกสารที่ระบุ วิสัยทัศน์ ภารกิจ และการพัฒนาการบริหารจัดการต่าง ๆ สำหรับใช้เป็นเครื่องมือในการประสานงานและกำกับติดตามการดำเนินงานในส่วนต่าง ๆ ขององค์กร ให้เป็นไปในทิศทางและจังหวะที่สอดคล้องกันอย่างเป็นระบบ เพื่อให้องค์การบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ขององค์การอย่างมีประสิทธิภาพ โดยครอบคลุมถึงแนวทางการดำเนินงานและกิจกรรมต่าง ๆ ของผู้ทำงาน เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม และเป็นคุณประโยชน์ต่อการพัฒนาการบริหารจัดการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์อนัมนิกาย^{๑๔๗}

เสนอ อัสวมันตา ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารจัดการตามหลักอปริหานิยธรรมขององค์การบริหารส่วนจังหวัดนนทบุรี” ผลการวิจัยพบว่า การประยุกต์ใช้หลักอปริหานิยธรรมในการบริหารจัดการขององค์การบริหารส่วนจังหวัดนนทบุรี โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก สามารถนำหลักอปริหานิยธรรมไปบูรณาการเข้าไปในทุกขั้นตอนของกระบวนการบริหารเพื่อพัฒนาการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนจังหวัดนนทบุรี ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมความสามัคคีเป็นทีม (Teamwork) และสามารถนำมาบูรณาการเข้ากับบริหารงานทั้งในด้านการบริหารจัดการบุคลากร (Staffing) การประสานงาน (Coordinating) และการจัดองค์กร (Organizing) โดยการร่วมแรงร่วมใจเป็นคณะแต่ละฝ่าย เป็นการผนึกกำลัง (Synergy) เป็นไปตามวัตถุประสงค์ และพบว่า อปริหานิยธรรม ๗ เป็นหลักป้องกันความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญขององค์การฝ่ายเดียว องค์การบริหารส่วนจังหวัดนนทบุรี สามารถนำไปเป็นแนวทางปฏิบัติด้านการบริหารจัดการได้เป็นอย่างดี^{๑๔๘}

^{๑๔๖} พระมหาสุพันธ์ สุนนโท, “การพัฒนาแบบการจัดการศาสนสมบัติของวัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗).

^{๑๔๗} องปัลลิตธิศักดิ์ เกียนยา (แซ่ไคว้), “การบริหารจัดการประสิทธิภาพการ สาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ อนัมนิกายในประเทศไทย”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗).

^{๑๔๘} เสนอ อัสวมันตา, “รูปแบบการบริหารจัดการตามหลักอปริหานิยธรรมขององค์การบริหารส่วนจังหวัดนนทบุรี”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗).

ภาส ภาสสัทธา ได้วิจัยเรื่อง “การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารจัดการด้านความโปร่งใสขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น” ผลการศึกษาพบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก สภาพปัญหาและอุปสรรคในการบริหารจัดการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในด้านความโปร่งใสด้านการนำหลักนิติธรรมมาปฏิบัติเพื่อสร้างความโปร่งใสในการบริหารงาน ประกอบด้วย ๓ ประเด็นสำคัญ คือ ๑) กฎเกณฑ์ ๒) ระเบียบ ๓) กฎหมาย ในการบริหารงานและการปฏิบัติหน้าที่ของผู้บริหารงานและบุคลากร ด้านการนำ การมีส่วนร่วมเพื่อสร้างความโปร่งใสในการบริหารงาน ประกอบด้วย ๓ ประเด็นสำคัญ คือ ๑) ร่วมคิด ๒) ร่วมทำ ๓) ร่วมตรวจสอบ ในการบริหารงานและการปฏิบัติหน้าที่ของผู้บริหารและบุคลากร ด้านการนำความรับผิดชอบมาปฏิบัติเพื่อสร้างความโปร่งใสในการบริหารงาน ประกอบด้วย ๓ ประเด็นสำคัญ คือ ๑) ความรับผิดชอบต่อตนเอง ๒) ความรับผิดชอบต่อชุมชนท้องถิ่น ๓) ความรับผิดชอบต่อสังคม ในการบริหารงานและการปฏิบัติหน้าที่ของผู้บริหารและบุคลากร ๒. ด้านการนำหลัก หิริ โอตตปปะ กับหลักธรรมาภิบาลมาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติเพื่อสร้างความโปร่งใสในการบริหารงาน คือ ๑) ความละเอียดต่อการกระทำสิ่งผิด ๒) ความเกรงกลัวต่อการกระทำผิด ในการนำหลักธรรม อปริหานิยธรรม ๗ กับหลักธรรมาภิบาลมาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติเพื่อสร้างความโปร่งใสในการบริหารงาน คือ ๑) หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ ๒) พร้อมเพรียงกันประชุมพร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงทำ ๓) ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ ไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้ ๔) ทานเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่ในชุมชน (ชาววัชชี) เคารพนับถือท่านเหล่านั้น เห็นถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันควรรับฟัง ๕) บรรดากุลสตรี กุลกุมารีทั้งหลาย ให้อยู่ดีโดยมิถูกข่มเหง หรือฉุดคร่าขึ้นใจ ๖) เคารพสักการบูชาเจดีย์ ๗) จัดให้ความอารักขา คุ่มครอง ป้องกันอันชอบธรรมแก่พระอรหันต์ทั้งหลาย เพื่อให้เกิดแนวทางอันดีงาม^{๑๔๙}

สุภาพร รัตนน้อย ได้วิจัยเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างทักษะการบริหารงานกับการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสมุทรปราการ เขต ๒ ผลการวิจัยพบว่า

๑. ทักษะการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสมุทรปราการ เขต ๒ โดยรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่ามีทักษะการบริหารงานอยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยเรียงจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ทักษะทางการศึกษาและการสอน ทักษะทางมนุษย์ ทักษะทางความรู้ความคิด ทักษะทางความคิดรวบยอด และทักษะทางเทคนิคตามลำดับ

^{๑๔๙} ภาส ภาสสัทธา, “การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารจัดการด้านความโปร่งใสขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต*, สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗).

๒. การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานของของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสมุทรปราการ เขต ๒ พบว่า โดยรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานอยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยเรียงจากมากไปหาน้อย ดังนี้ ด้านวิชาการ ด้านงบประมาณ ด้านการบริหารทั่วไป และด้านการบริหารงานบุคคลตามลำดับ

๓. ทักษะการบริหารงานกับการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน ของผู้บริหารสถานศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสมุทรปราการ เขต ๒ มีความสัมพันธ์กันอยู่ในระดับสูง ($r = .๘๕๓$) อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๑^{๑๕๐}

เอกชัย ม่วงงาม ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาคมในการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบล ศึกษาเฉพาะกรณี: องค์การบริหารส่วนตำบลวังแฉมอำเภอคลองหลวง จังหวัดกำแพงเพชร” ผลการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมของประชาคมเพื่อเสนอความคิดในการจัดทำแผนพัฒนาตำบลอยู่ในระดับปานกลาง โดยประชาคมมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนพัฒนาองค์การบริหารส่วนตำบลมากที่สุดด้านการมีส่วนร่วมของประชาคมในการพัฒนาท้องถิ่นและดำเนินงานร่วมกับอบต. พบว่าอยู่ในระดับมากโดยเฉพาะการให้ความร่วมมือและเข้าร่วมกิจกรรมงานต่าง ๆ เช่น การแข่งขันกีฬา กิจกรรมผู้สูงอายุ ส่วนการมีส่วนร่วมของประชาคมในการตรวจสอบการดำเนินงานของอบต. พบว่าอยู่ในระดับปานกลางโดยเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านแล้วพบว่าประชาคมมีส่วนร่วมในการเป็นกรรมการจัดซื้อ-จัดจ้างมากที่สุด^{๑๕๑}

พัชร ชำนาญศิลป์ ได้วิจัยเรื่อง “ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวิทยาลัยการอาชีวชนครสวรรค์” ผลการวิจัยพบว่า บุคลากรในการวิจัยมีความคิดเห็นต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการวิทยาลัยการอาชีวชนครสวรรค์ ตามหลักอิทธิบาท ๔ ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย คิดเป็นร้อยละ ๖๐.๗๘ มีอายุ ๑๕-๒๕ ปี คิดเป็นร้อยละ ๘๔.๘๗ มีสถานภาพเป็นนักเรียน คิดเป็นร้อยละ ๗๑.๗๑ มีระดับการศึกษา ประกาศนียบัตรวิชาชีพ คิดเป็นร้อยละ ๗๑.๙๙ และมีรายได้ ๑๒,๐๐๐ – ๑๖,๙๙๙ บาท คิดเป็นร้อยละ ๘๘.๘๐ ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวิทยาลัยการอาชีวชนครสวรรค์ ตามหลักอิทธิบาท ๔ โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน ได้แก่ ด้านฉันทะ ด้านวิริยะ ด้านจิตตะ ด้านวิมังสา พบว่า อยู่ในระดับมากทุกด้าน ผลการเปรียบเทียบประสิทธิภาพการบริหารจัดการวิทยาลัยการอาชีวชนครสวรรค์ ตามหลักอิทธิบาท ๔ ได้แก่ ด้านฉันทะ ด้านวิริยะ ด้านจิตตะ ด้าน

^{๑๕๐} สุภาพร รัตนน้อย, “ความสัมพันธ์ระหว่างทักษะการบริหารงานกับการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานของผู้บริหารสถานศึกษาสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสมุทรปราการเขต ๒”, สารนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต (สาขาการบริหารการศึกษา), (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๒).

^{๑๕๑} เอกชัย ม่วงงาม, “การมีส่วนร่วมของประชาคมในการดำเนินงานขององค์การบริหารส่วนตำบลศึกษาเฉพาะกรณี : องค์การบริหารส่วนตำบลวังแฉม อำเภอคลองหลวง จังหวัดกำแพงเพชร”, สารนิพนธ์ปริญญาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

วิมังสา จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคลได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพ ระดับการศึกษา และรายได้ พบว่า บุคลากรที่มีสถานภาพและระดับการศึกษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการ วิทยาลัยการอาชีพนครสวรรค์ ตามหลักอิทธิบาท ๔ แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ . ๐๕ จึงยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนบุคคลที่มีเพศ อายุ รายได้ ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อ ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวิทยาลัยการอาชีพนครสวรรค์ ตามหลักอิทธิบาท ๔ ไม่แตกต่างกัน จึง ปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้^{๑๕๒}

สรุปได้ว่า การบริหารนั้นมีความสำคัญมากที่จะนำหลักการบริหารมาใช้เป็นแนวทางใน การบริหารงานภายในองค์กรให้ประสบความสำเร็จ ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้นำงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการ บริหารมาเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

ตารางที่ ๒.๙ สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการ

นักวิจัย	สิ่งที่ค้นพบ
พระครูวิสุทธิธานันท์คุณ (สุรศักดิ์ วิสุทธิจาโร), วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร ดุษฎีบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗)	การบริหารจัดการวัดของคณะสงฆ์ ในยุคสถานการณ์ ปัจจุบันนี้ ผู้บริหารคณะสงฆ์ย่อมมีการพัฒนาการด้าน เทคโนโลยี บุคลากรด้วยหลักพุทธธรรมนาการบริหาร/ การปกครองไปพร้อมกับความเจริญ และมีกฎหมาย พระราชบัญญัติ ข้อบังคับ ระเบียบต่าง ๆ มาเกื้อกูลพระ ธรรมวินัย โดยเฉพาะการบริหาร/การปกครองวัดมี รูปแบบที่แตกต่างไปจากสมัยก่อนมาก วัดในซึ่งเป็นฐาน รากอันสำคัญของคณะสงฆ์และพระพุทธศาสนาก็จะเกิด ความมั่นคง นั้นย่อมส่งผลให้พระพุทธศาสนามีความเจริญ มั่นคง
พระมหากังวาล ธีรธมโม (สรชัย) วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๕๗)	การบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ในเขต การปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑๕ ในปัจจุบัน มีจุดแข็ง คือ มีการส่งเสริมให้มีการศึกษา ปรียัติธรรมและอบรม ภาคปฏิบัติภาวนาธรรมแก่พระภิกษุสามเณรภายในสำนัก

^{๑๕๒} พัชรี ชำนาญศิลป์, “ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวิทยาลัยการอาชีพนครสวรรค์ ตามหลักอิทธิ บาท ๔”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

นักวิจัย	สิ่งที่ค้นพบ
	เจ้าสำนักปฏิบัติธรรมมีความเอาใจใส่ในการเผยแผ่พระธรรม คณะสงฆ์สนับสนุนการอบรมหลักสูตร
พระมหาสุพันธ์ สุนนฺโท วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๕๗)	๑. ปัจจัยด้านการบริการศาสนสมบัติวัด ๒. ปัจจัยด้านการควบคุมศาสนสมบัติวัด ๓. ปัจจัยด้านการแต่งตั้งบุคลากรที่ดูแลรักษาและ ดำเนินการ ๔. ปัจจัยด้านการทำบัญชีรักษาศาสนสมบัติวัดและเงิน ผลประโยชน์ของวัด ๕. ปัจจัยจัดทำบัญชีให้เป็นรูปแบบที่เหมาะสม
พระครูวิสุทธาจารย์ (สุรศักดิ์ วิ สุทธาจารย์), วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร ดุษฎีบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗)	การบริหารจัดการวัดของคณะสงฆ์ ผู้บริหารคณะสงฆ์ย่อม มีการพัฒนาการด้านเทคโนโลยี บูรณาการด้วยหลักพุทธ ธรรมนาการบริหาร/การปกครองไปพร้อมกับความเจริญ และมีกฎหมาย พระราชบัญญัติ มาเกื้อกูลพระธรรมวินัย โดยเฉพาะการบริหาร/การปกครองวัดมีรูปแบบที่แตกต่าง ไปจากสมัยก่อนมาก วัดในซึ่งเป็นฐานรากอันสำคัญของ คณะสงฆ์และพระพุทธศาสนาก็จะเกิดความมั่นคง
พระมหากังวาล ธีรธมฺโม (ศรชัย) วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๕๗)	การบริหารจัดการสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด ในเขต การปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑๕ ในปัจจุบัน มีจุดแข็ง คือ มีการส่งเสริมให้มีการศึกษา ปรีชาธรรมและอบรม ภาคปฏิบัติภาวนาธรรมแก่พระภิกษุสามเณรภายในสำนัก เจ้าสำนักปฏิบัติธรรมมีความเอาใจใส่ในการเผยแผ่พระ ธรรม คณะสงฆ์สนับสนุนการอบรมหลักสูตรพระวิปัสสนา จารย์ ส่วนจุดอ่อน คือบางสำนักมีอาคารไม่สามารถ รองรับผู้มาปฏิบัติธรรมจำนวนมากได้ อาคารที่พักมีสภาพ เก่าทรุดโทรม เครื่องอำนวยความสะดวกมีไม่เพียงพอ ขาดยุทธศาสตร์ในการบริหารจัดการ พระวิทยากรขาด ประสบการณ์ในการปฏิบัติพระกัมมัฏฐาน
พระมหาสุพันธ์ สุนนฺโท วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช	ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการศาสนสมบัติของวัด ในจังหวัด พระนครศรีอยุธยา ได้แก่ ๑. ปัจจัยด้านการบริการศาสน สมบัติวัด ๒. ปัจจัยด้านการควบคุมศาสนสมบัติวัด ๓.

นักวิจัย	สิ่งที่ค้นพบ
วิทยาลัย, ๒๕๕๓)	ปัจจัยด้านการแต่งตั้งบุคลากรที่ดูแลรักษาและดำเนินการ ๔. ปัจจัยด้านการทำบัญชีรักษาสถาสนสมบัติวัดและเงินผลประโยชน์ของวัด ๕. ปัจจัยจัดทำบัญชีให้เป็นรูปแบบที่เหมาะสม ปัจจัยทั้ง ๕ มีความจำเป็นต่อการปฏิบัติงานจัดการศาสนาสมบัติวัดของเจ้าอาวาส ซึ่งใช้ศิลปะให้เกิดการจัดการศาสนาสมบัติวัดให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่นวางแผน จัดการความสัมพันธ์บุคคล ให้ดำเนินงานจัดการศาสนาสมบัติวัดไปในทิศทางเดียวกันเพื่อบรรลุเป้าหมายที่วางไว้
องปัสสัทธิศักดิ์ เกียนยา (แซ่ไคว้) วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓)	การบริหารจัดการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์อนัมนิกาย ได้แก่ กระบวนการกำหนดทิศทางและวัตถุประสงค์ขององค์กร กำหนดการพัฒนา ทั้งในระยะสั้น กลาง และยาว แล้วแต่ความเหมาะสมของแต่ละงาน การนำการพัฒนาไปปฏิบัติให้เกิดผลโดยจัดทำเป็นเอกสารที่ระบุ วิสัยทัศน์ ภารกิจ และการพัฒนาการการบริหารจัดการต่าง ๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม และเป็นคุณประโยชน์ต่อการพัฒนาการการบริหารจัดการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์อนัมนิกาย
เสนอ อัสวมนันตา วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓)	สามารถนำหลักการบริหารนิยธรรมไปบูรณาการเข้าไปในทุกขั้นตอนของกระบวนการบริหารเพื่อพัฒนาการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนจังหวัดนนทบุรี ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมความสามัคคีเป็นทีม (Teamwork) และสามารถนำมาบูรณาการเข้ากับบริหารงานทั้งในด้านการบริหารจัดการบุคลากร (Staffing) การประสานงาน (Coordinating) และการจัดองค์กร (Organizing) โดยการร่วมแรงร่วมใจเป็นคณะแต่ละฝ่าย เป็นการผนึกกำลัง (Synergy) เป็นไปตามวัตถุประสงค์ และพบว่า อภิธานิยธรรม ๗ เป็นหลักป้องกันความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญขององค์การฝ่ายเดียว องค์การบริหารส่วนจังหวัดนนทบุรี สามารถนำไปเป็นแนวทางปฏิบัติด้านการบริหาร

นักวิจัย	สิ่งที่ค้นพบ
	จัดการได้เป็นอย่างดี
ภาส ภาสสัทธา วิทยานิพนธ์พุทธ ศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗)	การบริหารจัดการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในด้าน ความโปร่งใส ด้านการนำหลักนิติธรรมมาปฏิบัติเพื่อสร้าง ความโปร่งใสในการบริหารงาน ประกอบด้วย ๓ ประเด็น สำคัญ คือ ๑. กฎเกณฑ์ ๒. ระเบียบ ๓. กฎหมาย ในการ บริหารงานและการปฏิบัติหน้าที่ของผู้บริหารงานและ บุคลากร ด้านการนำ การมีส่วนร่วมเพื่อสร้างความ โปร่งใสในการบริหารงานประกอบด้วย ๓ ประเด็นสำคัญ คือ ๑. ร่วมคิด ๒. ร่วมทำ ๓. ร่วมตรวจสอบ ในการ บริหารงานและการปฏิบัติหน้าที่ของผู้บริหารและ บุคลากร ด้านการนำความรับผิดชอบมาปฏิบัติเพื่อสร้าง ความโปร่งใสในการบริหารงาน
สุภาพร รัตน์น้อย สารนิพนธ์การศึกษา มหาบัณฑิต (มหาวิทยาลัยศรีนครินท รวโรดม, ๒๕๕๒)	มีทักษะการบริหารงานอยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยเรียง จากมากไปหาน้อย ดังนี้ ทักษะทางการศึกษาและการ สอน ทักษะทางมนุษย ทักษะทางความรู้ความคิด ทักษะ ทางความคิดรวบยอด และทักษะทางเทคนิค ตามลำดับ
เอกชัย ม่วงงาม สารนิพนธ์ปริญญา (มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐)	การมีส่วนร่วมของประชาคมในการจัดทำแผนพัฒนา องค์การบริหารส่วนตำบลมากที่สุดด้านการมีส่วนร่วมของ ประชาคมในการพัฒนาท้องถิ่นและดำเนินงานร่วมกับ อบต. พบว่าอยู่ในระดับมากโดยเฉพาะการให้ความร่วมมือ และเข้าร่วมกิจกรรมงานต่าง ๆ เช่นการแข่งขันกีฬา กิจกรรมผู้สูงอายุส่วนการมีส่วนร่วมของประชาคมในการ ตรวจสอบการดำเนินงานของอบต. พบว่าอยู่ในระดับปาน กลางโดยเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านแล้วพบว่าประชาคมมี ส่วนร่วมในการเป็นกรรมการจัดซื้อ-จัดจ้างมากที่สุด
พัชรี ชำนาญศิลป์, วิทยานิพนธ์ ปริญญาพุทธศาสตรบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๕๔)	ความคิดเห็นต่อประสิทธิภาพการบริหารจัดการวิทยาลัย การอาชีพนครสวรรค์ ตามหลักอิทธิบาท ๔ ส่วนใหญ่เป็น เพศชาย มีอายุ ๑๕-๒๕ ปี มีสถานภาพเป็นนักเรียน มี ระดับการศึกษา ประกาศนียบัตรวิชาชีพ และมีรายได้ ๑๒,๐๐๐ - ๑๖,๘๗๙ บาท ประสิทธิภาพการบริหาร

นักวิจัย	สิ่งที่ค้นพบ
	จัดการวิทยาลัยการอาชีพนครสวรรค์ ตามหลักอิทธิบาท ๔ โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก

๒.๕.๒ งานวิจัยเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติธรรม

การปฏิบัติ ในปัจจุบันมีหลากหลายสำนัก และหลายรูปแบบซึ่งงานวิจัยที่มีผู้กล่าวถึงไว้หลายคน และ สามารถนำมาวิจัยเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม ดังนี้

พระมหาประเสริฐ มนต์เสวี ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์การเจริญวิปัสสนาภาวนาใน คัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท”^{๑๕๓} พบว่า เน้นในเรื่องวิปัสสนา เป็นเฉพาะ เป็นข้อมูลอ้างอิงสำหรับการฝึกอบรมผู้ที่ต้องการปฏิบัติช่วยปลูกศรัทธาให้ตั้งมั่นและสร้างความเชื่อมั่นในการปฏิบัติ อันจะก่อให้เกิดวิริยะความเพียรในการปฏิบัติยิ่งขึ้นและวิธีที่จะรอดพ้นจากความทุกข์เหล่านั้นได้ก็มีอยู่เพียงวิธีเดียวคือ การไม่เกิดอีก เพราะเมื่อไม่เกิดอีกเราก็ไม่ต้องแก่ ไม่ต้องเจ็บ ไม่ต้องตาย และไม่ต้องทนทุกข์ต่อไป^{๑๕๔}

พระครูอนุกูลกัลยาณกิจ (วิชัย วชิรญาณโณ) ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษาเรื่องการศึกษาวิเคราะห์เรื่องมัจจุรภัยมัจจุรภัย ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เฉพาะกรณีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน” พบว่า ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ จนได้ปัญญาญาณจนถึงญาณที่ ๙ คือมัจจุรภัยมัจจุรภัย ด้วยการกำหนดรู้แจ้งในการปฏิบัติ กำหนดพิจารณาด้วยสติมั่น มีปัญญาญาณรู้ความเปื้อนหนายในนามธรรม รูปธรรมปรากฏเพิ่มขึ้นย่อมเกิดปัญญาที่ต้องการจะ

^{๑๕๓} พระมหาประเสริฐ มนต์เสวี (พรหมจันทร), “ศึกษาวิเคราะห์การเจริญวิปัสสนาภาวนาใน-คัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท และวิธีการคุ้มครองพระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์พระพุทธศาสตรมหาบัณฑิต. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

^{๑๕๔} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๕๗/๓๑ , ส.นิ.(ไทย)๑๖/๔/๑๐-๑๓.

พ้นไปจากชั้น ๕ ออกจากภูมิทั้ง ๓๑ เพราะเห็นภัย เป็นทุกข์ เป็นโทษกำหนดอยากหนี อยากหลุดพ้นเสีย และอยากบรรลुพระนิพพาน^{๑๕๕}

พระมหาณัชพล พนธาโณ (นรารวงษ์) ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์หุ้เบกขาในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ตามแนวสติปัฏฐาน ๔” พบว่า การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา คือการปฏิบัติที่เป็นไปตามหลักสติปัฏฐานทั้ง ๔ คือ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือการพิจารณาเห็นกายในกาย เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือการพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือการพิจารณาเห็นจิตในจิต ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือการพิจารณาเห็นธรรมในธรรม แม้ในพระไตรปิฎกจะมีเรื่องกล่าวถึงผู้ฟังธรรมแล้วบรรลุธรรมเมื่อฟังจบ แต่ไม่มีใครบรรลุธรรมโดยมิได้เจริญสติปัฏฐาน ๔ อย่างใดอย่างหนึ่ง ความจริงแล้วทุกคนต้องบรรลุธรรมด้วยการเจริญสติปัฏฐานอันเป็นทางสายเดียวนี้ เพราะวิปัสสนาญาณและมรรคญาณเป็นปัญญาที่เกิดจากการอบรมจิต เมื่อจิตระลึกรู้สภาวะธรรมล้วนๆ และมีสมาธิตั้งมั่นอยู่ในสภาวะธรรม ปัญญาที่เกิดร่วมกับสติและสมาธิย่อมจะพัฒนาแก่กล้าขึ้นตามลำดับปัญญาดังกล่าวเรียกว่า ภาวนามยปัญญา คือ ปัญญาเกิดจากการอบรมจิต^{๑๕๖}

พระมหาสุเรศ สุเรโส (แจ่มแจ้ง) ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์วิธีการกำหนดนามรูปในอริยปถัปพะในการเข้าปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา” พบว่า หลักการและวิธีการกำหนดรูปนามตามหลักการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกาและคัมภีร์ที่เกี่ยวข้องคือ สติปัฏฐาน ๔ กล่าวไว้ในมหาสติปัฏฐานสูตร ในตอนต้นกล่าววิธีการปฏิบัติตามรู้ภายในภายนอกทั้งภายในและภายนอก ผลตามภาวะเกิดดับ ตลอดจนถึงแนวทางการวางสติไม่ยึดมั่นถือมั่นส่วนวิธีการกำหนดรูปนามในอริยปถัปพะนั้นได้กล่าวในอริยปถัปพะของกายานุปัสสนาสติปัฏฐานสูตร^{๑๕๗}

พระวุฒิกัทร เครือวงศ์ ได้วิจัยเรื่อง “แนวทางการพัฒนาการสร้างคามพิงพอใจของพุทธศาสนิกชนที่มาปฏิบัติธรรมต่อการให้บริการของวัดต้นสน จังหวัดอ่างทอง” ผลการศึกษาพบว่าระดับคามพิงพอใจของพุทธศาสนิกชนที่มาปฏิบัติธรรมต่อการให้บริการของวัดต้นสนจังหวัดอ่างทองในภาพรวมอยู่ในระดับมากทุก ๆ ด้านได้แก่ด้านที่พักอาศัยด้านห้องน้ำห้องสุขาด้านสถานที่

^{๑๕๕} พระครูอนุกุลกลัณณกิจ (วิชัย วชิรญาโณ), “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องมฤตจิตกัมมตาญาณในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เฉพาะกรณีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

^{๑๕๖} พระมหาณัชพล พนธาโณ (นรารวงษ์), “ศึกษาวิเคราะห์หุ้เบกขาในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ตามแนวสติปัฏฐาน ๔”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, สาขาวิปัสสนาภาวนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๑๕๗} พระมหาสุเรศ สุเรโส (แจ่มแจ้ง), “การศึกษาวิเคราะห์วิธีการกำหนดนามรูปในอริยปถัปพะในการเข้าปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

รับประทานอาหารด้านสถานที่พักผ่อนหย่อนใจด้านที่จอดรถด้านการต้อนรับและด้านความปลอดภัย^{๑๕๘}

แม่ชีระวีวรรณ งานวิสุทธิพันธ์ ได้วิจัยเรื่อง “สภาวะญาณเบื้องต้นของผู้เข้าปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔” พบว่า เน้นการศึกษาต่อการทำวิจัยทางเฉพาะกลุ่มคนขนาดเล็ก และไม่มีประสบการณ์ ในการปฏิบัติธรรมและเป็นประโยชน์ต่อการฝึกและปฏิบัติวิปัสสนา^{๑๕๙}

แม่ชีปารมิตา บุญประเสริฐ ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์เรื่องโพชฌงค์ในสติปัฏฐาน ๔” พบว่า ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาได้รู้ความหมายของ โพชฌงค์ คือสติ ฌัมมวิจย วิริยะ ปีติ ปัทสทธิ สมาธิและอุเบกขา เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ร้อยสี่ ๔ ด้วยปัญญาพิจารณาธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน สภาวธรรมเป็นรูปธรรมและนามธรรมของ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน ในไตรสิกขาได้แก่ ศีลสมาธิ และปัญญา^{๑๖๐}

รจนาภา ธงปลื้มจิตร ได้วิจัยเรื่อง “อุท্থัพพยญาณในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เฉพาะกรณีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน” พบว่า ได้รู้เห็นความเกิดดับของ รูปนาม ในขณะที่ปัจจุบันชัดเจน คือพอรู้อาการพอง พองก็ดับ พอรู้อาการยุบ ยุบก็ดับ ทั้งสองอาการนี้เกิดดับอย่าง รวดเร็ว การกำหนดตามอาการนั้นกำหนดรู้ได้ทันตามสภาวะที่ปรากฏทั้งรูป และนาม เป็นคู่ ๆ แบบนี้แต่ไม่ สามารถบริกรรมทัน แม้ในบางครั้งที่ยังมีเวทนา เช่น ความเจ็บปวด ความร้อน ความเย็น เบาแรง เมื่อกำหนดรู้ สภาวะต่าง ๆ เช่น เวทนา จะกำหนดได้คล่องแคล่วว่องไว กำหนดได้ สะดวกสบายและแม่นยำ^{๑๖๑}

อัษฎางค์ สุวรรณมิตสระ ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษาไตรลักษณ์ในการปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เฉพาะกรณีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน” พบว่าวิปัสสนาภาวนา เป็นการพัฒนาจิตให้เกิดปัญญาเห็นไตรลักษณ์และขจัดอนุสัยกิเลส ซึ่งได้แก่ กามราคานุสัย ปฏิฆานุสัย มานานุสัย ทิฏฐานุสัย วิจิกิจฉานุสัย ภวราคานุสัย และอวิชขานุสัย ให้หมดไปด้วยมรรคญาณ ทำให้จิตนั้นหลุด

^{๑๕๘} พระวุฒิกัทร เครือวงศ์, “แนวทางการพัฒนาการสร้างคามพึงพอใจของพุทธศาสนิกชนที่มาปฏิบัติธรรมต่อการให้บริการของวัดต้นสน จังหวัดอ่างทอง”, **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (พุทธศาสตร์การพัฒนา)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, ๒๕๕๑).

^{๑๕๙} แม่ชีระวีวรรณ งานวิสุทธิพันธ์, “สภาวะญาณเบื้องต้นของผู้เข้าปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔”, ณ สำนักวิปัสสนากรรมฐานวัดพระธาตุศรีจอมทอง วรวิหาร”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

^{๑๖๐} แม่ชีปารมิตา บุญประเสริฐ, “ศึกษาวิเคราะห์เรื่องโพชฌงค์ในสติปัฏฐาน ๔”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

^{๑๖๑} รจนาภา ธงปลื้มจิตร, “ศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานหลักสติปัฏฐาน ๔ ศึกษาหลักธรรมในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

พ้นจากทุกข์ทั้งปวงพบความสุขที่แท้จริงอันเป็นกระบวนการชำระจิตให้บริสุทธิ์ผ่องใสที่มีแต่ในพระพุทธศาสนาเท่านั้น^{๑๖๒}

สรุปได้ว่า การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนานั้น การปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐานเป็นวิธีการปฏิบัติเพื่อใช้สติให้บังเกิดผลดีที่สุดและเหมาะสมสำหรับการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันมากที่สุด หลักสติปัฏฐานเป็นหลักปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ว่า เป็นหนทางเดียวที่ทำให้มนุษย์พ้นทุกข์ได้ เป็นหลักปฏิบัติที่ทำให้มนุษย์สามารถมีตนเป็นที่พึ่ง และสามารถพัฒนาศักยภาพของตนให้สูงสุดได้สรุปว่าการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานนี้ ย่อมดีกว่าการบูชาด้วยอามิส เพราะวิปัสสนาคือการปฏิบัติบูชาที่พุทธองค์ทรงสรรเสริญ ซึ่งการปฏิบัติวิปัสสนานั้นสามารถทำให้ผู้ปฏิบัติมีจิตบริสุทธิ์หรือทำให้จิตมีคุณภาพสูงขึ้นตามขั้นแห่งโสฬสญาณ แล้วบรรลุมรรคผลนิพพานในที่สุด เพราะวิปัสสนาเท่านั้นที่เป็นแสงสว่างที่ขจัดไล่ความมืดอันเป็นอวิชชา คือ ความไม่รู้นั่นเอง

ตารางที่ ๒.๑๐ สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรม

นักวิจัย	สิ่งที่ค้นพบ
พระมหาประเสริฐ มนต์เสวี วิทยานิพนธ์พระพุทธศาสนา มหาบัณฑิต.(มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑)	การฝึกอบรมผู้ที่ต้องการปฏิบัติช่วยปลูกศรัทธาให้ตั้งมั่นและสร้างความเชื่อมั่นในการปฏิบัติ อันจะก่อให้เกิดวิริยะความเพียรในการปฏิบัติยิ่งขึ้นและวิธีที่จะรอดพ้นจากความทุกข์เหล่านี้ได้ก็มีอยู่เพียงวิธีเดียวคือ การไม่เกิดอีก เพราะเมื่อไม่เกิดอีกเราก็ไม่ต้องแก่ ไม่ต้องเจ็บ ไม่ต้องตาย และไม่ต้องตกนรกอีกต่อไป
พระครูอนุกุลกัลยาณกิจ (วิชัย วชิรญา โณ), วิทยานิพนธ์พุทธศาสนา มหาบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑)	ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ จนได้ปัญญาญาณ จนถึงญาณที่ ๙ คือมูญจิตกัมมตาญาณด้วยการกำหนดรู้แจ้งในการปฏิบัติ กำหนดพิจารณาด้วยสติมีปัญญาญาณรู้ความเปื้อนหนายในนามธรรม รูปธรรมเพราะเห็นภัย เป็นทุกข์ เป็นโทษอยากหนี อยากหลุดพ้นเสีย
พระมหาณัชพล พนธำโน (นราวงษ์) วิทยานิพนธ์พุทธศาสนา มหาบัณฑิต (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๕๔)	การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา คือการปฏิบัติที่เป็นไปตามหลักสติปัฏฐานทั้ง ๔ คือ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือการพิจารณาเห็นกายในกาย เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือการพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา จิตตานุปัสสนาสติ

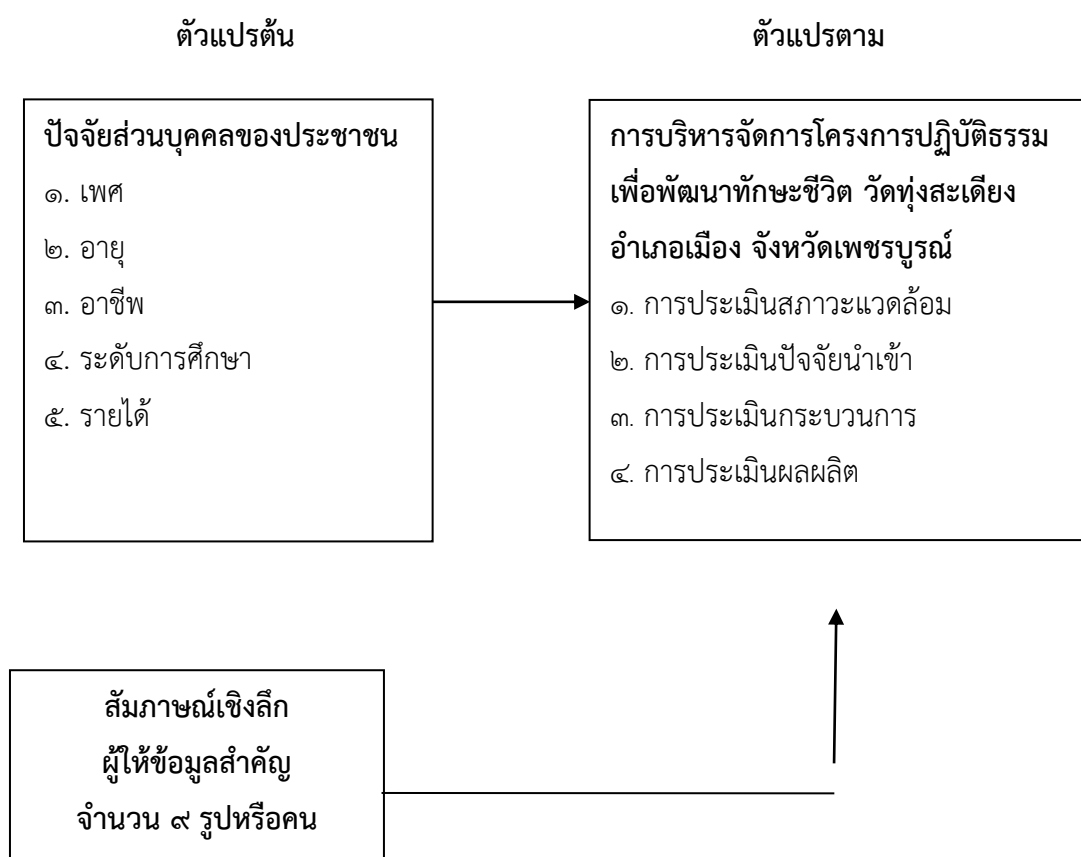
^{๑๖๒} อัญญาภัก สุวรรณมิตฺตสโร, “ศึกษาไตรลักษณ์ในการปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เฉพาะกรณีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ๗ เดือน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสนา มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

นักวิจัย	สิ่งที่ค้นพบ
	ปฏิฐาน คือการพิจารณาเห็นจิตในจิต อัมมานุปัสสนาสติ ปฏิฐาน คือการพิจารณาเห็นธรรมในธรรม ความจริงแล้ว ทุกคนต้องบรรลุธรรมด้วยการเจริญสติปฏิฐานอันเป็นทาง สายเดียวนี้ เพราะวิปัสสนาญาณและมรรคญาณเป็น ปัญญาที่เกิดจากการอบรมจิต
พระมหาสุเรศ สุเรโส (แจ่มแจ้ง) วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๕๒)	หลักการและวิธีการกำหนดรูปนามตามหลักการปฏิบัติ วิปัสสนาภาวนาคือ สติปฏิฐาน ๔ กล่าวไว้ในมหาสติปัฏ ฐานสูตร ในตอนต้นกล่าววิธีการปฏิบัติตามรู้ภายใน ภายนอกทั้งภายในและภายนอก ผลตามภาวะเกิดดับ ตลอดจนถึงแนวทางการวางสติไม่ยึดมั่นถือมั่นส่วนวิธีการ กำหนดรูปนามในอิริยาบถปัพะ
พระวุฒิกัทร เครือวงศ์, วิทยานิพนธ์ ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยราชภัฏ พระนครศรีอยุธยา, ๒๕๕๑)	ระดับความพึงพอใจของพุทธศาสนิกชนที่มาปฏิบัติธรรม ต่อการให้บริหารของวัดต้นสนจังหวัดอ่างทองในภาพ รวมอยู่ในระดับมากทุก ๆ ด้านได้แก่ด้านที่พักอาศัยด้าน ห้องน้ำห้องสุขาด้านสถานที่รับประทานอาหารด้าน สถานที่พักผ่อนหย่อนใจด้านที่จอดรถด้านการต้อนรับและ ด้านความปลอดภัย
แม่ชีระวีวรรณ งานวิสุทธิพันธ์, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตร มหาบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐)	เน้นการศึกษาต่อการทำวิจัยทางเฉพาะกลุ่มคนขนาดเล็ก และไม่มีประสบการณ์ ในการปฏิบัติธรรมและเป็น ประโยชน์ต่อการฝึกและปฏิบัติวิปัสสนา
แม่ชีปารมิตา บุญประเสริฐ, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตร มหาบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑)	ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาได้รู้ความหมายของ โพชฌงค์ คือ สติ อัมมวชิระ วิริยะ ปิติ ปัทสัทธิ สมาธิและอุเบกขา เป็น องค์แห่งการตรัสรู้ร้อยสี่ ๔ ด้วยปัญญาพิจารณาอัมมา นุปัสสนาสติปฏิฐานสภาวะธรรมเป็นรูปธรรมและนามธรรม ของ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน ในไตรสิกขาได้แก่ ศีล สมาธิและปัญญา
รจนาภา ธงปลื้มจิตร, วิทยานิพนธ์ ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช	ได้รู้เห็นความเกิดดับของ รูปนาม ในขณะปัจจุบันชัดเจน คือพอรู้อาการพอง พองก็ดับ พอรู้การยุบ ยุบก็ดับ ทั้ง สองอาการนี้ เกิดดับอย่าง รวดเร็ว การกำหนดตามอาการ

นักวิจัย	สิ่งที่ค้นพบ
วิทยาลัย, ๒๕๕๑)	นั้นกำหนดรู้ได้ทันตามสภาวะที่ปรากฏทั้งรูป และนาม เป็นคู่ ๆ แบบนี้แต่ไม่ สามารถปริกรรมทัน แม้ในบางครั้งที่ยังมีเวทนา
อัมภางค์ สุวรรณมิสสระ วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๕๑)	วิปัสสนาภาวนา เป็นการพัฒนาจิตให้เกิดปัญญาเห็นไตรลักษณ์และขจัดอนุสัยกิเลส ซึ่งได้แก่ กามราคานุสัย ปฏิฆานุสัย มานานุสัย ทิฏฐานุสัย วิจิกิจฉานุสัย ภวราคานุสัย และอวิชชานุสัย ให้หมดไปด้วยมรรคญาณ ทำให้จิตนั้นหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงพบความสุขที่แท้จริงอันเป็นกระบวนการชำระจิตให้บริสุทธิ์ผ่องใสที่มีแต่ในพระพุทธศาสนาเท่านั้น

๒.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเรื่อง การบริหารจัดการโครงการปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาทักษะชีวิตวัดทุ่งสะเดียง อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ จากเอกสารปัจจัยที่เกี่ยวข้องแล้วนำมาสังเคราะห์เพื่อให้ได้กรอบแนวคิดในการวิจัย โดยผู้วิจัยได้นำแนวคิดการบริหารจัดการโครงการปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาทักษะชีวิตวัดทุ่งสะเดียง อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบูรณ์ มาเป็นกรอบแนวคิดการวิจัยดังนี้

แผนภูมิที่ ๒.๑ กรอบแนวคิดในการวิจัย